

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Begüm KÖSE

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA YOKSULLUK OLGUSU

Danışman

Doç. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2009

İÇİNDEKİLER

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1	
KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE YAKLAŞIMLAR	
1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI.....	5
2. TARİHSEL SÜREÇTE KÜRESELLEŞME.....	9
3. KÜRESELLEŞME TÜRLERİ.....	17
3.1. Ekonomik Küreselleşme.....	17
3.2. Siyasal Küreselleşme.....	19
3.3. Kültürel Küreselleşme.....	21
4. KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR.....	23
4.1. Aşırı Küreselleşmeciler/Radikaller.....	24
4.2. Küreselleşme Karşıtları/Şüpheciler.....	25
4.3. Dönüşümcüler.....	26
5. KÜRESELLEŞMENİN YOL AÇTIĞI FIRSATLAR VE TEHLİKELER.....	27
5.1. Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Yenilikler ve Fırsatlar.....	28
5.2. Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Tehlikeler.....	29
BÖLÜM 2	
YOKSULLUK KAVRAMI VE YAKLAŞIMLAR	
1. YOKSULLUK KAVRAMI.....	34
1.1. Gelir Yoksulluğu.....	36

1.1.1. Mutlak Yoksulluk.....	36
1.1.2. Göreli Yoksulluk	38
1.1.3. Öznel Yoksulluk	39
1.2. İnsani Yoksulluk.....	39
2. SOSYO-TARİHSEL BAĞLAMDA YOKSULLAR VE YOKSULLUK.....	40
3. ULUSLARARASI BAĞLAMDA İNSANİ GELİŞME VE İNSANİ YOKSULLUK	47
4. YOKSULLUĞA ETKİ EDEN FAKTÖRLER	53
4.1. Demografik Unsurlar: Nüfus Baskısı, Hanehalkı Büyüklüğü ve Türü.....	54
4.1.1. Nüfus Baskısı	54
4.1.2. Hanehalkı Büyüklüğü ve Türü	54
4.2. Eğitim.....	56
4.3. Sağlık	59
4.4. Gelir Dağılımı	61
4.5. Göç.....	62
4.6. İşgücü Piyasaları	64
4.7. Ayrımcılık.....	65
5. YOKSULLUĞA İLİŞKİN SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR.....	68
5.1. İşlevselcilerin Yoksulluğa Bakışı	68
5.1.1. Yoksulluğun Pozitif İşlevleri	69
5.1.2. Yoksulluğun Negatif İşlevleri	73
5.2. Çatışmacıların Yoksulluğa Bakışı	73
5.3. Sembolik Etkileşimcilerin Yoksulluğa Bakışı.....	75
5.4. Feministlerin Yoksulluğa Bakışı	77
6. YOKSULLUK İLE İLGİLİ MÜCADELE POLİTİKALARI	78
6.1. Dolaylı Politikalar.....	79
6.2. Dolaysız Politikalar.....	80

6.3. Uluslararası Politikalar	80
BÖLÜM 3	
KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ	
1. NEOLİBERAL SÖYLEMİN YAYGINLAŞMASI: KÜRESELÇİ İDEOLOJİ.....	82
2. KÜRESEL YOKSULLUĞA YOL AÇAN TEMEL FAKTÖR: YAPISAL UYUM PROGRAMLARI.....	85
3. KÜRESEL YOKSULLUĞUN SOMUT GÖSTERGELERİ.....	90
3.1. Kamu Harcamaları.....	95
3.2. Üretim Yapısı ve İşgücü Piyasaları	97
3.3. Gelir Dağılımı	101
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	108
ÖZGEÇMİŞ	120

TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1.1 Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: Üç Eğilim	27
Tablo 1.2 Küreselleşmenin Yedi tehlike İşareti ve Yedi Reçete.....	30
Tablo 2.1 Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişme	48
Tablo 2.2 Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluk.....	52
Tablo 2.3 Seçilmiş Gelişmiş Ülkelerde İnsani Yoksulluk	53
Şekil 2.1 Çocuk İşgücü ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocukların Yaşa ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2004, (%)	58
Tablo 2.4 Yoksulluk ve Sağlık Arasındaki Etkileşim	61
Tablo 3.1 Toplam Sağlık Harcamaları (Kamu-Özel) ve Eğitim İçin Yapılan Kamu Harcaması (Sadece İlk ve Orta Öğretim Hizmetleri)	96
Tablo 3.2 Ülkeler Arasında Kişi Başına Düşen Gelir	101
Tablo 3.3 Bölgelere Göre Kişi Başına Düşen Milli Gelir, 2006	102
Tablo 3.4 1960-1990 Yılları Arası 73 Ülkede Gelir Eşitsizliği Değişimleri	103
Tablo 3.5 Dünyada Gelir Dağılımındaki Eşitsizliğin Göreceli Olarak En Kötü ve En İyi Olduğu 10 Ülkenin Karşılaştırılması.....	104

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HDI	: İnsani Kalkınma Endeksi
HPI	: İnsani Yoksulluk Endeksi
HPI-1	: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin İnsani Yoksulluk Endeksi
HPI-2	: Gelişmiş Ülkeler İçin İnsani Yoksulluk Endeksi
ILO	: Uluslararası İşgücü Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadî Teşebbüsü
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu

UNIFEM : Birleşmiş Milletler Kadınlar İçin Kalkınma Fonu

WHO : Dünya Sağlık Örgütü

ÖZET

Günümüz dünyasında küreselleşme ve yoksulluk en önemli kavramlar haline gelmiştir. Küreselci ideolojinin iddia ettiğinin tersine küreselleşme herkese yarar sağlamamıştır: Küreselleşmenin sunmuş olduğu fırsatlar eşitsiz bir şekilde dağılmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte dünya kaynakları giderek daha küçük bir kitlenin elinde toplanırken, büyük bir kitle yoksulluk içerisinde yaşamaktadır.

Bu çalışmada, küreselleşme süreci ile beraber ekonomik sistemde meydana gelen değişimlerin yoksulluğun artışında ve derinleşmesinde nasıl bir etkide bulunduğu tartışılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, küresel yoksulluğun artışına neden olan uluslararası kuruluşların politikaları ele alınacaktır.

ABSTRACT

Globalization and poverty have become two of the most important concepts in our current age. Contrary to assertions of the globalists, globalism has not been providing benefits for everyone. The opportunities arised from globalization have been distributed unequally. In the process of globalization, we are confronted with the fact that while the large numbers suffer from poverty; the world resources, gradually, get to be at the service of a very small privilged group of people.

This study investigates how the changes in the economic system which comes along with the globalization process has affected the deepening and spreading of poverty. In this framework, the policies of the multinational institutions which lead to global poverty are discussed.

GİRİŞ

1980'li yıllardan sonra içinde yaşadığımız dünyayı anlatmak için sıklıkla kullanılan bir kavram olan küreselleşme, dünyada ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan ciddi değişimlere ve dönüşümlere göndermede bulunmaktadır.

Özellikle, Doğu Blok'unun dağılması ve uluslararası kuruluşların Üçüncü Dünya'da uyguladıkları programlar ile birlikte ekonominin devlet denetiminden bağımsızlaştırılmasını ve serbest piyasa ekonomisini özel teşebbüsün yönetmesi gerekliliğini savunan neoliberal söylem tüm dünyada yaygın hale gelmiştir. Bu süreç içerisinde, gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen hepsi ekonomi politikalarını küresel ekonomi politikalarına göre uyarlamak zorunda kalmışlardır. Ekonomide devletin ağırlığının azaltılarak özelleştirmelere ağırlık verilmesini, ticaretin ve sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırılmasını öngören ekonomik politikalar, sosyal devlet anlayışının çökmesine yol açmıştır. Devletin temel hizmetlere ayırdığı bütçelerin azalması ve bu hizmetleri özel sektöre devretmesi toplumdaki orta ve düşük gelir grupları üzerinde olumsuz sonuçlar yaratmıştır.

Küreselleşme sürecinin dinamiğini oluşturan neoliberal politikalar, özellikle gelişmekte olan birçok ülkede yoksulluğun büyük ölçüde yaygınlaşmasında ve derinleşmesinde büyük rol oynamıştır. Bu süreçle birlikte, işsizlik, sosyal adaletsizlik, kamu hizmetlerinde kısıtlamalar, gerek ülkeler arasındaki gerekse ülke içindeki gelir dağılımı adaletsizlikleri artmış ve yoksulluk gittikçe büyüyen bir sorun haline gelmeye başlamıştır.

Yoksulluk, toplumun büyük bir çoğunluğu ve toplumsal kurumlar tarafından istenmeyen bir durum olarak kabul edilip önlenmeye çalışılan, insanlık tarihi boyunca sürekli var olmuş ve şiddetini gittikçe arttırarak var olmaya devam eden ekonomik, politik, sosyal ve psikolojik boyutları olan çok yönlü bir sorundur.

Yoksulluk kavramı, küresel güçler tarafından sadece iktisadi kavramlarla ele alınıp açıklanmaktadır. Ancak, günümüzde hemen hemen tüm gelişmekte olan ülkeler için ortak bir sorun olan yoksulluğu yalnızca iktisadi kavramlarla açıklamak mümkün değildir. Dünya Bankası'nın, belirli bir gelir seviyesi altında kalanları yoksul olarak kabul etmekte bu da,

yoksulluğun sosyal boyutlarının görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Buna karşılık, Birleşmiş Milletler, 1997 yılından itibaren yoksulluğun yalnızca belirli bir gelir seviyesi ile ölçülmesinin yetersiz olacağını ifade ederek “insani yoksulluk” kavramı geliştirmiştir. İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğunun yanı sıra sağlık, eğitim, kamu hizmetlerine erişim ve sosyal katılım gibi göstergeleri kullanarak insanların en temel ihtiyaçlarından yoksunluğu ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak, yoksulluğun içinde eşitlik, adalet ve özgürlük gibi ahlaki kavramları da içermesi gereken insani ve toplumsal bir sorun olduğunu söylemek mümkündür. Bireyler sırf yoksul oldukları için uzun ve sağlıklı bir yaşamdan, kaliteli bir eğitimden, sosyal bir bütünleşmeden, toplumun ortalama refah düzeyinden mahrum bir yaşam sürmek zorunda kalmaktadırlar. Bu çalışmada, gelir yoksulluğunun yanı sıra özellikle insani yoksulluk üzerinde durulmuştur. Çünkü neoliberal küreselleşmenin toplumlar ve insanlar üzerinde yol açtığı yıkımlar yoksulluğun yalnızca parasal değerler ile ifade edilmesi yerine, insanı merkeze aldığı bir yaklaşımla ele alınarak açıklanmasını zorunlu kılmaktadır.

Kitle iletişim araçları aracılığıyla dünyadaki yoksulluk daha görünür bir hal almıştır. Yoksul kitlelerin yaşadıkları açlık, barınma, eğitimsizlik gibi temel sorunların medyada yer alması ile birlikte yoksulluk sorununun önemine daha çok dikkat çekilmeye başlanmıştır. Bu durum sonucunda, hem akademisyenler hem sivil toplum örgütleri hem de toplumun büyük bir kesimi yoksulluk sorununa ilgi duymaya ve çözüm arayışlarına yönelik çalışmalarda/girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Ancak, medya kuruluşları kimi zaman da yoksulluk sorununun genel görünümünü saptırmada önemli bir rol oynamaktadır. Yoksulluğun sorumlusu olarak, tembel, sorumsuz, çalışmak istemeyen bireyler ya da uyuşturucu bağımlısı, fahişe, suça yönelimli, okulu terk etmiş bireyler gösterilir. Yoksulluğun sorumluluğunu yoksullara yükleyen ve onların damgalanmasına yol açan bu anlayış, yoksulluğun nedenlerini yapısal sorunlarda aramaktan oldukça uzak görünmektedir. Oysaki yoksulluk bireysel nedenlerden çok toplumsal ve ekonomik yapıdaki eşitsizlik ve adalet yoksunluğundan kaynaklanmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte günümüz toplumlarında açlık ve yokluk oldukça geniş bir kitleyi etkisi altına almış durumdadır: Küçük bir kitle zenginliği elinde toplarken, büyük bir kitle yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler Ulusal Güvenlik Stratejisi Bildirgesi’nde “Bazılarının konfor ve bolluk içinde yaşadığı, insan türünün yarısının ise günde iki dolardan daha az gelirle yaşadığı bir dünya ne adildir ne de dengelidir. Tüm

dünyanın yoksullarını genişleyen bir gelişme ve fırsat çemberi içine dâhil etmek ahlaki bir buyruktur” (Aktaran: Açıköz, Kök ve İspir, 2008, s. 352) denilerek yoksulluk sorununa dikkat çekilmiştir.

Bu çalışmada, küreselleşme ve yoksulluk arasında doğrudan bir ilişkinin var olup, olmadığı araştırılmaya çalışılmıştır. Küreselleşme ve yoksulluk arasındaki ilişkiye bakıldığında, küreselleşmenin yoksulluk sorunun en önemli nedenleri arasında yer aldığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada küreselleşme, “neoliberal dünya görüşünün ideolojik bir söylemi” olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel hipotezi, küreselci ideolojinin, çeşitli iddialarla tüm dünyada yaygınlaştırdığı neoliberal politikaların, her türlü mal ve hizmetin bolca üretildiği günümüz toplumlarında büyük bir kitlenin yoksulluk içerisinde yaşamasına yol açtığını ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde, küreselleşmenin, yoksulluğun artmasını ve derinleşmesini ne yönde etkilediği; hem ülkeler arasındaki hem de ülke içindeki eşitsizliği nasıl arttırdığı açıklanmaya çalışılacaktır. Özellikle de 1980 sonrası dönemde IMF ve Dünya Bankası güdümünde dış borçların yeniden görüşülmesinin bir koşulu olarak uygulanan yapısal uyum programları aracılığıyla az gelişmiş ülkelerde giderek yaygınlaşmaya başlayan neoliberal politikaların, bu ülkelerin temel kurumlarında ve ekonomi politikalarında nasıl bir köklü değişimlere yol açtığı üzerinde durulmuştur. Bu uluslararası kuruluşların neoliberal ideolojiyi Üçüncü Dünya’da yaygın bir söylem haline getirme çabalarından dolayı küresel çaplı bir yoksulluktan veya “yoksulluğun küreselleşmesi” olgusundan bahsetmenin mümkün olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, küreselleşme kavramı ele alınacak ve kavramın tarihsel süreç içerisindeki gelişimine değinilecektir. Ayrıca küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel boyutları ele alınarak, küreselleşmeye karşı geliştirilen farklı bakış açıları ele alınacaktır. Son olarak ise küreselleşmenin yol açtığı fırsatlara ve sorunlara kısaca değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk olarak yoksulluk kavramına yer verilerek, yoksulluğun bireylere ve topluma olan etkileri incelenecektir. İkinci olarak yoksulluğun geçmişten günümüze kadar olan evrim süreci içerisindeki kırılma noktaları sosyo-tarihsel bağlamda ele alınarak, aradaki tezahür farklılıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Daha sonra gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerdeki insani gelişme ve insani yoksulluk değerleri ele alınarak

uluslararası bağlamda bir karşılaştırma yapılacaktır. Ayrıca, bu bölümde, yoksulluğa etki eden faktörler üzerinde durulacaktır. Bazı toplumsal etmenler kendi başına yoksulluğun nedeni olabildiği gibi aynı zamanda yoksulluğun bir sonucu olarak da ortaya çıkabilmektedir. Yoksulluğun nedenleri ve yol açtığı sonuçlar, ülkeden ülkeye ve zamandan zamana farklılıklar göstermektedir. Bu durum, yoksulluğun nedenlerinin, sonuçlarının ve çözüm arayışlarının belirlenmesinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu görüşler sosyolojik açıdan işlevselci, çatışmacı, etkileşimci ve feminist bakış açılarıyla ele alınmıştır. Son olarak ise yoksullukla mücadele yolları üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise yoksulluk ve küreselleşme arasındaki ilişki ele alınacaktır. Öncelikle, neoliberal söylemin yaygınlaştırılmasında küreselci ideolojinin rolü üzerinde durulacak, daha sonra bu söylemin bir ekonomi politik olarak özellikle de Üçüncü Dünya ülkelerinde uygulanmasını sağlayan uluslararası kuruluşlardan bahsedilecektir. Son olarak, neoliberal politikaların dünya çapında uygulanmaya/uygulatılmaya başlaması sonucunda ortaya çıkan yoksulluğun somut göstergeleri üzerinde durulacaktır.

BÖLÜM 1

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE YAKLAŞIMLAR

1. Küreselleşme Kavramı

Yaşadığımız dünya son yıllarda ciddi değişim ve dönüşümlere sahne olmaktadır. Hem uluslararası ilişkiler hem ulusal ilişkiler hem de toplumlar arası veya gündelik ilişkiler bu değişim ve dönüşümlerden etkilenmektedir. Ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan bu değişim ve dönüşümler, en genel anlamları ve nitelikleri içinde, küreselleşme süreci olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000, s. 1).

Küreselleşme kavramı, özellikle 1980'lerden sonra en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Mal, hizmet, sermaye, bilgi ve teknolojilerin uluslararası düzeyde dolaşıma girmesi, ticari engellerin kaldırılması, çokuluslu şirketlerin siyasal ve ekonomik güçlerinin artması sonucunda, uluslar ekonomik, siyasal, hukuksal ve kültürel bağlamda birbirlerine bağımlı hale gelmişler; ve ekonomik, siyasal, hukuki, sosyal ve kültürel yapılarını yeni dünya düzeninin işleyiş kurallarına göre yeniden tanımlamak ve düzenlemek zorunda kalmışlardır.

“Küreselleşme, sermayenin, malların, hizmetlerin ve kültür varlıklarının, bilim ve teknoloji imkânlarının sınırları aşan bir süreci hem de oldukça karışık, karmaşık, inişli-çıkışlı, zaman zaman çelişkili, etkilediği alanlarda ne gibi sonuçlar doğuracağı ve doğacak sonuçlardan bizzat kendisinin nasıl etkileneceği bugünden kestirilemeyecek olan bir süreci, yahut süreçler topluluğunu akla getirmektedir (Aydın, 2002, s. 13).”

Küreselleşme kavramına ilişkin çok sayıda farklı anlamlarda tanımlamalar bulunmaktadır. Yapılan tanımlamaların ortak özelliği ise ortak bir tanım üzerinde anlaşılmaya varılamamış olmasıdır. Küreselleşmeye yönelik bakış açıları ve ideolojiler değiştikçe, küreselleşme kavramının tanımlarının içeriğinde de farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Zengingönül, 2007, s. 5).

Küreselleşme kavramına yönelik değişik bakış açılarını şöyle özetlemek mümkündür:

“bu olguyu daha çok teknolojik gelişmelere bağlamakta (teknolojik-gerçekçiler), kimileri soğuk savaş sonrası Doğu Bloku'nun yıkılması ve serbest piyasa modelinin üstünlüğünün ortaya çıkmasını neden olarak göstermekte, böylece piyasa ekonomisinin bir dünya sistemi haline gelmesinin kaçınılmazlığı üzerinde durmakta (serbest piyasacılar ve hiper küreselleşmeciler), kimileri de küreselleşmeyi modernite kriziyle ilişkilendirmektedir (post-modernistler veya liberal-plüralistler). Bugünkü küreselleşmeyi kapitalizmin yeni bir evresi olarak yorumlayan ve geçmişle bağlayanlara göre de (neo-marksist yaklaşım), yaşadığımız süreç kapitalizmin ve serbest piyasanın yayılması ve derinleşmesi anlamından başka bir anlam taşımamaktadır (Koray, <http://merichrd.wordpress.com/2007/05/19/kuresellesmeye-elestirel-bir-bakis/>).

Küreselleşmeye yönelik geliştirilen farklı bakış açılarını biraz daha açmakta fayda vardır. Küreselleşme olgusunu teknolojik gelişmelere bağlı olarak açıklayan teknolojik-gerçekçiler, küreselleşmeyi iletişim, enformasyon ve ulaşım teknolojilerindeki yeniliklerin bir ürünü olarak resmetme konusunda uzlaşmaktadırlar. Onlara göre, küreselleşme “iletişim, enformasyon ve ulaşım olmak üzere insani etkileşimin çeşitli biçimlerinin, uluslararasıdaki coğrafi sınırların önemini yitirmesine yol açacak şekilde dünya ölçeğinde hızla yayılması ve bunun sonucunda insani gündem ve ilgilerin dünyalaşması süreci”dir (Erdoğan, 2002, s. 27).

Diğer bir bakış açısı küreselleşmeyi dünyadaki güç dengesinin değişmesine bağlı olarak açıklanmaktadır. Thomas Friedman küreselleşmeyi “soğuk savaş sistemi”nin yerine geçmiş bir sistem olarak adlandırmaktadır. Friedman’a (2001, s. 31) göre bu yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen değişimler küresel bir çağa girildiği düşüncesinin doğmasına sebep olmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte küreselleşme ivme kazanmış, serbest piyasa kapitalizmi hemen her ülkeye yayılmaya başlamıştır. Soğuk Savaş “bölünme”ye işaret ederken, küreselleşme “bütünleşme”ye işaret etmektedir. Bu bakış açısından bakıldığında küreselleşme, “mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç”i ifade etmektedir (Şenses, 2004 (a), s. 13). Küreselleşme sürecinin en temel özellikleri arasında “bu alanlarda ulus devletlerin etkisinin giderek zayıflaması, buna karşılık çokuluslu şirketlerin başat bir rol üstlenmesi” de yer almaktadır. İktisat dışındaki sosyal bilimciler ise küreselleşme sürecinin “sosyal ilişkilerde ve

karşılıklı bağımlılıkta dünya çapında artış” gibi özellikleri ön plana çıkarmaktadır (Şenses, 2004 (a), s. 13-14).

Fridman’ın belirtmiş olduğu küresel bütünleşme beraberinde devletler ve toplumlar arasındaki etkileşimi yoğunlaştırarak karşılıklı bağımlılığı beraberinde getirmiştir. Artan karşılıklı bağımlılık nedeniyle insanlar, dünyanın diğer ucunda meydana gelen olaylara veya alınan kararlara bağlı hale gelmektedir. Ulus devletler, yeni iletişim teknolojilerinin, nüfus hareketlerinin, bölgesel gerilim ve çatışmaların, çok uluslu şirketlerin, sermaye akışlarının ve diğer iktisadi sorunların sınır tanımayan etkileriyle baş etmek zorunda kalmaktadırlar (Erdoğan, 2002, s. 28). İnsanlar, toplumlar ve devletler iktisadi bakımdan bağımlı hale geldiklerinden dolayı küreselleşme bir çeşit “dünyalı olma ve dünyalılığa” anlamına gelmektedir (Bolay, 2002, s. 58-59).

Neo-marksist perspektiften bakıldığında küreselleşme, kapitalizmin yeni bir evresidir. Yeldan’a (2008, s. 17-19) göre dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve dünya piyasalarıyla eklemlenmesi, mal ticaretinin ve finansal sermaye akımlarının serbestleşmesi kapitalizmin ta kendisidir. Çünkü dünya ekonomisi 15. yüzyılın ortalarından itibaren küresel ölçekte genişleyen/daralan, sonra tekrar genişlemesini devam ettiren kapitalizmin yasalarıyla iç içedir. Uluslararası birikim süreci özellikle 1970’li yıllardan itibaren hız kazanmış ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeleri de arkasına alarak tüm dünyayı tek bir pazara dönüştürmüştür. Bu düşünceden yola çıkan Yeldan (2002, s. 13) küreselleşmeyi “ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi” olarak tanımlamaktadır.

İngiliz sosyolog Giddens ise küreselleşmenin, nasıl anlaşılacağı, yeni bir kavram olup olmadığı ve yol açacağı sonuçların neler olabileceği konusuna dikkat çekmektedir. Küreselleşme kavramına yönelik farklı politik eğilimlerle ilişki içerisinde birbirine zıt iki fikir ortaya çıktığı görülmektedir. Bazı düşünürler, küreselleşmenin tamamen bir mit olduğunu ya da uzun süreli yönelimlerin bir devamı olduğunu savunmaktayken -ki küreselleşme onlar için yeni liberallerin bir icadıdır- diğer düşünürler ise küreselleşmenin son derece yaygınlık kazanan bir gerçeklik olduğunu savunmaktadır (Giddens’tan aktaran: Zengingönül, 2007, s. 5).

Giddens küreselleşmenin, sadece ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamına gelmediğini vurgulamaktadır. Giddens'a göre küreselleşme, zaman ve mekânının dönüşümü bağlamında da ele alınıp, açıklanmalıdır. Feodal toplumlar, birbirlerine zaman ve mekân açısından uzak olduklarından dolayı iletişim de sınırlı olmaktadır. Günümüzde ise yerel ve küresel olan formlar ve olaylar tüm toplumları etkilemektedir. Bu nedenle küreselleşme “zaman ve mekân açısından birbirinden uzakta gelişen olayların yerel oluşumları etkileyebilmesi ve bu yolla global ölçekte sosyal ilişkilerin yoğunlaşması”dır (Giddens, 1990'dan aktaran: Gökal, 1997, s. 2).

Günümüzün önemli sosyologlarından Giddens'ın küreselleşmeye ilişkin düşüncelerini daha ayrıntılı olarak ele almak yerinde olacaktır. Giddens, küreselleşmeyi dört boyutta ele alarak açıklar. Bunlardan birincisi, dünya kapitalist ekonomisinin küreselleşmesi; ikincisi, ulus-devlet sistemi; üçüncüsü, dünya askeri sistemi; dördüncüsü, işgücünün küreselleşmesidir. Giddens küreselleşmenin birinci boyutu olan kapitalist dünya ekonomisini ele alırken Wallerstein'in modern dünya sistemi teorisini kullanmaktadır. Dünya sistemi teorisine göre kapitalizm 16. yüzyılda ortaya çıkmış bir dünya sistemidir. Dünya düzeni politik değil, ekonomik bir özellik taşımaktadır ve bu düzende merkez ve çevre ülkeler bulunmaktadır. Ülkelerarasındaki ekonomik gelişme farkları dünya kapitalist sisteminin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kapitalizm doğası gereği mekânını büyütmektedir ve bu nedenle küreselleşmede de belirleyici olan kapitalist sistemdir. Ulus-devlet sistemi küreselleşmenin ikinci boyutudur. Giddens'a göre, bölgesel ve küresel siyasetin yürütülmesinde ve düzenlemesinde önemli bir rol alan ulus-devlet küresel politik düzenin en önemli üyesidir. Ancak bir ulus-devletin etkin olabilmesi, o devletin refah düzeyi ve askeri gücüyle sınırlı olmaktadır. Küreselleşmenin üçüncü boyutu olan dünya askeri düzeninde, bir askeri gücün küreselleşmesi, silahlanma ve birden fazla ülkenin askeri ittifak (NATO gibi) kurmaları ile ilişkilidir. Bu nedenle, belirli bir bölgede yaşanan çatışma küresel bir sorun haline gelebilmektedir. Küreselleşmenin dördüncü boyutu ise küresel işbölümüdür. Emek, sermaye ve doğal kaynakların nitelik ve niceliğine göre şekillenen küresel işbölümü sonucunda küresel olarak belirli bölgeler belirli malların üretiminde merkez haline gelirken, diğerleri çevre haline gelmektedir. Bu süreç içerisinde ülkelerin karşılıklı bağımlılıkları giderek artmaktadır (Giddens, 1990'dan aktaran: Gökal, 1997, s. 2).

Zengingönül, küreselleşmenin farklı tanımlamalardan yola çıkarak, küreselleşme kavramına ilişkin bütüncül bir tanıma ulaşma denemesinde bulunur. Bu tanıma göre küreselleşme,

“dünyada mevcut uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel katmanlara ait siyasi, ekonomik, sosyal, ekolojik, kültürel ve hatta coğrafik sistemlerin, birbirlerinden farkındalıklarının gün geçtikçe artmasıyla, geçişkenliklerinin ve birbirlerini etkileme güçlerinin de arttığı ve dünya çapında bir “farkındalık ve küreye ait olumlu veya olumsuz gelişmelere bilinçli veya tepkisel cevap verme kültürünün oluştuğu”, gelişen bir süreçtir (Zengingönül, 2007, s. 21).”

Tüm bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere küreselleşme ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal boyutları olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değerlerin ulusal sınırlar dışına çıkarak dünya geneline yayılmaya başlaması ve ülkelerin karşılıklı olarak bağımlı hale gelmeleri küreselleşme sürecinin en temel özelliklerindedir.

2. Tarihsel Süreçte Küreselleşme

Küreselleşmenin gelişimi ile ilgili birçok tarihi dönem başlangıç noktası olarak alınmaktadır. Bu başlangıç noktalarından en eski olanı, insanların birbirileri ile iletişime geçmeye başlamalarına dair olan yaklaşımdır. Bir diğer yaklaşıma göre ise küreselleşme ilk insanın Afrika'dan çıkıp dünyanın diğer bölgelerine geçmesi ile başlamıştır. Bu insanlar fikirlerini, geleneklerini, ürünlerini de beraberlerinde götürerek ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal küreselleşmenin önünü açmışlardır (Zengingönül, 2007, s. 21-22).

Küreselleşmenin ilk gelişim aşamalarına ilişkin daha birçok farklı görüş bulunmaktadır ancak burada bütün bu görüşlere değinmek yerine küreselleşmenin mevcut durumuna kaynaklık eden aşamalarına değinilecektir. Buna göre dünya tarihinin son iki yüzyıllık zaman diliminde iki ayrı küreselleşme evresinden bahsetmek mümkündür. Bu evrelerden ilki 1870-1914 yılları arasını kapsamaktadır ve bu dönem birinci küreselleşme olarak adlandırılır. Bu evrenin en temel özelliği, para piyasalarında ve ticarete altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır (Yeldan, 2002, s. 14). Ulusal paraların altın standardı esasına göre belirleniyor olması döviz kuru istikrarını beraberinde getirdiği için bu dönemde finansal yatırımlar hız kazanmıştır (Eroğlu, 2002, s. 14).

Bu dönemde, özellikle 18. yüzyılda başlayan dokuma tezgâhlarındaki (1730'lar) teknolojik gelişmeleri, demiryolları (1820'ler) ve buhar gücüne dayanan gemi taşımacılığı (1840'lar) izlemiştir (Yeldan, 2002, s. 15). Hirst ve Thompson'a (2003, s. 10) göre gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya ticaret sistemi 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra oluşturulmuştur. Denizaltı telgraf kabloları 1860'lardan itibaren kıtalararası piyasaları birbirine bağlamıştır. Bu durum binlerce mil uzaklıktaki yerlerle günlük ticareti ve fiyatı belirlemeyi olanaklı kıldığından dolayı günümüz elektronik ticaretinden çok daha büyük bir yenilik olarak kabul edilmektedir. Kıtalararası iletişiminin olanaklı kıldığı bu dönemde büyük çaplı uluslararası para akışı hızla artmıştır.

Birinci küreselleşme evresinde, özellikle, dünya kapitalizminin lideri konumundaki ülkelerin elde ettiği büyüme oranları, her seferinde bir öncekine nazaran daha yüksek olmuştur. Örneğin, 1580-1820 yılları arasında dünya kapitalizmin önderi durumunda olan Hollanda'nın büyüme hızı % 0.2 iken, 1820-1890 yılları arasındaki dönemde önder İngiltere'nin büyüme hızı % 1.2'dir. 1890'dan başlayarak dünya kapitalizminin önderi durumuna gelen ABD'de ise 1890-1990 yılları arasında yıllık ortalama % 2.2 oranında büyüme gerçekleşmiştir (Yeldan, 2002, s. 15-16).

Hızlı bir şekilde gerçekleşen bu sanayileşme döneminde bugün "Üçüncü Dünya" olarak adlandırılan ülkeler bir "sanayisizleştirme" ve "geri bırakma" olgusu ile karşı karşıya kalmışlardır (Yeldan, 2002, s. 16). Gerçek anlamda kapitalist sermaye birikiminin başladığı Sanayi Devrimi sonrasında, merkez ülkelerde sermaye, ticaretten sanayiye kaymıştır. Uluslararası iş bölümü de eşitsizlik üzerine kurulmuştur. Böyle bir iş bölümünün gerçekleşmesi ile birlikte dünya, sanayi merkezleri ve bu merkezlere hammadde ve tarım ürünleri sağlayan çevre ülkelerden oluşan bir "bütün" olmuştur. İngiltere başta olmak üzere Fransa, Almanya gibi merkez ülkeler, çevre ülkelere sanayi ürünlerini satmaya başlamıştır. Fakat, merkez ülkelerin bu ürünleri çevre ülkelere satabilmesi için yerli geleneksel zanaatların yıkılması gerekmektedir. Bu ülkelerdeki geleneksel sanayinin yıkılması ile birlikte sanayi ve tarım bütünlüğünün parçalanarak geleneksel ekonominin merkezdeki kapitalist birikime çevrilmesi mümkün olacaktı (Başkaya, 2005 (a), s. 74).

Örneğin, 18. yüzyıla değin dünya tekstil imalatında ve ihracatında lider konumunda olan Hindistan, 19. yüzyıl başlarında tekstil ihtiyacının %70'ini ithal eden ve karşılığında ham

pamuk ihracatı yapan bir çevre ekonomisine dönüşmüştür (Yeldan, 2002, s. 16). Savaşlar yoluyla Hindistan'ı sömürgeleştiren İngiltere, İngiltere'ye giren Hint kumaşlarından yüksek vergi almaya, Hindistan'a giren İngiliz kumaşlarından da düşük vergiler almaya başladığından dolayı İngiliz pamukları Hindistan'ı istila etmiştir. Hindistan'a gittikçe artan miktarlarda pamuk ipliği ve pamuklu kumaş ihraç etmeye başlayan İngiltere, Hindistan'ın tekstil sanayisini çökertmiştir. Böylece kapitalist birikim, merkezdeki bir ülkeyi sanayileştirirken, çevre bir ülkeyi sanayisizleştirilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak ise, Hindistan'daki zanaatkârlar şehirleri terk edip, pamuk tarlarında çalışabilmek için kırlara göç etmek zorunda kalmışlardır (Başkaya, 2005 (a), s. 74-75).

Kısacası, “bu dönem boyunca, artan “sanayileşme” oranları ileri sanayi ülkelerini temel olarak imal edilmiş mallar üreten, bunun karşılığında da bugünkü anlamıyla az gelişmiş, çevre ekonomilerinden daha çok temel besin ürünleri ve tropik hammaddeler ithal eden bir ticaret sistemini oluşturmuştu (Yeldan, 2002, s. 16-17).”

Şenses'e (2004 (a), s. 29-30) göre kapitalist sistemde, ülkelerin içe kapandıkları dönem ile hızla dışa açıldıkları dönemleri birbirinden ayırmak gerekmektedir. Birinci küreselleşme evresinde dış ticaretin serbestleşmesi hız kazanmış, sermaye küresel anlamda hızla yer değiştirmiş, büyük göçlerle birlikte işgücünün serbest dolaşımına olanak tanınmıştır. Az gelişmiş ülkeler ise sömürgeci yöntemler aracılığıyla dünya ekonomisine entegre edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemi küresel kapitalizm olarak adlandırmak mümkündür. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın ve Büyük Dünya Bunalımı'nın¹ belirleyici olduğu 1913-1945 yılları arasında önceki dönemlerin aksine hemen her alanda içe dönük politikalar uygulanmış ve dünya ticaretinde bir daralma gözlenmiştir. Bu dönemde, özellikle kimi Latin ülkelerinde ve Türkiye gibi siyasal açıdan bağımsız olan az gelişmiş ülkelerde, bir önceki dönemdeki gibi dünya ekonomisi ile bütünleşme yerine sanayileşmeye dayalı kalkınma politikaları uygulamaya konulmuştur.

¹ Piyasa ekonomisini düzenleyen “görünmez el” sayesinde ekonomiye devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu savunan liberal ekonomi politikaları, ücretlerin düşmesine ve işsizliğe yol açmaktaydı; ve bunun sonucunda ekonomide bir durgunluk döneminin hatta çöküşün olması muhtemel olarak görülmekteydi. Gerçekten de, 1929 yılına gelindiğinde, düşük ücretler ve yüksek işsizlik oranından dolayı talebe göre aşırı bir üretim gerçekleşmiş yani arz ile talep arasındaki denge bozulmuş ve “Büyük Dünya Buhranı” olarak adlandırılan büyük bir kriz ortaya çıkmış, bu da liberalizmin büyük bir darbe almasına yol açmıştır.

Özellikle 1929 krizi sonucunda devlet müdahalesi olmadan sistemin ayakta kalma şansının zayıf olduğuna dair bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Devletin ekonomiye müdahale ederek arz-talep dengesizliğini talep yönünde dengelemesi ve talebi istikrarlı bir düzeyde tutması yönünde yaygın bir anlayış gelişmiştir. Kriz ortamında devlet müdahaleleriyle ve talebi istikrara kavuşturacak Keynesci talep yöntemi politikaları ile krizi önleme ve sistemi ayakta tutma ilk amaç olmuştur (Başkaya, 2005 (b), s. 85). Keynes, “gelişmiş kapitalist ekonomilerde “görünmeyen el” diye bir şey olamayacağını, toplam talebin sürekli olarak geri kalacağını ve ancak ekonomik yaşamın bütününe yönelik bilinçli müdahalelerle dengenin sağlanıp, krizin önlenebileceğini öne sürmüştür (Şeylan, 2002, s. 143).”

Keynes’e göre liberal ekonomi, kârlılığını düşük ücretlerle, “teknolojiyi işgücüne ikame ederek maliyetleri” kısma yoluyla ve belirli bir işsizlik düzeyiyle sağlamaktaydı. Ancak tüm bu faktörler fabrikaların ürettiği malları satın alma gücüne sahip insanların sayısının gün geçtikçe azalmasına neden olmaktadır: Talebin düşmesi satışların da düşmesine yol açıyor, tüm bunların sonucunda ise fabrikatörler daha fazla işçiyi işten çıkarmak zorunda kalıyorlardı. Keynes bu kısır döngüyü aşmanın tek yolunun “tam istihdam”ı mümkün olduğunca gerçekleştirmek olduğunu düşünüyordu. İstihdamı sağlamak amacıyla “eğitim, sağlık, iş eğitimi, yollar, barajlar, tramvaylar ve demiryolları” gibi kamusal mal ve hizmetlere yatırım yapmak ve işsizlere belirli bir mali desteği sağlamak devletin görevi olmalıydı (Ellwood, 2003, s. 25-26).”

Toplumun makro-ekonomik düzenlenmesinde hâkim olan Keynesçiliğin yanı sıra emek örgütlenmesinde Taylorizm², ücret rejiminde de Fordizm³ hâkimdi (Hardt&Negri, 2003, s.

² Çalışma alanındaki verimliliği arttırmak isteyen Taylor işi küçük parçalara böldü, işte izlenmesi gereken bir dizi aşama olduğunu saptadı ve işçilere işi anlattığı gibi yapmayı öğretti. Taylor bu aşamaları sırasıyla şöyle sayar: 1) Tercihen farklı iş ortamlarında, söz konusu işte özellikle yetenekli bir grup işçi bulun. 2) Bu işçilerin çalışırken kullandığı temel hareketleri (ayrıca alet edevat) dikkatle inceleyin. 3) Her aşamayı yapmanın en verimli yolunu bulma amacıyla bu temel aşamalarla ilgili olarak süre tutun. 4) “Bütün yanlış hareketler, yavaş hareketler ve yararsız hareketler” gibi verimsiz aşamaları ortadan kaldırarak işi verimli hale getirin. 5) Son olarak bütün gereksiz hareketler ortadan kaldırıldıktan sonra en verimli hareketleri (ve aletleri) birleştirerek bir işi yapmanın ünlü “en iyi yol”unu yaratın. Bütün bu aşamalardan sonra kendi bilimsel yönetim yasalarına ulaşan Taylor iş hayatında yeni bir çağın başlamasına yol açmıştır (Ritzer, 1998, s. 83).

³ Fordizm, F. W. Taylor’ın “Bilimsel İş Yönetiminin İlkeleri” üzerine kurulu olan bir üretim biçimini ifade eder. Taylor’ın bilimsel yönetim ilkelerini, otomobil üretimi sürecine uygulayan Henry Ford, üretim sürecindeki verimliliği daha da arttırmak için sabit tezgâh yerine hareketli montaj bandını inşa etti. Bu uygulama Ford için emek verimliliğinin artması, Model-T’nin 1916’da Amerika’da el-yapımı otomobillerin onda bir fiyatına satılması ve otomotiv alanında piyasanın yarısını eline geçirip, hızlı bir üretim artışının olması anlamına geliyordu (Murray, 1995, s. 47). Ritzer, montaj bandının kurulmasında Ford’un geliştirdiği ilkelerin sağladığı

57). On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, işçi sınıfının ekonomik durumuna bakıldığında, onların, ürettikleri tüketim mallarını alacak güçte olmadıkları görülmektedir. İşçiler, gelirlerinin yarısından fazlasını “zorunlu ihtiyaç”larına (yiyecek, giyecek, barınma) ayırmaktaydılar (Wagner, 1996, s. 130). Yirminci yüzyıla gelindiğinde yüksek ücretler ve boş zamanın yaratılması ile bireylerin tüketme isteklerinin artacağına farkında olan Ford, seri montaj hattı yoluyla gerçekleştirilen kitlesel üretimi dengelemek için kitlesel tüketimin kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. Böylelikle çalışanlarına sekiz saatlik iş günü imkânı ve 5 dolarlık ücret ödeyerek, onların da ürettikleri arabalara ve boş zamana sahibi olmalarını ve bu yolla kitlesel tüketimin doğmasını sağlamıştı. Ford, işçilerin paralarını ve boş zamanlarını, sermaye sahiplerinin ve pazarın ihtiyaçlarına, beklentilerine ve isteklerine uygun olarak harcayabilmeleri için birtakım politikalar üretti. İşçilerinin, boş zamanlarını meyhanelerde içki içerek geçirmelerini engellemek ve iyi bir aile yaşantısına sahip, ahlak kurallarına uygun düzenli bir yaşam sürmelerini sağlamak için çoğu göçmen olan işçilerinin evlerine nasıl yaşamaları gerektiğini onlara öğretecek olan sosyal hizmet uzmanları göndermiş ve böylelikle mutlu, sistem ile uyum içerisinde olan bir işçi sınıfı yaratmaya çalışmıştır (Harvey, 1997, s. 148).

İnşaattan, hazır gıdaya kadar yeni üretim türlerini de kapsayan ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra esas olarak olgunlaşan Fordizm, bir zamanlar sadece bir kısım zengin azınlığın yararlanabildiği ve lüks olarak kabul edilen çamaşır makinesi, buzdolabı, telefon, seyahat gibi mal ve hizmetlerin çoğunluk tarafından tüketimini sağlamıştır. Böylelikle işçi sınıfı için yeni bir arabaya sahip olmak ya da Avrupa sahillerinde tatil yapabilmek hayal olmaktan çıkmıştır (Hobsbawn, 1996, s. 322-323). Hükümetlerin tüketici taleplerini genişletici Keynesyen politikaları benimsemeleri, gerek işçi ücretlerinde, gerekse kamunun sosyal amaçlı harcamalarında tarihte eş benzeri görülmemiş bir şekilde çalışan sınıfının refahının artmasına yol açmıştır (Bozkurt, 1996, s. 105).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki otuz yıllık dönem genel olarak birinci küreselleşme evresinin kimi önemli özelliklerini taşımakta ve ona dönüş işaretlerini vermektedir. Bu dönemde, dış ticaret açısından önemli adımlar atılmış, çokuluslu şirketler önem kazanmış, üye

verimlilik modelini şöyle sıralar: 1) İşçiler hiçbir gereksiz harekette bulunmamalıdır; işle ilgili hareketler kesin olarak en aza indirgenmiştir. 2) Montaj sürecinde gereken parçalar, olabilecek en kısa mesafeyi kat etmelidir. 3) Montaj sürecinde arabayı (ve parçaları) bir aşamadan diğerine geçirmek için mekanik (insan dışında) araçlar kullanılmalıdır. 4) Karmaşık hareketler kaldırılmıştır ve işçiler tek bir hareketle mümkünse tek bir işi yapacaktır (Ritzler, 1998, s. 84).

ülkelerin ekonomik bütünleşmesi amacıyla oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu dünya ekonomisi içindeki etkisini arttırmış ve başta Batı Avrupa'ya olmak üzere işçi göçü önemli boyutlara ulaşmıştır (Şenses, 2004 (a), s. 15).

Ancak, bu dönemin küreselleşme olarak nitelendirilmesini engelleyen iki unsur bulunmaktadır. İlk olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarına kavuşan az gelişmiş ülkeler, serbest piyasaya yönelik politikalar izleyerek dünya pazarı ile bütünleşmek yerine devlet destekli içe dönük sanayileşme politikaları⁴ uygulamışlardır. Gelişmiş ülkeler ise Soğuk Savaş'ın hâkim olduğu bu dönemde az gelişmiş ülkelerin içe dönük sanayileşme politikalarına göz yummuşlardır. İkinci temel unsur ise az gelişmiş ülkelerin, bu dönemler arasında yabancı sermayeye, dışarıdan gelecek yardımlara ve uluslararası piyasaya karşı mesafeli bir duruş sergilemeleridir (Şenses, 2004 (a), s. 15).

Gelişmiş ülkelerde ise refah devleti modeli hâkimdi. Toplam talebi harekete geçirerek, ekonomide tam istihdama ulaşılmasını sağlayacak olan devlet müdahalesi düzenlenmeleri ve uygulamaları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha doğru bir şekilde biçimlenmeye başlamış ve “kırklı yılların sonları ve ellilerin başlarında benimsenen sosyal, ekonomik ve politik düzen hayli kuşatıcı liberal-demokratik refah toplumu uzlaşısı temelinde inşa edilmişti(r) (Offe, 1997, s. 57).”

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet yetkilerinin doğru biçimlendirilmesi ve kullanılması sorunu çözüme kavuşmuş, bu da, Fordizmin bütünüyle olgunlaşmış ve özgül bir birikim rejimi olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fordizm, bu niteliğiyle, o andan başlayarak 1973'e kadar büyük ölçüde ayakta kalan uzun canlılık döneminin zeminini oluşturmuştur (Harvey, 1997, s. 152).

İkinci küreselleşme evresi ise Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nı ve ulus-devletlerin bağımsız kalkınma ve politikalarıyla şekillenen 1914-1960 ara döneminden sonra kabaca 1970'li yıllardan günümüze kadar gelen döneme tekabül etmektedir (Yeldan, 2002, s. 14).

⁴ İçe dönük sanayileşme politikaları ile birlikte Latin Amerika'da 1950-1980 yılları aralığında GSMH, ortalama % 5,5, sanayi üretimi % 7 arttı. Kentleşme oranı % 45'ten % 70'e yükseldi. Çocuk ölüm oranları gerilerken, sermaye birikim oranı üretimin % 23'ü düzeyine çıktı. Yaşam uzunluğu % 15-20 oranında yükseldi. Sosyal hizmetler alanı genişledi ve iyileşti. Emeğin yetişkinlik düzeyinde kayda değer bir iyileşme olurken yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus 1960'ta % 51'den 1970'te % 40'a ve 1980'de %33'e geriledi. Benzer bir eğilim diğer Üçüncü dünya ülkeleri için de geçerliydi (Vilas, 1994, s. 84'ten aktaran: Başkaya, 2005 (b), s. 87).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra otomobil, beyaz eşya, hazır giyim gibi tüketim mallarına dayalı olan genişleme süreci bir süre sonra tıkanma sinyali vermiştir. Pazar daralmaya, talep azalmaya, işletmelerin kârlılığı ve verimliliği düşmeye başlamıştır. Bunların yanı sıra, sosyalist hareketlerin güç kazanması üretime sekte vurmuş ve işgücü maliyetlerinin yükselmesine yol açmıştır. Tüm bunlar sonucunda Keynesyen düşünce sorgulanmaya başlamıştır (Tözün, 2002, s. 144). Keynesyen düşüncenin ve Fordist üretim rejiminin girdiği bu krize bir de 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri eklenince kapitalizm derin bir bunalıma girmiştir.

Özellikle, 1973-1980 dönemi arasında hâkim olan krizler küreselleşme sürecinin belirginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Şenses (2004 (a), s. 15-16), krizin ortaya çıkma nedenlerini ve küreselleşme sürecine olan etkilerini şöyle açıklar:

“Petrol ihracatçısı ülkelerin ellerindeki petrodolarlar içe dönük sanayileşme stratejileri uygulayan ülkelerin artan finansman gereksinimini karşılamak amacıyla sanayileşmiş ülkelerdeki finans kuruluşları yoluyla az gelişmiş ülkelere yönlendirilmeye başlandı. Bunun sonucunda, kısa sürede önemli bir artış gösteren uluslararası özel finansal akımlar, bir yandan az gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan içe dönük sanayileşme modelinin bir süre daha sürmesine olanak tanıırken, diğer yandan özel finansal piyasaların önemini artırarak şimdiki küresel dalganın öncü bir unsuru oldu. Bu sürecin sonunda ortaya çıkan uluslararası borç krizi bu modelin sona ermesi ve uluslararası kuruluşlar güdümünde neoliberal politikaların az gelişmiş ülkelerin çok büyük bir kısmını içine alacak bir biçimde yaygınlaşması ve bugün küreselleşme diye adlandırılan sürecin fiilen başlaması anlamına geldi. Ardarda gelen petrol krizleri sırasında petrol ihracatçılarıyla ithalatçıları arasında gözlenen çıkar çatışmalarının katkısıyla az gelişmiş ülkelerin birlikte tek bir vücut olarak hareket etme çabalarının sekteye uğraması ve sonunda bu birlikteliğin çöküşü ve Kalkınma İktisadı'na ilginin azalışı küreselleşme sürecinin yaygınlaşmasıyla aynı yıllara rastladı.”

Kapitalizmin girmiş olduğu yapısal kriz, sanayileşmiş ülkeleri sermaye birikim sürecinin sürdürülmesi konusunda yeni arayışlara itmiştir. Sanayileşmiş ülkelerde, dünya nüfusunun çok büyük bir kısmını oluşturan az gelişmiş ülkelerin dünya kapitalist sistemine eklemlenmesi gerekliliğine inanılmaya başlanmıştır. Sanayileşmiş ülkeler açısından bu durumu gerekli kılan birkaç temel unsur mevcuttur (Şenses, 2004 (a), s. 16). Şenses (2004 (a), s. 16), bu üç temel unsuru şöyle açıklar:

“Bunlardan birincisi, az gelişmiş ülkelerin sosyalist bloka ek olarak ayrı bir güç olarak ortaya çıkması ve mevcut güçler dengesini sorgulayarak uluslararası yeni ekonomik düzen çağrısında bulunmasıdır. İkinci unsur, başta yeni sanayileşen ülkeler olmak üzere az gelişmiş ülkelerde hız kazanan sanayileşme çabalarının sanayileşmiş ülke sanayilerinin uluslararası rekabet gücü açısından yarattığı kaygılardır. Üçüncü unsur ise, borç krizinin sanayileşmiş ülke finans piyasalarında yarattığı deprem sonucunda az gelişmiş ülkelerin borçlarını ödeme kapasitelerinin ancak ihracata yönelmeleriyle mümkün olabileceği yolundaki değerlendirmelerdir.”

Tüm bu süreçlerden sonra sanayileşmiş ülkelerde gerek ekonomik gerekse siyasal yönden son derece köklü dönüşümler baş göstermiştir. Reagan-Teacher hükümetlerinin benimsedikleri neoliberal politikaların yükselişe geçmesi ile birlikte enflasyonu desteklediği gerekçesiyle sosyal amaçlı kamu harcamalarında kısıtlamalara gidilmiş, işçilerin ücretlerinin artışını engelleyecek ve sendikaların gücünü kıracak politikalar benimsenmeye başlanmıştır (Bozkurt, 1996, s. 106).

Ayrıca, aşırı işbölümüne dayalı geleneksel Fordist sanayi üretimi yerini, daha çok yüksek teknolojiye dayanan Postfordist esnek üretim biçimine bırakmıştır. Postfordizm kavramı, üretimde yeni teknolojilerin sağladığı yeni ekonomik imkânları ifade etmektedir. Postfordist üretim biçiminin bazı özellikleri şunlardır:

1. Eski imalathane ve bacalı endüstrilerin çöküşü, bilgisayar esaslı yatırımların doğuşu;
2. Esnek ve merkezi olmayan formlardaki işçilik yöntemleri ve organizasyonları;
3. Uzman çalışanların ve düşük ücretli işçilerin oluşturdukları emek pazarı;
4. Birleşmiş bir mavi yakalı geleneksel işçi sınıfının sona ererek, beyaz yakalı,⁵ profesyonel, teknik, yönetici ve diğer servis sektörü çalışanlarının mesleki yapısının hâkim olması;
5. Kadının daha çok çalışabilmesine yeni teknolojilerin imkân sağlaması;

⁵ Sanayi toplumlarında “mavi yakalılar” ve “beyaz yakalılar” olarak adlandırılan iki grup işçi görülüyordu. Sanayi sonrası toplumda ise “yeni yakalılar” adı verilen bir işçi grubu daha ortaya çıkmıştır. Bunlar *yuppier* ile *mavi yakalılar* arasındaki bir konumdadır. Her iki grubun da değerlerini taşımaktadırlar. Siyasal bakımdan genellikle bağımsızdırlar (Birkök, 1998, s. 17, <http://birkok.net/mod/resource/view.php?r=12>).

6. Tüketimde bireysel tercihlerin farklılaşması nedeniyle piyasaya sunulan malların çeşitlenmesi;
7. Kapitalist üretim süreçlerinin küreselleşmesi nedeniyle çokuluslu şirketlerin hâkimiyeti ve özerkliği;
8. Küresel üretimin organize edilebileceği şekilde bir esnekliğe sahip yeni bir uluslararası bir işbölümü (Jary&Jary, 1991, s. 174-175'den aktaran: Birkök, 1998, s. 17, <http://birkok.net/mod/resource/view.php?r=12>).

Özetle, 19. yüzyıldan başlayarak I. Dünya Savaşı'na kadar gelişme eğilimi gösteren küreselleşme süreci, iki dünya savaşı arasında zayıflamış ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde tekrar yükselişe geçmiştir.

3. Küreselleşme Türleri

3.1. Ekonomik Küreselleşme

Ekonomik küreselleşme, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini ifade etmektedir. Ülkeler arasındaki mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucunda ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde bir yoğunlaşma söz konusudur (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>).

Başka bir deyişle, “ekonomik küreselleşme, dünya ölçeğinde karşılıklı ekonomik etkileşimlerin yoğunlaşmasını ve yaygınlaşmasını ifade etmektedir. Muazzam sermaye ve teknoloji akışları, mal ve hizmet ticaretini teşvik etmiştir. Piyasalar dünyadaki yaygınlık alanlarını genişletmiş ve bu süreçte ulusal ekonomiler arasında yeni bağlantılar oluşturulmuştur. 21. yüzyılın küresel ekonomik düzeninin önemli yapı taşları olan dev ulus-ötesi şirketler, güçlü uluslar arası ekonomik kuruluşlar ve büyük bölgesel ticaret sistemleri ortaya çıktı (Steger, 2006, s. 61).”

OECD'nin tanımına göre ekonomik küreselleşme, farklı ülkelerin üretim ve pazarlarının her geçen gün birbirine daha bağımlı hale gelmesidir. Mal, hizmet, sermaye ve teknolojinin sınırların ötesini aşması, her bölgede siyasi, hukuki ve kültürel alanlarda da değişimleri

beraberinde getirmiştir. Bu sürecin aktörleri, küreselleşmenin modernleşme sürecinde olduğu gibi insanlığın hayrına ve geri dönülmez bir süreç olduğunu savunurlar. Ekonomik küreselleşme, gelişmiş bir enformasyon altyapısını ve yüksek teknolojiyi beraberinde gerektirmektedir. Enformasyon teknolojileri, insanların her türlü bilgiden haberdar olmalarını ve rekabetçi dünyaya ayak uydurmalarını sağlamaktadır. Ayrıca ekonomik küreselleşme yoluyla yatırımcı, ucuz işgücünün ve hammaddenin olduğu yerlerde yatırımlarını yapmaktadır (Aydın, 2002, s. 14).

Küreselleşmeyi “ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel anlamda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması” olarak ifade eden 8. Beş Yıllık Plan Alt Komisyonu’na göre özellikle Sovyet Bloku’nun çöküşü ile birlikte serbest piyasa ekonomisi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde benimsenip, yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum, dünya çapında kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonlarının yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Giderek serbestleşen dünya ekonomisi ile birlikte ekonomik ilişkilerde korumacı devlet gücünün sınırlandırılması ve küçültülmesi yoluyla piyasa ekonomisine daha fazla işlerlik kazandırılması görüşleri önem kazanmıştır. Serbestleşme sadece dış ticaret anlamında değil, mali ve parasal alanlarda da gerçekleşmektedir. Devletler, vergi, borçlanma, para gibi araçları serbest piyasa ekonomisinin işleyişini bozmayacak şekilde kullanmaya zorlanmaktadır. 8. Beş Yıllık Plan Alt Komisyonu, küreselleşme ile birlikte siyasi alanda da demokrasinin küresel bir değer olarak daha fazla ön plana çıktığını vurgular. Komisyon’a göre “Liberal Demokrasi” adı verilen bu sistem, tüm dünyada ekonomik alanda liberal ekonomik düzeni, siyasi alanda da demokrasiye dayalı bir siyasi düzeni beraberinde getirmektedir (8. Beş Yıllık Plan Alt Komisyonu’ndan aktaran: Altan, 2002, s. 75-76).

Aydın, küreselleşme savunucularının savlarını tersinden okumaması sağlayacak sorularla ekonomik yönden küreselleşmeyi sorgulamaktadır. Bu sorulardan bazıları şöyledir:

“Acaba ekonomik globalleşme kendi başına yürüyen bir süreç mi? Bu oyunun baş aktörleri kimler? Her şeyden önce; kapitalin, malların, hizmetlerin küreselleşmesi diye bir durum hakikaten var mı? Acaba ekonomik sürecin ne kadarı ABD, Avrupa Birliği ülkeleri ve ASEAN (...) çevresinde, ne kadarı dünyanın geri kalan kısmında dönüp dolaşmaktadır? Dünyanın, yani ‘glob’un, ne kadarı bu sürecin kenarında, ne kadarı dışında kalıyor? (2002, s. 15).”

Aydın'a göre bu sorular ile ilişkili olan ve ekonomik küreselleşme sonucunda ortaya çıkan yanlışlıkları, tutarsızlıkları, korkuları ve endişeleri dile getiren yüzlerce makale bulunmaktadır. Aydın, genel olarak ekonomik küreselleşmeye karşı çıkanların ana iddialarını belli başlıklar altında toplar. Bu başlıklar şöyledir (2002, s. 15-16):

- Özellikle komünizmin çöküşüyle beraber ivme kazanan küreselleşme daha iyimser bir bakış açısıyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak geçen zaman küreselleşmeyle beraber daha adil bir gelir dağılımı yerine yoksullar ve zenginler arasındaki gelir farklarının daha da artmaya başladığını göstermiştir. Günümüz ekonomik sistemi, kârı ana değer, tüketimi ibadet ve insanları müşteri olarak görmektedir.
- Küreselleşme, sosyal refah devletinin zayıflamasına ve sosyal sorumluluk zayıflamasına neden olmuştur. Dünya Bankası'nın ve IMF'nin para politikaları, işsizlik, yoksulluk ve gelir seviyesinin düşmesine yol açmıştır.
- Ekonomik küreselleşmenin aktörleri, politikalarının geniş kitleler üzerindeki etkilerini göz ardı ettikleri için insani sorunları kavrayacak donanımlardan yoksundurlar. Bu durum, manevi ve ahlaki değerlerin sarsılmasına neden olmaktadır.
- Küreselleşmenin karşı konulamaz, önlenemez bir süreç olarak kabul edilmesi insanın kaderine boyun eğmesi anlamına gelmektedir. Ancak, insanın söz sahibi olmadığı bir süreç insani değildir.
- Ekonomik küreselleşme, ekolojik dengenin de bozulmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, çevrecilerin büyük bir kısmı küreselleşmeye karşı çıkmaktadır.

3.2. Siyasal Küreselleşme

Küreselleşmenin hem göstergeleri hem de dinamikleri olan evrenselleşmiş haberleşme, ulaşım, yüksek teknoloji, sermaye ve emeğin uluslar aşırı alanda dolaşımı ulus devletinin bir dizi sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Modern ulus devlet, fiziki güvenliği devam ettirme, ekonomik refahı artırma ve yurttaşlarına özgü kültürel bir kimlik kazandırma özelliğine sahipken, küreselleşmenin dinamikleri ve yeni küresel güçler devletin bu fonksiyonlarının önemli ölçüde yok olmasına yol açmıştır (Erdoğan, 2002, s. 30-31).

Her ekonomik düzen, beraberinde kendisine uygun bir siyasi yönetimi öngörmektedir. Örneğin, serbest piyasa ekonomisi liberal veya neoliberal demokratik bir siyasi yapıyı gerektirir. Küreselleşme taraftarlarına göre bir ülkenin siyasi yapısını dönüştürebilmenin en kolay yolu ekonomik ilişkilerde yatmaktadır. Küreselleşme taraftarları, serbest piyasa ekonomisinin sağlam temellerle bir ülkeye girmesi sonucunda o ülkenin siyasi yapısının zamanla liberal demokratik bir çizgiye sokulabileceğini savunmaktadır. Onlara göre, ekonominin enformasyon teknolojilerini beraberinde getirmesi, ülkenin siyasi yapılarının dünyaya açılmasına olanak sağlamaktadır (Aydın, 2002, s. 17-18).

Küreselleşme karşıtları ise yeryüzünün büyük kesiminin enformasyon ağı içinde bulunmadığını savunurlar. Enformasyon ağı Batı dilleriyle özellikle de İngilizce ile devam etmektedir. Bu dil sorunu küreselleşmeden beklenen faydayı yok etmektedir. Bunun yanı sıra, enformasyon, medya patronları tarafından istenildiği şekilde, istenildiği kadar, istenildiği yerlere aktarılmaktadır. Bilginin bu şekilde aktarılması farklı bakış tarzlarını, çoğulluğu, yerel yaratıcılıkları yok ederek, olması gereken demokrasiyi küresel bir markete çevirmektedir. Bu durum, geniş kitlelerin adalet ve eşitlik gibi demokratik taleplerini göz ardı ettiği için sağlıklı bir demokrasinin oluşmasını engellemektedir. Ekonomik gücü ve enformasyon teknolojilerini ellerinde bulunduranlar, bir ülkedeki siyasi iktidarın kimlerle ve nasıl yönetileceği konusunda etkiye sahip olmaktadır. Bu etki sonucunda, parlamenter sistem işlevini yitirir hale gelmektedir (Aydın, 2002, s. 18-19).

Küreselleşme ulus devletin geleneksel rolünde, bütünleşme ve parçalanma olmak üzere yapısal bir değişimi meydana getirmiştir. Bütünleşme ve parçalanma ters yönde etkiler yaratmakla birlikte, ulus-devletin siyasi alanda hâkim aktör olma konumunu tehdit etme bakımından da birleşmektedir. Bütünleşme süreci, ekonomik ve teknolojik değişimin dünya çapındaki etkisinin sonucudur. Bir ülkenin piyasa koşulları, ulus devletlerin sınırları içerisinde değil, dünya piyasalarının ve uzak ülkelerdeki tüketicilerin alışkanlıkları, zevkleri ve yeteneklerinin değişkenlikleri tarafından belirlenmektedir. Küresel piyasaların ortaya çıkışıyla beraber ulus aşırı şirketlerin gücü ve ölçeği büyümekte, bu da uluslararası siyasi arenanın yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır (Erdoğan, 2002, s. 31).

Parçalanma süreci ise ekonomik ve siyasi bütünleşmenin bir yan ürünüdür. Dünya piyasalarının büyümesiyle birlikte, ekonomiler bölgeselleşmiş ve bu bölgesel ekonomilerin

bazıları da kendi ulus devletlerinden çok, küresel ekonomiye bağımlı hale gelmişlerdir. Aynı zamanda, küreselleşmeyle beraber etnik kimlik sorunlarının canlanması da ulus devlet içindeki bölgesel ekonomilere daha geniş yetkiler verilmesine yol açmıştır. Bu süreç, özellikle İspanya'nın özerk bölgelerinde ve Almanya'nın eyaletlerinde gerçekleşmiştir. Parçalanma süreci, ulus devletin geleneksel yapılarını zayıflatmakta ve ulusal siyasi sistemin yeniden şekillenmesine neden olmaktadır (Erdoğan, 2002, s. 31-32).

Küresel ekonomilerin ortaya çıkışı ulus devletlerin kendi ekonomilerini düzenleme ve kontrol etme güçlerini azaltarak, uluslararası finans piyasalarının dalgalanmalarından etkilenebilir hale getirmiştir (Erdoğan, 2002, s. 33). Ekonomik kararların büyük kuruluşlar tarafından belirlenmesi ve küresel yatırımcıların uluslar-üstü yasalarla kendi yatırımlarını güvence altına almak istemeleri ulus devletlerin çözülüşünü beraberinde getirmiş, bu olgu ise ulusların kimler tarafından yönetildiği, otoritenin kimde olduğu ve ulusal bağımsızlığın olup olmadığı konusundaki soruları ve sorunları ortaya çıkartmıştır (Aydın, 2002, s. 19).

Küreselleşme süreci hukuk alanında da değişimleri ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. “Evrensel normlar” fikrinin hâkim olması ile birlikte “hukukun üstünlüğü” küresel bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Uluslar, evrensel olarak adlandırılan normları benimsemeye zorlanmaktadır. Ulus devletlerin, evrensel normlara uyma zorunluluğunun olması, ulus devletleri uluslararası kuruluşlara ve mekanizmalara bağımlı hale getirmekte; ve bu durum sonucunda bağımsızlık yerini kısmi bağımsızlığa, tam egemenlik yerini koşullu egemenliğe bırakmaktadır. Buna bağlı olarak, uluslar artık kendi kaderlerini tayin konusunda da tam yetkili olmaktan çıkmaktadırlar (Erdoğan, 2002, s. 34-35).

3.3. Kültürel Küreselleşme

Küreselleşme süreciyle beraber dünyanın büyük bir kısmındaki kültürlerde bir yakınlaşma söz konusu olmuştur. Kültürler arası etkileşim, benzerliklerin ve farklılıkların görünür hale gelmesini sağlamıştır.

Aydın'a (2002, s. 21) göre küreselleşme-kültür ve modernizm-kültür arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Modern dönemde, ulus devletler kendi homojen kültürlerini

yaratmak için zaman zaman zora başvurmuşlardır. Küreselleşme taraftarları, günümüz küresel dünyasında kültürel homojenleşmenin yok olduğunu savunmaktadırlar. Küreselleşme ile beraber kültürel çoğulluğu bir program dâhilinde yok etmek veya göçmenlerin asimile edilmeye çalışılması söz konusu değildir. Onlara göre küreselleşme kültürel asimilasyonu değil, farklı kültürlerin birlikte yaşamını beraberinde getirmiştir. Bu yolla, farklı kültürlerin birbirlerini tanımaları ve birlikte yaşamaları sağlanmış olur.

Küreselleşme karşıtları ise kültürler arası etkileşiminin tek bir kültür merkezinde olduğunu ileri sürmektedirler. Aydın (2002, s.22), bu durumu şu örnekle açıklar:

“Bir kültürün, sözgelimi ABD’de açılan bir Çin lokantası, bir Hint filmi, bir Türk musikisi konseri bağlamına girmesini Amerikan McDonald zinciriyle, yüzlerce sinema ürünleriyle, televizyon kanalı ve radyo istasyonları çerçevesine girmesiyle aynı çerçeve içinde ele alıp sonuçlar çıkaramayız. Burada dünya kültürleri küreselleşmiyor, belli kültürler küreselleşiyor. Bunun sonucunda kültürel çoğulculuk değil, kültürel hegemonya yahut bir tür kültür emperyalizmi ortaya çıkar.”

Kültürel yönden bir homojenliğin olduğunu savunan küreselleşme karşıtlarına göre giyimden beslenmeye, televizyon dizilerinden bilgisayar programlarına kadar dünya çapında Batı toplumlarının ortak kültürü olan tek bir kültür dayatılmaktadır. Kültürel homojenleşmeye örnek olarak Ritzer’in “Toplumun McDonaldslaştırılması”⁶ kitabı verilebilir. Diğer yandan da, küreselleşmenin kültürler arası parçalanmalara, kutuplaşmalara ve çatışmalara yol açtığını ileri sürenler vardır. Bu görüşün en önemli temsilcisi ise Huntington’un “Medeniyetler Çatışması”⁷ tezidir (Sarıbay, 2002, s. 48-49).

⁶ “Toplumun McDonaldslaştırılması” olarak adlandırılan teze göre “yaşam biçimlerinin, kültürel sembollerin ve uluslararası/uluslararası (transnational) davranış biçimlerinin evrenselleşmesi giderek yayılmaktadır (Ritzer, 1993’den aktaran: Durugönül, 2002, s. 761).”

⁷ “Medeniyetler Çatışması” tezine göre “medeniyet kimlikleri ile bağlantılı olarak kültür ve kültürel kimlikler Soğuk Savaş sonrasında dünyadaki uzlaşma, ayrışma ve çatışma kalıplarını biçimlendirmektedir ve medeniyetler arasındaki uzlaşmacı ilişkiler olmaktan daha çok çatışmacı bir karakter taşımaktadır. Kitaptaki bölümlerin her biri şu görüşler üzerine temellendirilmiştir: (1) Modernleşme batılılaşmadan farklıdır ve modernleşme batılılaşmayı otomatik sağlamaz; (2) Batı Medeniyeti gerilemeye başlamış ve diğer taraftan Asya (Uzakdoğu) ve İslam Medeniyetleri yükselişe geçmiştir; (3) Medeniyetler çerçevesinde benzer devletlerin yeniden işbirliğine girdiği ve farklı devletlerin ise kutuplaşmasına yol açan yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmaktadır; (4) Batı’nın evrensellik iddiası diğer medeniyetlerle – özellikle İslam ve Çin medeniyetleriyle – çatışmasına yol açmaktadır, (5) Batı’nın ayakta kalması, merkez devleti olarak Amerika Birleşik Devleti’ne bağlıdır ve onun kimliği evrensel olmaktan daha çok kendine hastır. Küresel siyasetin çoğulcu karakterini kabul ederek küresel barışın garanti altına alınabileceği biçiminde özetlenebilir (Uysal, <http://sbe.dpu.edu.tr/12/165-171.pdf>).”

Sarıbay'a (2002, s. 49) göre iki zıt görüş birbiriyle ele alındığında kültürel bir olgu olarak küreselleşmenin ayrıntılı özelliklerini formüle etme olanağını sağlar. Bunları birkaç noktada toplamak mümkündür:

- Küreselleşme, kültürel olarak hem bir benimsemeyi hem de bir reddedişi içermektedir. Benimseme, Batı toplumlarının kültür kodlarının (giyim tarzı, dili, günlük davranış) Batı-dışı toplumlarca maddi tüketimde bulunur gibi tüketilmesi anlamına gelmektedir. Sarıbay, bu olguyu "tüketimcilik" olarak adlanmaktadır. Tüketimcilik, sosyal ve kültürel bir tutumu ve yaklaşımı ifade etmektedir (Sarıbay, 2002, s. 49). Küreselleşmenin ön plana çıkarttığı tüketim kültürü, "kültürel homojenleştirici bir araç" işlevi görmektedir. Küresel tüketim kültürü ile birlikte ulusa ait olan kültürel değerler göz ardı edilerek, diğer toplumların kültürel sembolleri benimsendiğinden dolayı yerel-ulusal kültürde değişimler meydana gelmekte ve kültürel bir homojenlik sağlanmış olmaktadır (Yetim, 2002, s. 130).

Kültürel reddediş ise ya doğrudan öncü toplumların kültürel kodlarından arınma ya da söz konusu kültür kodlarının yerel kültürde mevcut bir koda karşılık geldiği inancını yaymayla gerçekleşmektedir. Sarıbay'a (2002, s. 50)göre birinci durumda, konuşulan dilden başlanarak gündelik hayatta karşımıza çıkabilecek öncü toplumların tüm kültürel kodlarını yok ederek bir "kültürel saflaştırma" yoluna gidilmesi söz konusudur. İkinci durumsa, kültürün kendi kendini oryantalize etmesi anlamına gelmektedir. Bu, Batı kültürünün kendi kültürümüzde de olduğunu kabul etmenin bir ifadesidir. Böylelikle, küresel kültürel kodlar onaylanmış olur.

- Kültürel küreselleşme, yerel kültür öğelerinin öncü toplumun kültür öğeleriyle etkileşim içine girerek yeni kültürel pratiklerin ve anlayışların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu durumu, İsveçli bir antropolog olan Ulf Hannerz "creolization" olarak adlandırmaktadır. "Creolization", tarihsel kökleri olmayan ama küresel temaslar sonucunda oluşan yeni kültürel oluşumun ortaya çıkması anlamını taşımaktadır (Sarıbay, 2002, s. 50).

4. Küreselleşmeye İlişkin Yaklaşımlar

Günümüzde küreselleşmeye yönelik yaklaşımları aşırı küreselleşmeciler/radikaller, küreselleşme karşıtları/şüpheciler ve dönüşümcüler şeklinde sınıflandırarak açıklamak mümkündür.

4.1. Aşırı Küreselleşmeciler/Radikaller

Aşırı küreselleşmeciler, sermayenin, malların, insanların, fikirlerin ulusal sınırların ötesini aşmasından dolayı küreselleşmeyi insanlık tarihinin yeni bir evresi olarak kabul etmektedir. Onlara göre her türlü ilişki biçimi küresel düzeyde belirlenmekte, küresel piyasa ulus devletlerden daha güçlü ve rasyonel çalışmakta olduğu için endüstri toplumlarının bir ürünü olan geleneksel ulus devletler önemini yitirmeye başlamıştır. Ulus devlet politikaları, ulusal çapta hâlâ etkili olsalar bile küresel ekonominin işleyişini etkileyebilecek güce sahip değildir (Bozkurt, 2000, s. 19; Zengingönül, 2007, s. 18). Birer “kurgu” düzeyinde kalan ulus-devletler, eskiden sahip oldukları egemenliği, siyasetçiler de olaylara müdahale veya etkileme gücünü yitirmeye başlamıştır. Artık insanlar, siyasi liderlerin söylemlerini umursamamakta ve onlara karşı saygılarını yitirmektedir (Giddens, 2000, s. 21).

Aşırı küreselleşmeciler arasında küreselleşme olgusuna olumlu yaklaşanların yanı sıra olumsuz yaklaşanlar da mevcuttur. Neoliberaler arasında yer alan olumlu aşırı küreselleşmeciler, küresel piyasa ile birlikte ekonomik büyümenin sağlanacağını ve bu yolla uzun dönemde herkesin yaşam standartlarının yükseleceğini savunmaktadır (Bozkurt, 2000, s. 19; Zengingönül, 2007, s. 18).

Neo-marksist literatür içinde yer alan olumsuz aşırı küreselleşmeciler ise küresel medyanın patlamasından ve küresel hareketliliğin artışından yola çıkarlar. Onlar, küreselleşmenin sadece küçük bir orta sınıfın çıkarlarına hizmet ettiğini savunmaktadırlar. Geriye kalan büyük kitleler için ise küreselleşme yetersiz yaşam standartları anlamına gelmektedir. Küreselleşme, hem ulusal hem de uluslararası bir eşitsizliğin artışına yol açmaktadır. Olumsuz aşırı küreselleşmecilere göre küreselleşme, ulus devletin gücünü yitirmeye başlaması ile birlikte uluslararası kuruluşların ve yatırımcıların hüküm sürdüğü bir mekanizmayı ifade etmektedir. Küreselleşme, sendikaların ve refah sisteminin çökmesine, işsizliğin, sosyal dışlanmanın, kontrolsüz büyümenin ve çevresel felaketlerin artışına yol açmaktadır. Toplumlar, sosyal parçalanma, kültürel belirsizlik, çatışma ve şiddet ile karşı karşıyadır (Zengingönül, 2007, s. 18).

4.2. Küreselleşme Karşıtları/Şüpheciler

Küreselleşmenin ekonomik boyutuna odaklanan şüpheciler, sınırötesi ticarete, yatırımda, işgücü piyasalarında değişimlerin ve gelişmelerin olduğunu kabul etmekle birlikte, bunların yeni bir durum olmadığını savunurlar (Zengingönül, 2007, s. 19). Şüphecilere göre küreselleşmenin geçmişinde de önemli ölçüde para ve mal hareketi mevcuttur. Bazı ülkelerin katı bir şekilde uyguladıkları katı sınırlamalara rağmen birçok insan 19. yüzyıldaki gibi pasaport kullanmamaktadır. Günümüzde uluslararası ekonomik sınırlar, geçmiştekine benzer bir şekilde kaldırılmıştır (Bozkurt, 2000, s. 21). Kısacası yeni küresel ekonomi, sağladığı yararlar ve kazandırdığı deneyimler ne olursa olsun önceki dönemlerde var olan ekonomiden farklı değildir, yaşadığımız dünya, eskisi gibi dönmektedir (Giddens, 2000, s. 20).

Küreselleşmeyi yeni bir süreç olarak kabul etmeyen şüpheciler, günümüzde herkesin küreselleşme terimiyle bu kadar çok ilgilenmesinin nedenini küreselleşmenin zamanın ideolojisi olarak kabul edilmesi ile açıklarlar. Şüpheciler, küreselleşme teriminin, refah devletinin yok olmasına yol açacak ve devlet harcamalarında kısıtlamalara gidecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan neoliberal çevreler tarafından sık sık kullanılmakta olduğunu düşünmektedirler (Bozkurt, 2000, s. 21).

Şüphecilere göre, dünya ticaretinin büyük bir çoğunluğu Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) olarak adlandırılan bir gelişmiş ülkeler bölgesi oluşturduğundan dolayı az gelişmiş ülkeler ekonomik entegrasyon sürecine katılamamaktadır. Bu nedenle şüpheciler, küreselleşme kavramı yerine “uluslararasılaşma” kavramını kullanmayı tercih etmektedirler (Zengingönül, 2007, s. 19).

Onlar, ekonomik bir bütünleşmenin sadece gelişmiş ülkeler arasında var olmasının dünya ekonomisinde büyük bir eşitsizliğe neden olduğunu savunmaktadırlar. Küresel çapta artan ekonomik eşitsizlik farklı kültürler, farklı uygulamalar veya bölgeler arasında küresel bir bütünleşmeden ziyade köktendinciliğe ya da aşırı bir milliyetçiliğe doğru küresel bir bölünmeye yol açmaktadır (Bozkurt, 2000, s. 22).

4.3. Dönüşümcüler

İngiliz sosyolog A. Giddens'in da aralarında bulunduğu dönüşümcülere göre küreselleşme sadece ekonomik terimlerle açıklanabilecek bir olgu değildir. Onlara göre küreselleşme, dünya üzerindeki bütün toplumları etkileyen ve dünya düzenini yeniden biçimlendiren hızlı ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal değişimlerin gerisindeki temel güçtür (Fox, 2002, s. 31).

Dönüşümcüler, ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul etmekle birlikte, bir yandan aşırı küreselleşmecilerin “egemen ulus devletin sonunun geldiği” iddialarını, diğer yandan da şüphecilerin “hiçbir şey değişmedi” tezini reddetmektedirler. Dönüşümcülere göre küreselleşme süreci, hemen her şeyde olduğu gibi ulus devletlerin gücünün yeniden yapılanmasına ve dönüşmesine yol açmaktadır (Bozkurt, 2000, s. 22). Giddens (2000, s.29), küreselleşmenin ulus-devlet açısından doğurduğu sonuçlar üzerine yoğunlaşarak şu sorulara yanıt aramaktadır:

“Ulus-devletler ve buna bağlı olarak ulusal siyasi liderler hâlâ güçlü müdürler, yoksa dünyayı şekillendiren güçler karşısında büyük ölçüde eli kolu bağlanmış bir konuma mı gelmişlerdir? Ulus-devletler gerçekte hala güçlüdür ve siyasal liderlerin de dünyada oynayacak büyük bir rolleri vardır. Ama aynı zamanda, ulus-devletin gözlerimizin önünde yeniden şekillenme sürecini de kimse yadsıyamaz. Ulusal ekonomik politika artık eskisi kadar etkili olamaz. Daha önemlisi, jeopolitiğin geçmişteki biçimleri eskidiğine göre, uluslar kimliklerini yeni baştan düşünmek zorundadırlar.”

Dönüşümcüler, küreselleşme konusunda şüphecilerden daha çok aşırı küreselleşmecilere daha yakın durmaktadır. Dönüşümcüler, ekonomik anlamda 30-40 yıl öncesinden çok farklı bir dönemde yaşadığımızı savunmaktadırlar. Özellikle son yıllarda küreselleşme konusunda yapılan araştırmalar sonucunda çok farklı bir dönemde yaşadığımız ortaya çıkmaktadır. Önceki yüzyıllara nazaran daha bütünleşmiş bir küresel pazar mevcuttur. En önemlisi ise ekonomik sistem hizmet sektörüne bağlı hale gelmiştir. Bozkurt'a (2000, s. 22-23) göre “bilgi, eğlence, iletişim ve en önemlisi elektronik ve finans ekonomisi içeren hizmetler, ekonomideki en önemli sektör” haline gelmiştir. İletişim sektöründeki ilerlemeler aracılığıyla “eski yapılar yıkılmaya, eski alışkanlıklar unutulmaya ve kültürler de diğer kültürlerle anında temas edebilmeye, karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır.”

Aşağıdaki tabloda küreselleşmeye yönelik üç eğilimin karşılaştırılması mevcuttur:

Tablo 1.1 Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: Üç Eğilim

	<i>Aşırı küreselciler</i>	<i>Kuşkucular</i>	<i>Dönüşümcüler</i>
<i>Yeni olan ne?</i>	Küresel bir çağ	Ticaret blokları Geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo-yönetişim (geogovernance)	Tarihsel olarak eşit görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağımlılık
<i>Hâkim özellikler</i>	Küresel kapitalizm Küresel yönetim Küresel sivil toplum	Dünya 1890'larda olduğundan daha az karşılıklı bağımlı.	Yoğun ve derin (thick) küreselleşme.
<i>Ulusal hükümetlerin gücü</i>	Geriliyor ve aşmıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor Yeniden yapılıyor.
<i>Küreselleşmenin itici gücü</i>	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
<i>Tabakalaşma kalıpları</i>	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarisi
<i>Hâkim motif</i>	McDonalds, Madonna, vs.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyonu
<i>Küreselleşmenin kavramsallaştırılması</i>	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme.	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
<i>Tarihsel yörünge</i>	Küresel Uygarlık	Bölgesel bloklar Uygarlıklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık: küresel bütünleşme ve parçalanma
<i>Özet</i>	Ulus devletinin sonu	Uluslararasılaşma devletinin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletinin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor.

Kaynak: Held, D. & McGrew, A. G. & Goldblatt D. & Perraton, J., 1999'dan aktaran: Bozkurt, 2000, s. 24.

5. Küreselleşmenin Yol Açtığı Fırsatlar ve Tehlikeler

Birçok düşünür küreselleşme sürecinin, toplumlara bir yandan yeni fırsatlar ve zenginlikler sunduğu, bir yandan da yeni eşitsizliklerin ve tehlikelerin ortaya çıkardığı konusunda hemfikirdir.

5.1. Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Yenilikler ve Fırsatlar

Küreselleşmenin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sağladığı fırsatlar ve yenilikler literatürde oldukça yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Küreselleşmenin sağlamış olduğu fırsatlar, “teknoloji transferinden, verimliliğin artmasına ve dolayısıyla ekonomik refahın yükselmesine ve hatta ülkelerin birbirlerini daha yakından tanınmasıyla dünya barışına katkıda bulunmaya kadar çok geniş bir yelpazeye uzanmaktadır (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>).”

Hızlı küreselleşen ülkelerin daha istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşacakları ileri sürülmektedir. Bir yandan iletişim teknolojilerindeki hızla gelişmeler, diğer taraftan da küreselleşmenin beraberinde getirdiği uluslararası rekabet, hem gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yapısal değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu yapısal dönüşümler ve gelişmekte olan ülkelerin dünya pazarına entegrasyonu sonucu, uzun dönemde hem gelişmekte hem de gelişmiş ülkelerde ekonomik refahın artacağı savunulmaktadır. “Globalleşme, bir taraftan gelişmekte olan ülkelerin daha geniş ticari pazarlara, daha büyük sermaye girişine sahip olmasını sağlarken, diğer taraftan da bu ülkeler için ihracat ya da ithal edilebilir malların genişlemesini ve bu ülkelerin teknolojik gelişmelerden daha fazla yararlanmasına olanak sağlamaktadır. Globalleşme, ayrıca, ulaşım ve iletişim maliyetlerini düşürerek üretimde işbölümü ve uzmanlaşmaya olanak sağlamaktadır. Üretimde iş bölümü ve uzmanlaşmada etkinliği ve dolayısıyla verimliliği artırmaktadır (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>).”

Bunun yanı sıra, siyasal fikirler, akımlar ve kültürler, ulusal sınırların dışına çıkarak küresel bir kimlik kazanmaktadır. Daha önceleri ulusal hükümetlerin sorumluluğunda olan görevler, artık hükümetlerin kapasitesini aşar duruma gelmiştir. Ülkelerin güvenlik, refah, çevre sorunları, uyuşturucu trafiği, terörizm, salgın hastalıklar, insan hakları gibi konular üzerinde alacağı kararlar artık uluslararası politikalardan bağımsız düşünülmemektedir (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>).

Uluslararası işbirliği ve karşılıklı bağımlılık, devletlere karşılıklı kesintisiz etkileşimi getirmiş ve çift taraflı onayı temel alarak, devletler arasındaki pek çok soruna çözüm sağlamıştır (Baskan, 2003, <http://www.irarec.org/mk/TurkceMakale/7.pdf>).

Küreselleşme, hem enformasyon teknolojisindeki gelişmelerin nedeni, hem de sonucu olarak dünyayı ‘küresel bir köy’e dönüştürmüştür. Radyo, televizyon, telefon, faks, internet gibi kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişim ve dönüşüm sayesinde bilgi akışı hızlanmış ve bilgi akış maliyetleri en aza inmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, ülkeleri ve insanları birbirlerini ayıran fiziki engellerin ortadan kalmıştır (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>).

Enformasyon teknolojisindeki gelişmeler, bireylere hükümet kontrolü olmadan istediği bilgiye ulaşabilme olanağı da sağlamıştır. “Vatandaşlara -olan bitenin farkında bir hareketle- hükümet üzerinde göreceli olarak daha büyük bir denetim kurma olanağı sunmuş, vatandaşların özgürlüklerini artırmıştır (Baskan, 2003, <http://www.irarec.org/mk/TurkceMakale/7.pdf>).”

5.2. Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Tehlikeler

Küreselleşme, sunduğu birçok avantajlar yanında birçok olumsuz sonuçlar da doğurmaktadır. Brecher’a göre düzensiz küreselleşme, “küresel köy”ü, küresel bir yağma biçimine dönüştürmektedir. Küresel bir yağma halini alan küreselleşme, yedi önemli tehlikeye işaret etmektedir. Brecher için bu yedi tehlike işareti için önerilecek yedi reçete bazı olumsuzların giderilmesini sağlayabilecektir. Bu tehlikeleri ve bunlar için önerilebilecek reçeteler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Şahin ve Gümüş, 2008, http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=208&&Itemid=2).

Tablo 1.2 Küreselleşmenin Yedi tehlike İşareti ve Yedi Reçete

Küreselleşmenin Yedi tehlike İşareti	Küreselleşmenin Tehlikelerine Karşı Yedi Reçete
Çalışma yaşamında ve sosyal haklarda geriye gidiş,	Uluslararası haklar ve standartların sağlamlştırılması,
Küresel durgunluk,	Küresel Keynesyenizm politikaları ile istihdam artışı sağlayarak ekonomik konjonktürün yukarı doğru döndürülmesi,
Zenginlik ve yoksulluğun polarizasyonu,	Küresel düzeyde zenginlerden fakirlere yeniden dağılımı sağlayacak politikaların yaşama geçirilmesi,
Hükümetlerin kendi ülkelerindeki egemenlikleri üzerindeki demokratik kontrollerini kaybetmesi,	Demokrasinin güçlendirilmesi,
Küresel işletmelerin kısıtlayıcı bağlardan kurtulmaları,	Küresel işletmelere yön verici kanunların yaşama geçirilmesi,
Küreselleşmeyi yönlendiren sorumsuz küresel kuruluşlar,	Uluslararası kuruluşlarda reforma gidilmesi,
Kaotik ve yıkıcı rekabetin doğurduğu küresel mücadele.	Kaotik ve yıkıcı rekabet mücadelelerini önlemek için çok taraflı düzenlemelere gidilmesi.

Kaynak: Brecher J., “Global Village or Global Pillage?” World Politics 94/95, Annual Editions (Editor Helen E.PURKITH), s.48-50’den aktaran: Şahin ve Gümüş, 2008, http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=208&&Itemid=2.

Toplumsal adaletsizlik ya da eşitsizlik küreselleşmenin en çok eleştirilen toplumsal sonucunu oluşturmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte eşitsizliğin hem ulusların kendi içinde ve gruplar arasında, hem de ülkeler arasında arttığı sıkça dile getirilmektedir. Küreselleşme sürecinin getirdiği serbest rekabet anlayışının sonucunda, rekabet gücü olanlar ile olmayanlar arasındaki mesafe daha açılmaya başlamıştır. (Bozkurt, 2000, s. 95).

Küresel ekonomi, “uluslararası sermayenin, sanayileşmiş ülkelerin ve özellikle küresel şirketlerin kuralları belirlediği ve piyasaları biçimlendirdiği adaletsiz bir yapılanma içerisindedir. Ticaretin ve yatırımların büyük çoğunluğu sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Küresel şirketler dünya ihracatının üçte birine hâkim durumdadırlar. Dünyanın en büyük 100 ekonomisi içerisinde 51 tanesini şirketler oluşturmaktadır. Finansal

hareketlilik içinde özel kesimin payı uzun zamandır kamu payının üzerindedir (Selamoğlu, 2000, s. 39).”

Şenses'e (2004 (a), s. 19-20) göre “küreselleşme süreci dünyadaki güçler dengesinin az gelişmiş ülkeler karşısında sanayileşmiş ülkelerin, genel olarak da emek karşısında sermaye kesiminin giderek güçlendiği bir çerçevede gelişmektedir. Sermaye stoku, sanayi üretimi, dış ticaret ve teknolojik birikim açısından sanayileşmiş ülkelerin hâkim konumu dünya ekonomisindeki güç ilişkilerinin temelini oluşturmakta ve az gelişmiş ülkelerin hareket alanını en baştan kısıtlamaktadır. Örneğin, dış ticaret ilişkileri açısından, sanayileşmiş ülkeler ihracat ve ithalatlarının çok büyük bir kısmını birbirlerine yönlendirirken az gelişmiş ülkelerin ihracat ve ithalatının büyük bir kısmı sanayileşmiş ülkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin iktisat politikaları üzerindeki etki ve denetim alanlarını neoliberal küreselleşme süreci içinde daha da genişleten uluslararası finans kuruluşlarının bu dengesiz güç ilişkilerinin daha da bozulmasında etkili bir rol oynadıkları gözlenmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin hâkim konumda olduğu mevcut güçler dengesi, bu ülkelerin kendi çıkarlarını ön plânda tutan tutum ve davranışlarıyla birleştiğinde az gelişmiş ülkeler için ek güçlükler yaratmaktadır. O kadar ki, sanayileşme süreçlerini etkin devlet müdahalesi ve korumacı politikalar yoluyla gerçekleştirmiş olan sanayileşmiş ülkelerin şimdi aynı yoldan geçmek isteyen az gelişmiş ülkelerin yolunu neoliberal politika uygulamaları aracılığıyla tıkadığı doğrultusundaki saptamalar giderek daha çok taraftar bulmaktadır.”

Ayrıca, küreselleşme olgusu, ekonomik krizlerin gelişmesine, hızlanmasına ve küresel çapta yaygınlık kazanmasına yol açmaktadır. Özpınar ve Şimşek'e (2003, s. 4) göre “dünya çapında gücü ve denetimi elinde tutan ülkelere konulan kurallar, zayıf ve yoksul ülkeler için uyulması zorunlu kurallar haline gelmektedir. Sonuçta, kural koyma konusunda yetkisiz ve etkisiz olan ülkelerin konulan kurallara uymak zorunda bırakılmış olmaları, ekonomik kural koyma gücünün küreselleşmediği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu olgu ise, ekonomileri krizlere daha açık hale getirmekte ve krizlerin şiddetini artırmaktadır. Aynı zamanda, bir ülkede veya bölgede yaşanan ekonomik kriz, kısa bir süre içinde diğer ekonomileri de etkileyebilmekte ve krizlere küresel bir boyut kazandırmaktadır. Mali piyasaların büyük ölçüde bütünleşmesi, herhangi bir ülkenin mali piyasasında oluşan istikrarsızlığı, uluslararası mali piyasalara kolayca yansıtılmasına neden olmakta ve böylelikle küresel ekonomik krizlere de yol açabilmektedir. Doğu Asya ve Rusya krizlerinin diğer ülkelere hızla yayılması, bu olgunun önemini ve risklerini göstermesi açısından iyi birer örnektir.”

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı önemli tehlikelerden bir tanesi de bir yandan rekabetin diğer yandan da dünya nüfusunun her geçen gün artması ile beraber küresel boyuttaki çevre sorunları da giderek artmaya başlamasıdır. Küreselleşmenin çevreyle ilgili olarak ortaya çıkardığı üç farklı tehlike söz konusudur (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>). Bunlar;

- Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar,
- Fakirliğin çevreye verdiği zarar,
- Kitle imha silahlarının hızla artmasıdır.

Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar, genel olarak üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Ulaşım faaliyetlerinin gelişmesi ile birlikte endüstriyel ürünlerin hızla diğer ülkelere yayılması ekolojik dengeyi bozmaktadır. Ozon tabakası incelmekte, iklim değişiklikleri ortaya çıkmakta, zararlı atıklar çevreyi kirletmektedir. Bir taraftan ormanların yok olması diğer taraftan da hava kirliliğinin artması, atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunun yıldan yıla arttırmasına yol açmaktadır. Endüstri devriminden bu yana atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu yaklaşık olarak % 25 oranında artmıştır. Atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunun yükselmesi, sera etkisi ile küresel ısınma sorununu gündeme getirmektedir. Fakirliğin çevreye verdiği zarara bakıldığında, insanların çevreye olan bağımlılıklarının artmakta olduğu ve zorunlu olarak insanların aşırı ölçüde doğal kaynak kullanımına yöneldikleri görülmektedir. Fakirliğin hızlı nüfus artışı ile birleşmesi halinde çevreye verilen zarar daha da artmaktadır. Kitle imha silahlarının tüm dünyada hızla yayılması bütün insanlık için potansiyel tehdit oluşturmaktadır (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>)

Diğer taraftan, küresel sistemin sahip olduğu diğer dezavantajları şu şekilde belirtmek de olanaklıdır.

“Birincisi, bilgi üzerindeki hükümet kontrolünün azalmasıyla, bireylerin yanlış ve kendi çıkarlarına hizmet eden bilgiler (spekülasyonlar) üretmelerine zemin doğmuştur. Bugün, insanların herhangi bir şey hakkında bilgi edinirken her zamankinden daha dikkatli ve şüpheci olmalarının gerekliliğinin sebebi budur. İkincisi, teknolojik gelişmeler siber terör için bir araç olarak kullanılabilir. Günümüzde bir *hacker*, bir hükümet biriminin bilgisayar yazılımı ve şifrelerini kırma, gizli bilgilere ulaşma ve hatta bu bilgileri değiştirme olanağına sahiptir. (...)

Küreselleşmenin üçüncü bir dezavantajı da, bireylerin diğer devletlerin finans pazarlarında yatırım yapabilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir Türk yatırımcı, geliri çok yüksek olduğu için Brezilya bonolarını satın alabilir. Fakat, Brezilya'da bir ekonomik kriz ortaya çıkması halinde, söz konusu şahıs çok büyük bir kayba uğrayabilir, parasını geri alamayabilir. (...) Küresel sistemin dördüncü ve en önemli dezavantajlarından biri de milliyetçilik kavramı üzerinde ortaya çıkardığı tehdit olarak ifadelendirilebilir. (...) Birlikte çalışan devletlerin birbirlerine olan bağımlılığı, egemenlik kaybı olarak da yorumlanmıştır. Bu sistemde, büyük güçler önde gelen devletler olduğundan, 3. dünya ülkeleri tarafından, küreselleşmenin yeni bir çeşit emperyalizm olduğu da iddia edilmiştir (Baskan, 2003, <http://www.irarec.org/mk/TurkceMakale/7.pdf>).”

Ayrıca, teknolojik düzey bakımından bakıldığında gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki mesafenin oldukça açılmış olduğu görülmektedir. Bugün teknolojik gelişmenin en önemli unsurlarından biri olan patenlerin %97'sini gelişmiş ülkeler ellerinde tutmaktadır. Birleşmiş Milletler'in ortaya koyduğu rakamlar, teknolojik gelişim açısından zengin Kuzey ile yoksul Güney arasındaki farkın azalmak yerine, artmakta olduğunu göstermektedir (Bozkurt, 2000, s. 96).

BÖLÜM 2

YOKSULLUK KAVRAMI VE YAKLAŞIMLAR

1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk temelde göreceli bir olgudur. Bir kişinin “yoksul” olarak nitelendirilmesi, o kişinin var olan toplum koşullarında göreceli bir dezavantajı yaşaması anlamına gelmektedir (Aldemir, 2003, s. 4). Bu görecelik nedeniyle geçmişten günümüze kadar olan süreç içerisinde hem gelişmiş hem de az gelişmiş toplumların en önemli sorunlarından biri olan yoksulluk kavramına ilişkin görüş birliğine dayanan bir tanımlama mevcut olmadığı için yoksulluk kavramının tanımlaması yapılırken birden fazla yaklaşıma başvurmak gerekmektedir. Sözlük anlamıyla yeterli düzeyde parası olmayan veya konfor içinde yaşaması için gerekli olan araçlara sahip olamayan kişilere yoksul denmektedir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamak için gerekli olan imkânlardan yoksun olma durumunu ifade eder (Aktan ve Vural, 2002, s. 1-2, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>).

Yoksulluk kavramı, “toplumun kabul edilebilir bir asgari yaşam standardını neyin oluşturduğu konusundaki tercih ve beklentilerini” yansıtmaktadır. Ancak yaşamı sürdürmek için gerekli olan asgari giyim, barınma, gıda gibi temel ihtiyaçlar kişinin içinde bulunduğu zamana ve mekâna göre büyük farklılıklar göstermektedir. Çevre ve iklim koşullarına bağlı olarak toplam üretimin kısıtlı olduğu kıtlık dönemlerinde birçok insan açlık ve yetersiz beslenmeye maruz kalmıştır. Günümüz bolluk toplumlarında ise dünyadaki birçok ülkede farklı tezahürleri ile yoksulluk önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktan ve Vural, 2002, s. 1, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>).

Jargowsky ve Bane (1990, s. 235-236) ise sürekli yoksulluk (Persistent Poverty), çevresel yoksulluk (Neighborhood Poverty) ve alt sınıf yoksulluğu (Underclass Poverty) olmak üzere

üç farklı yoksulluk tanımı yapmışlardır. Sürekli yoksulluk, uzun süreden beri yoksulluk içerisinde yaşayan aileleri ve bireyleri kapsayan bir terimdir; ve muhtemelen yoksulluk kuşaktan kuşağa geçmektedir. Çevresel yoksulluk, harap olmuş ev stoku ve yüksek işsizlik oranları ile karakterize edilen coğrafi olarak yüksek yoksulluk alanlarını belirtir. Sınıfdışı yoksulluk, işgücüne düşük katılım, evlilik dışı çocuk dünyaya getirme, devlet desteğine bağımlılık, uyuşturucu kullanımı ve suç oluşturan davranışlarda süreklilik gibi sosyal normlardan sapan tutum ve davranışlar gösteren bir terimi içermektedir.

Yoksulluk sırf gelir yetersizliği ile açıklanamayacak olan çok boyutlu bir kavramdır. Bauman (1999, s. 59-60), yoksulluğu ekonomik kıstasların yanı sıra sosyal ve psikolojik kıstasları da ele alarak şöyle açıklar:

“İnsanlık tarihinin büyük kısmında yoksulluk durumu hayatta kalma açısından doğrudan bir tehlike oluşturmuştur. Açlıktan ölme, hastalık durumunda tıbbi bakımsızlık ve barınsızlık tehdidi. Hâlâ dünyanın birçok bölgesinde bu, tehlikeler anlamına gelmektedir. Yoksulların durumu yalnız hayatta kalabilme seviyesinin üstüne çıksa bile, yoksulluk her zaman için kötü beslenme, iklim değişikliklerine karşı yetersiz korunma ve evsizlik demektir; (...). Bununla beraber yoksulluk fenomeni yalnızca yokluk ve bedensel tehlike anlamına gelmez. Yoksulluk aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir durumdur: İnsan yaşamının edebe uygunluğu, içinde bulunduğu toplumun nezih yaşam standartlarıyla ölçüldüğü için bu standartlara erişememenin kendisi bir sıkıntı, ıstırap ve özsaygı yitimi sebebidir. Yoksulluk, “normal yaşam” olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma demektir. “İstenilen düzeyde olmama” demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda “mutlu bir yaşam”ı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılmak, “hayatın sunmak zorunda olduğu”nu almamak anlamına da gelir. Bu da kendini değersiz görmeye, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle ya da her ikisiyle sonuçlanır.”

Yoksulluk kavramı “gelir yoksulluğu” ve “insani yoksulluk” olmak üzere başlıca iki yaklaşımla açıklanmaktadır.

1.1. Gelir Yoksulluğu

Gelir yoksulluğu, bir insanın yaşamını sürdürmek ya da asgari bir yaşam için gerekli olan standardı karşılayabilmek için ihtiyaç duyulan temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelir elde edememesi durumudur. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında, asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli olan gelir, yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sınırının altında bir gelir/tüketim seviyesine sahip olan kişi veya hane halkı yoksul olarak adlandırılır (Aktan ve Vural, s. 3, 2002, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>).

Türkiye genelinde 2007 hanehalkı büyüklüğü, aylık ortalama yoksulluk ve açlık sınırları verileri şöyledir: Dört kişilik bir ailede aylık 598 TL olan yoksulluk sınırı, on kişinin bulunduğu bir ailede aylık 1.021 TL'dir; dört kişilik bir ailede açlık sınırı aylık 191 TL iken, on kişinin bulunduğu bir ailede açlık sınırı aylık 231 TL'dir.⁸ Açlık sınırında yaşayan yoksul fert oranı % 0.54, yoksulluk sınırında yaşayan yoksul fert oranı da % 18.56'dır.⁹

Gelir yoksulluğu, mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk ve öznel yoksulluk kavramları ile açıklanır.

1.1.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk dar anlamda, bir insanın günlük ihtiyacı olan besin tüketiminin asgari sınırın altında olduğunu anlatan bir kavramdır ve bir insanın günlük olarak ihtiyacı olan kalori miktarına göre hesaplanmaktadır. Kalori miktarı, ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları ve coğrafi koşullarına göre değişimler göstermektedir: Gelişmiş ülkelerde 3390 kalori, gelişmekte olan ülkelerde 2480 kalori ve azgelişmiş olan ülkelerde 2070 kalordir (Dansuk, 1997, s. 36). Dünya Bankası, mutlak yoksulluk sınırını az gelişmiş ülkelerdeki insanlar için kişi başına günde 1\$, Latin Amerika ve Karayipler için 2\$, Türkiye'nin de dâhil edildiği Doğu

⁸Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk sınırları için bkz.

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 (19.01.2009).

⁹Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları için bkz.

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 (19.01.2009).

Avrupa ülkeleri için 4\$ ve gelişmiş ülkeler için 14.40\$ olarak belirlemiştir (DPT, 2001, s. 104).

Ayrıca, mutlak yoksulluk yaklaşımının insanın gıda harcamalarına vurgu yapan “dar” biçiminden farklı olarak gıda dışı harcamaları da göz önünde bulunduran “geniş” biçiminden söz edilmektedir (Şenses, 2001, s. 64). Bu yaklaşım, bir insanın gıda harcamalarının yanı sıra yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan barınma, giyim, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyacı olan mal ve hizmetleri asgari düzeyde karşılayabileceği gelir düzeyinden yoksun olmasını ifade eder. Bundan bir yüzyıldan daha fazla önce mutlak yoksulluk üzerine önemli çalışmalar yapmış olan Rowntree (1901) mutlak yoksulluğu, hayatta kalmak için gerekli olan -temel yiyecek, barınma ve giyim- minimum araçlara ulaşmada gelirin yetersiz olması durumu olarak açıklamıştır (Griffiths&Wall, 1999, s. 271).

Yoksulluğu, gıda harcamaları dışında temel insani ihtiyaçları da ele alarak açıklayan bu tanımlama Uluslararası Çalışma Örgütü ve Dünya Bankası'nın çalışmalarında da yer almıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1976 yılında gerçekleştirdiği küresel konferansında ayrıntılı olarak tanımlanan “temel gereksinimler kavramı” daha sonra Dünya Bankası tarafından da benimsenmiştir. Temel gereksinimler yaklaşımını, mutlak yoksulluk ölçütü olarak değerlendirmek mümkündür. Bu yaklaşıma göre temel gereksinimler: 1) Bir ailenin özel tüketimi için gerekli olan minimum beslenme, barınma ve giyim gibi ihtiyaçları, 2) İçinde yaşanan topluluk için topluluk tarafından sağlanan güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, kamu ulaşımı, sağlık ve eğitim gibi toplu tüketim konusu olan gerekli hizmetler, 3) Kendilerini etkileyen kararların alınmasına katılma, 4) Mutlak düzeydeki temel gereksinimlerin, temel insan haklarının daha geniş bir çerçevesi içinde karşılanması, 5) İstihdama temel gereksinme stratejisinin hem amaç hem de araç olarak yaklaşılması şeklinde tanımlanmıştır (Tekeli, 2000, s. 143).

Mutlak yoksulluk, toplumdaki gıda harcamalarına dayalı olarak en düşük yaşam standardını ortaya çıkartarak toplumun en alt kesiminde bulunanların belirlenmesinde önemli bir işleve sahip olmakla birlikte bireylerin ya da hanehalklarının sosyal, kültürel, eğitim, sağlık gibi imkânlardan yararlanabilmeleri üzerinde durmayı sadece gıda tüketimini temel aldığı için çeşitli eleştirilere uğramıştır (Dansuk, 1997, s. 37). Mutlak yoksulluk kavramı,

yoksunluğun derinliği ve Őiddeti hakkında bilgi vermek yerine sadece yoksulluk hakkında sayısal bilgiler vermektedir (DPT, 2001, s. 106).

1.1.2. Görelİ Yoksulluk

Görelİ yoksulluk, yoksulluğu sırf yaşamı sürdürmek için gerekli olan araçlara ulaşma olarak ele almamaktadır. Bireyi sadece bir organizma olarak gören mutlak yoksulluk kavramından farklı olarak bireyin toplumsal bir varlık olmasından yola çıkan görelİ yoksulluk kavramı, kişilerin ya da hanehalklarının içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari yaşam düzeyinin altında bir yaşam sürmesini ifade eder. Görelİ yoksulluk kavramı, toplum içerisindeki farklı gelir gruplarının gelir düzeyine odaklanmaktan ziyade toplum içerisindeki ortalama refah düzeyi ve gelir dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Bir bireyin toplumun ortalama yaşam standartları altında yaşaması, onun görelİ olarak yoksul olduğu anlamına gelir (Dumanlı, 1995, s. 213).

Townsend (1973), yaptığı yoksulluk araştırmaları sonucunda görelİ yoksulluğu toplumun alışıl gelmiş -evden uzakta her yıl yapılan tatiller, bir soğutucuya/buzdolabına veya evin içinde kendine özel bir banyoya sahip olmak gibi- aktivitelerine yetersiz katılım olarak tanımlamıştır (Griffiths&Wall, 1999, s. 271). Başka bir ifade ile görelİ yoksulluk, bireylerin, maddi imkânsızlıklardan dolayı toplumda gelenekselleşmiş olan etkinliklere katılımının ve konforlu bir yaşam sürmelerinin olanaksız hale gelmesi veya bunların çok sınırlı olmasını ifade etmektedir (Şenses, 2001, s. 91).

Tekeli'ye (2000, s. 143) göre "günümüzde yoksulluk denildiğinde daha çok görelİ yoksulluk kavramı anlaşılmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nde ve daha sonraki yıllarda kabul edilen Avrupa Şartı gibi insan hakları belgelerinde insanın yaşam hakkı, onurlu yaşam hakkı olarak nitelenmiştir. Onurlu yaşam hakkı vurgulaması yaşam hakkının bireyin biyolojik yeniden üretimi düzeyinde düşünülmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır."

1.1.3. Öznel Yoksulluk

Öznel yoksulluk yaklaşımında ise “yoksulluk düzeyinin ölçülmesi, deneklerin kendi değerlendirmelerine göre, geçinebilmeleri için gerekli gördükleri gelir düzeyi esasına göre belirlenen bir “öznel” yoksulluk çizgisine dayanmaktadır. Yoksulluk düzeyine ilişkin en iyi kararın o toplumda yaşayanların kendi değerlendirmeleri doğrultusunda verileceği varsayımına dayanarak belirlenen ve kavramsal düzeyde mutlak ve göreceli yoksulluk kavramlarının bir bileşimini yansıtan “öznel” yoksulluk çizgisi de, diğer yoksulluk çizgileri gibi, yoksullarla yoksul olmayanları birbirinden ayırmayı amaçladığından, bu durumda kendini yoksul hissetmeyenlerin yoksulluk çizgisinin üstünde, hissedenlerin ise altında olması beklenmektedir (Şenses, 2001, s. 93-94).”

Yoksulların kendi değerlendirmelerine göre belirlenen yoksulluk çizgisi, uygulama aşamalarında önemli kavramsal ve ölçüm sorunları ile karşı karşıya kalınmasına neden olmaktadır. Karşılaşılan en temel güçlük toplanan bilgilerin biraraya getirilip, kendi içinde tutarlı bir sonuca ulaşılması ve ortaya çıkan sonuçları ülkeler arasında, hatta ülke içindeki farklı bölgeler ve yerleşim yerleri arasında kıyaslanması güçlüklerinden kaynaklanmaktadır. Benzer gelir seviyelerindeki topluluklar, sorulan soruları kendi yörelerinin toplumsal normlarına göre algılamakta ve sonuçlar anketin yapıldığı yere özgü olmaktadır. Bu durum, ortaya çıkan sonuçların başka yerlere kolaylıkla genelleştirilmesini engellemektedir (Şenses, 2001, s. 94-95).

1.2. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk kavramına, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu’nda yer verilmiştir. Bu kavram, insani gelişme ve insanca bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan maddi imkânların yanı sıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için gerekli olan iktisadi, sosyal ve kültürel bazı olanaklara da sahip olma fikrine dayanır (Aktan ve Vural, 2002, s. 7, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>).

İnsani yoksulluk uzun ve sağlıklı bir yaşamda, bilgiye ulaşmada, katılımı, saygın bir yaşam standardına uygunlukta yoksunluk gibi birçok yoksullaşma ölçütleri tarafından tanımlanır. Oysa gelir yoksulluğu sadece gelir yoksunluğunun tek ölçüt olarak kabul edilmesiyle tanımlanır. Bu durum, yoksulluğun yalnızca gelir ile ölçülebileceği inancından kaynaklanmaktadır. Gelir yoksulluğu kavramının aksine insani yoksulluk kavramı, gelir azlığının insani yoksullaşmanın yalnızca tek unsuru olmadığını, başka bir ifade ile yoksulluğun bir bütün olarak tek başına gelire ilgili olmadığını göstermektedir. İnsani yoksulluk kavramına göre gelir başlı başına insan yaşamının toplamını oluşturmadığından dolayı yoksulluğu da yalnızca gelire açıklamak doğru değildir (UNDP, 2000, s. 17).

2. Sosyo-tarihsel Bağlamda Yoksullar ve Yoksulluk

Geçmişten günümüze kadar olan süreç içerisinde her toplum yoksullara karşı bir taraftan korku ve tiksinti bir taraftan da acıma ve merhametten oluşan bir tutum ile yaklaşmıştır. Korku ve tiksinti, yoksulların düzeni bozmaları durumunda onlara karşı en sert müdahaleyi haklı kılar; acıma ve merhamet, belli bir standardın altına düşenlere karşı insani duygularla yaklaşılmasını mümkün kılar. Ortaçağ Avrupası'nın feodal toplum tipinde, Hıristiyanlık inancından dolayı yoksullar, Tanrı'nın çocukları olarak görülüyor ve onlara sempati ile yaklaşıyordu. Yoksul olmayanlar, günahlarını Tanrı'ya bağışlatmak ve öbür dünyada cennete gitmek amacıyla onlara sadakalar vermekteydi. Tanrı'nın yoksul olmayanlara bir aramağını olarak görülen yoksullar, fedakârlık yapma, namuslu bir yaşam sürme, tövbe etme ve ilahi saadete varma imkânını diğerlerine tanımaktaydı (Bauman, 1999, s. 126-127).

Toplumsal düzenin bir parçası olan sadaka ile geçimlerini sağlayan yoksulların varlığı yoksul olmayanlar için belirli bir işlevi gerçekleştirdiğinden dolayı toplum tarafından herhangi bir rahatsızlığa yol açmamaktaydı. Ancak 16. yüzyıla gelindiği zaman ekonomik sistemdeki değişiklikler yoksullara bakışta da bir değişimin olmasını gerekli kılmaktaydı. Gemerek, 16. yüzyılda “yoksulluk artırıcı bir eğilim”den bahseder. Ona göre yoksulluğun bu yüzyılda eskiye göre artmasının nedeni bir yandan tarımın ticarileşmesi ile birlikte tarım ile geçimini sağlayan büyük bir nüfusun şehirlere akın etmeye başlaması bir yandan da yoksulluğa atfedilen anlamın değişmesi ile ilgilidir (Gemerek, 1994'ten aktaran: Buğra, 2008, s. 25).

Artık, yoksullar, toplumsal düzeni ve normları tehdit etmekteydiler; bu nedenle, onların acizliklerini hoş görmeye ya da onlara minnettar olmaya gerek kalmamıştı. Eskiden yoksullar için yapılan yardımlar, ölümden sonraki yaşam için iyi bir yatırımken, şimdi bir yük olarak görülmekteydi. Kendi yoksulluklarını Tanrı'nın takdiri olarak kabul eden ve durumlarının değişmesi için çaba sarf etmeyen yoksullar, yaşamlarını asgari bir şekilde sürdürmelerini sağlayan yardımlar sayesinde fabrikalarda çalışarak emeklerini satmayı reddetmekteydiler. Yoksulların, yoksulluklarını bu şekilde kabullenışı emek sıkıntısı çeken ve yoksulu birer “işgücü” olarak gören sermayedarlar için korkunç bir durumdu (Bauman, 1999, s. 128).

Kısacası, 16. yüzyılda bir yandan topraklarından kopartılarak şehirlere akın eden mülksüzleştirilmiş insanların yarattıkları suç, pislik ve bulaşıcı hastalık nedeniyle korku duyulması durumu diğer yandan da yoksulları işgücü olarak görerek onları çalıştırma gayreti ortaya çıkmıştı. Hem şehirlerin dilencilerden korunması hem de yoksulların çalıştırılması için “sadaka reformu” çabalarında bulunuldu. Bu dönemde, düşkünevi benzeri kurumlar ve çalışabilecek durumda olan yoksulların hem barınmasını hem de çalışmasını sağlayacak kurumlar (workhouse) ortaya çıkmaya başlamıştır (Buğra, 2008, s. 25-26).

Bu dönemde, sadaka reformu aracılığıyla Hıristiyanlık inancından kaynaklı olan geleneksel sadakadan, resmi bir yardım anlayışına geçişte bulunmuştur. Ancak, şehirlerin işgücü olarak çalışamayacak durumda olanlardan arındırılması düşkünevlerine kapatılması düşüncesi 17. yüzyıla gelindiğinde tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalarda iki konu ön plana çıkmaktaydı: Bunlardan birincisi, kapatılma mekânlarının maddi bir yük olmaya başlaması, ikincisi ise en önemli şey olan işgücünün ziyan edilmemesi gerektiği konusuydu. Dönemin merkantilist iktisat düşüncesi ulusun zenginliğinin daha çok artması için daha çok emek kullanılması gerektiğini ve yoksulları çalıştırarak para kazanmanın önemli olduğuna inanıyordu. Bundan dolayı İngiltere’de 1723 tarihinde kabul edilen yasa ile yoksul çalıştıran kurumların arttırılması ve işverenlerin ucuz emek işlevi gören yoksul arzından yararlanabilmeleri için bu tür kurumların inşasında veya işletilmesinde yer almaları teşvik ediliyordu (Buğra, 2008, s. 38-39).

18. yüzyılda yoksulların çalıştırıldığı kurumlar İngiltere’de ve kıta Avrupa’sında oldukça yayılmıştır. Ama bu yüzyılın sonunda kapatılma mekânlarıyla veya çalışma kurumlarıyla yoksulluk sorununun çözülebileceği fikri geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Bu dönemin

düşünürleri yoksulluğu işsizlikle ile açıklamanın yetersiz olacağını, hayatını çalışarak kazanan insanların da yoksulluk içinde yaşadıklarını düşünmekteydiler. Bu düşünce temelinde 1795 yılında İngiltere’de Speenhamland Yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ücretlerin temel gıda maddelerinin fiyatına göre belirlenen bir asgari geçim sınırının altına düşmesi durumunda farkın kamu kaynakları aracılığıyla tamamlanmasını; ve bu yolla hem istihdamın düzeyini korumayı hem de çalışan yoksulların sefalet düşmelerini engellemeyi içermekteydi. Ancak, işverenler, ücretleri asgari geçim sınırının altına düşürerek, geçim farkının kamu bütçesi tarafından tamamlanması çabasına girerek, bütçeye büyük bir yük yüklemeye başlamıştır. Bu nedenle, Speenhamland Yasası büyük eleştiriler almış, İngiltere’de 1834 tarihinde “Yeni Yoksullar Yasası”nın çıkartılması ile sadaka reformlarıyla başlayan bir süreç sonlanmıştır (Buğra, 2008, s. 44-45).

“Yeni Yoksullar Yasası” yoksullara yapılan yardımların sadece “düşkünevleri” ile sınırlandırılmasını, bu gibi kurumların dışında tüm yardımların ortadan kaldırılmasını içeriyordu. Yoksulları düşkün evlerine kapatmak amacıyla öncelikle çalışmaktan kaçmak için yoksulmuş gibi görünmek isteyen “sahte yoksullar”, “gerçek yoksullar” dan ayırt edilmiş ve düşkünevlerindeki koşullar iyice kötüleştirilerek, düşkünevlerine sadece “hayatta kalmak için başka çaresi kalmamış” olan gerçek yoksulların kapatılması sağlanmıştır. Bu durum, çalışma koşullarının acımasızlığından kaçmak isteyen, gerçek yoksul gibi görünmek isteyen insanların ya düşkünevlerinde yaşamlarını sürdürmeyi isteme ya da fabrika düzeninin koşullarına ve düşük ücretlere razı olma yönünde bir seçim yapmalarına yol açmıştır. Bunun sonucunda yoksullar düşkünevlerinde insani olmayan koşullar altında yaşamaktansa, fabrikaların olumsuz koşullarına razı olmaya başlamışlardır. İşçilerin bu “seçeneksizlik” durumu karşısındaki çaresizliği, işverenlerin “isyan ya da emeğin geri çekilmesi korkusu” olmadan istedikleri gibi davranmalarına izin vermiştir (Bauman, 1999, s. 22-29).

Bu yasa ile birlikte yaşamını çalışarak kazanan ama hala yoksulluk içerisinde bulunan çalışan yoksul olgusu hala varlığını sürdürmesine rağmen tamamen görmezlikten gelinmiştir. 19. yüzyıl öncesi düşünürleri, çalışan insanların “işlerin düzensizliği veya ücretin düşüklüğü yüzünden” geçimini sağlamakta zorlanabileceği ve sefalet içerisinde yaşayabileceği gerçeğini kabul ederlerken, 19. yüzyıl liberalleri çalışan yoksul gerçeğini tamamen reddetmekteydi. 16. yüzyılın sadaka reformu, yoksulluk yardımlarını siyasi yetkilerin sorumluluk alanına taşırken, 19. yüzyılda yeni yoksulluk yasası ile yoksulluk yardımları siyasi yetki alanından çıkartılarak,

“bireysel hayırseverlik alanına” gönderilmiştir. Yoksulların, düşkünevlerine kapatılması ve “ölümden beter bir hayatı kabullendikleri ölçüde” yardım alabilmeleri düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır (Buğra, 2008, s. 27).

On dokuzuncu yüzyıl kapitalizmi tam istihdamı, toplumsal gelişme ve ilerleme adına gerçekleştirilmesi gereken bir norm, işsizlik durumunu da bu normun ihlali olarak kabul etmiştir. Ancak, çalışmayan bir yoksul kesime her zaman ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü işsiz bir yoksul kitlesi, bir yandan gelecekte ihtiyaç duyulabilecek yedek bir işgücü ordusunu oluştururken, diğer yandan da işçilerin işverenler ile ücret konusundaki pazarlık güçlerini ellerinden alarak ücretlerin çok düşük olmasına yol açıyordu (Çabuklu, 2004, s. 19).

20. yüzyıla gelindiğinde, İngiltere’de II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda, insanların çektikleri yoksulluğu ve sistemin aksaklıklarını gidermek amacıyla, sosyal refah devleti düşüncesini planlayan ve alt yapısını oluşturan kişi olan Sir William Beveridge’in başkanlığında, “Sosyal Sigorta ve İlgili Hizmetler Raporu” hazırlanarak hükümete sunulmuştur. Hükümete sunulan bu rapor şunları içermektedir:

“Ülkenin her yurttaşının, elden geldiğince çalışmak ve katkıda bulunmak şartıyla, herhangi bir sebepten -hastalık, kaza, işsizlik ya da yaşlılık- dolayı çalışmadığı ve kendisinin ve kendisine bağlı olanların onurlu bir şekilde yaşaması için yeterli geliri sağlayamadığında onu yoksulluktan kurtaracak gelir, kendisine ait hiçbir şeyi olmasa dahi yeterli olacak ve kendisine ait bir şeyi olduğunda hiçbir varlık soruşturması tarafından kesilmeyecek bir gelire sahip olmasını sağlayacak bir Sosyal Güvenlik planı açıklamaktadır (Beveridge, 1945’den aktaran: Bauman, 1999, s. 71).”

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970’li yıllara kadar süren ve pek çok ülkede hâkim olan sosyal refah devleti döneminde, refahın sağlanması devletin başlıca bir görevi olarak ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler, doğrudan ve uzmanlaşmış kurumlar aracılığıyla ulusal refah programları geliştirmiştir. Sağlık için WHO, eğitim için UNESCO ve gıda için FAO refahı geliştirecek uzman kuruluşlar olarak faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Tüm vatandaşların belli bir yaşam standardına ulaşmasını hedefleyen kitle demokrasisini ön plana çıkartan refah devletinde, “yeterli sağlık hizmetleri, kamu sağlığı önlemleri, modern tıptan yararlanma (koruyucu önlemler ve tedavi), yeterli toplumsal gelir (yaşlılık aylığı, işsizlik yardımı ve sağlık sigortası), eğitim olanaklarının kapsamı ve niteliği, yeterli beslenme düzeyi

ve barınma” gibi alanlarda düzenlemelere gidilmiştir (S. Pelizzon, S. ve Casparis, J, 1999’dan aktaran: Akkaya, 2004, s. 98).

Özellikle de varlık soruşturmasına gerek kalmadan, çalışan ve çalışmayan ayrımı yapılmadan, herkese eşit imkânlarla sunulan eğitim, sağlık, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçların devlet tarafından karşılanması toplumsal eşitsizliğin en aza indirilmesini ve yoksulların ve işçi sınıfının sosyo-ekonomik durumlarında görece bir iyileşmenin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde sosyal refah devleti politikaları hem işverenler hem de vatandaşlar tarafından sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır. İşverenler, işsiz yoksullara ve çalışan yoksullara yapılan yardımlar nedeniyle ücret konusundaki güçlerinin kısıtlandığını düşünmekteydi. Vatandaşlar ise daha az vergi ödemek istediklerinden dolayı oylarını sosyal refah devleti politikalarına açıkça karşı olan partilerden yana kullanmışlardır. Özellikle de refah devleti politikaları, yeni yeni oluşmakta olan tüketici söylemlerle çelişkili bir hale gelmeye başlamıştır. Tüketim alanında tercih özgürlüğünün yaygınlaşması ile birlikte tüketici-seçmenler eğitim, sağlık, sigorta gibi temel ihtiyaçların devlet tarafından karşılanmasını istememekte, bunun yerine devlete daha az vergi verip, bu hizmetlerden kendisinin tercih edeceği özel şirketlerin birinden parasıyla yararlanmayı istemiştir. Tüm bunların sonucunda sosyal refah devleti politikaları terk edilmiştir. Temel ihtiyaçları devlet tarafından karşılanan yoksullar, refah devletinin çöküşü ve bunun yerine sunulan neoliberal politikaların küresel çapta hâkim olmaya başlamasıyla beraber daha da yoksullaşmış ve toplumsal eşitsizlik büyük ölçüde artmıştır (Bauman, 1999, s. 78-88; Çabuklu, 2004, s. 21-22).

Medya kuruluşları ise devlet tarafından yoksullara yapılan yardımların kısıtlanması konusunda kamuoyu oluşturmak amacıyla yoksulları sorumsuz, ahlaki değerlerden yoksun ve suçlu olarak göstermişlerdir. Peter Golding ve Sue Middleton’a göre İngiliz basını, başkalarının ödedikleri vergiler aracılığıyla sosyal güvenceden yararlanan yoksulların keyif içerisinde yaşadıklarını sık sık vurgulamış ve yoksulları “otlakçılar” olarak adlandırmıştır (Haralambos&Holborn, 2001, s. 86).

Kapuscinski (1996) ise medyanın kamuoyunu yoksulların aleyhine yönlendirmek ve insanlarda yoksullara karşı bir “duygusuzlaştırma” yaratmak için başvurduğu yolları şöyle açıklar: İlk olarak medya, açlık, hastalık, evsizlik gibi görüntüleri verirken sefaletin yaşandığı o uzak toprakların “Asya Kaplanları”nın doğum yeri olduğunu izleyicilere sık sık hatırlatır. Ancak “kaplanların” ülke nüfusunun %1’ini bile oluşturmadığının hiçbir önemi yoktur. Kaplanlar, çalışma, azim, tasarruf gibi “doğru veya iyi tercih”lerde bulunmaktayken, yoksullar alternatifleri değerlendirme tercihini ve yeteneğini kullanamamaktadır. Başka bir deyişle yoksullar, kötü tercihlerinden dolayı “kendi kaderlerinden kendileri sorumlu” olan beceriksiz insanlar gibi gösterilirler. İkinci olarak, haberlerde yoksulluk ve sefalet sadece açlık sorununa indirgenerek sunulur. Bu durum, bir yandan dünyanın üçte ikisinin yoksulluk içinde yaşadığı gerçeğinin diğer yandan da sefaletin “berbat yaşama ve barınma koşulları, hastalık, cehalet, saldırganlık, parçalanmış aileler, zayıflayan toplumsal bağlar, bir geleceğin olmaması ve verimsizlik” gibi diğer yönlerinin saklı kalmasına neden olur. Üçüncü olarak da medyanın sunmuş olduğu felaket gösterileri karşısında insanların kayıtsız ve duyarsız kalmaları sağlanmış olur. Kötü haberlerin aktörleri “tehlikeli sokaklar” ve “gidilmemesi gereken yerler” de yaşamaktadırlar. Onları düştükleri bataktan kurtarmak için çabalamanın, onlar için para harcamanın hiçbir anlamı yoktur. Ayrıca, uzak ülkelerden gelen “savaş, cinayet, uyuşturucu, talan, bulaşıcı hastalıklar, göç ve açlık” gibi kötü haberlerden dolayı insanlar kendilerini tehdit altında hissetmekte ve yoksullardan korkmaya başlamaktadırlar. Ancak, özellikle de savaş ve katliam görüntülerinin gösterildiği haberlerde insanlara, bu savaşlarda kullanılan silahların onların refahlarının ana kaynağı olan silah fabrikaları tarafından sağlandığı hiçbir zaman söylenmez (Kapuscinski, 1996’dan aktaran: Bauman, 2006, s. 84-88).

1970’lerin sonunda -özellikle de medya tarafından yaygınlaştırılan- yoksulluğun sorumluluğunu yoksullara yükleyen anlayış, geçmişteki yoksulluk ile günümüzdeki yoksulluk arasında farklılıklar olduğunu vurgulamaktadır. Günümüzün yeni yoksulları “sınıfdışı” kesim olarak görülürler. Sınıfdışı kavramı ilk defa 1963 yılında Gunnar Myrdal tarafından, işsizliğe vurgu yapmak amacı ile kullanılmıştır. Myrdal’a göre işsiz insanlar, yeteneksizliklerinden ya da bir işte çalışmak istemediklerinden dolayı işsiz kalmamakta, gitgide başlayan sanayisizleşmenin yol açtığı istihdam yetersizliğinden dolayı işsiz kalmaktadır (Bauman, 1999, s. 100-101). Ancak sınıfdışı kavramına sonraları daha farklı anlamlar yüklenmiştir. Bauman (1999, a. 97-98), günümüzde kullanılan anlamı ile sınıfdışı kavramını şöyle tanımlar:

“‘Sınıfdışı’, sınıfların ötesinde ve hiyerarşinin dışında, ne yeniden içeri alınma şansı ne de zorunluluğu olan insanlardan oluşan bir sınıf görüntüsünü çağırıştır; diğer insanların yaşamlarına hiçbir faydalı katkısı olmayan ve genel olarak ıslah edilemez, herhangi bir rolü olmayan insanlar.”

1979 yılında Time dergisi, dik kafalı, yabancılaşmış, düşmanca davranışlar sergileyen geniş bir gruptan bahsederek, bu grubun okulu terk etmiş insanlardan, uyuşturucu bağımlılarından, devlet desteği ile geçimini sağlayan annelerden, yağmacılardan ve kundakçılardan oluştuğunu belirtmiştir. Fortune dergisi de sınıfdışını oluşturan kesimi yoksulluklarından çok onların tutum ve davranışlarını ele alarak tanımlamıştır (Katz’dan aktaran: Özbudun, 2002, s. 57). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere geçmişte yoksulluk “işsiz olmak” veya “çalışma isteği yokluğu” ile açıklanırken, günümüzde “suçlu” olmakla açıklanmaktadır. Sınıfdışı kesimi oluşturan insanlar, yoksulluktan kurtulmak için ellerine geçen fırsatları değerlendirmek yerine suça yönelmeyi tercih etmektedir.

Gasp, cinayet, şiddet gibi davranışlarda bulunarak toplum için büyük bir tehlike arz eden ve insanlarda korkunun oluşmasına neden olan heterojen yapılı sınıfdışı kesim, yoksulluklarından dolayı damgalanmakta ve dışlanmakta, toplum tarafından onların yokluğunun daha iyi olacağı düşünülmektedir. Bauman’a göre “korkulan insanlar”dan oluşan sınıfdışının keşfi, rastlantısal olmayan bir şekilde Soğuk Savaş’ın bitimine denk düşer. Soğuk Savaş döneminde baş düşman komünizmdir; ve böylece dışarıdan gelecek olan tehlikelere karşı insanlar üzerinde korku yaratılmış olmaktadır. Ancak Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra yeni bir tehlike unsuru yaratılmak istenmiş, bunun için de sınıfdışı kesim icat edilmiştir. Böylelikle sınıfdışı kesim, dış düşmanın yerini alan bir iç düşman haline gelmiştir. Bireylerin yaşamlarına, mülklerine ve toplumsal düzene karşı bir tehdit olarak görülen sınıfdışı kesim, savaşılmaması gereken bir düşman olarak kabul edilmiştir: Toplum içerisindeki “iç şeytanlar” ne kadar güçlenirse, çoğunluğu oluşturanların onların cezalandırılmalarını görme istekleri de o kadar güçlenmektedir. Clinton, başkanlık seçimlerini polis gücünü arttırmayı ve daha donanımlı hapishaneler sözü vererek kazanmıştır (Bauman, 1999, s. 99,108-113).

Ayrıca günümüz toplumunda yeni yoksullar, “defolu tüketiciler” olarak da tanımlanmaktadır. Üretimin hâkim olduğu modern toplumlarda, normal olan çalışmak iken, anormal olan çalışmamaktır ve yoksulların varlığı ya iş yokluğuyla ya da çalışma isteklerinin olmayışıyla açıklanmaktaydı. Ancak günümüz tüketim merkezli postmodern toplumlarında

ise insanlar öncelikle tüketici, ikincil olarak da üretici olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, tüketim toplumunda normal olan iyi eğitilmiş bir tüketici olarak piyasanın normları doğrultusunda bir tüketim faaliyetine dâhil olmaktır. İyi bir gelirden, kredi kartlarından ve daha iyi bir gelecek beklentisinden yoksun olan yoksullar ise eskiden olduğu gibi çalışma normunu ihlal ettikleri için değil, tüketme normunu ihlal ettikleri için anormal olarak kabul edilirler. Mal ve hizmetleri satın alma gücüne sahip olamamak onları defolu tüketici yapar. Tüketim toplumunun yoksulları, “sakat, arızalı, kusurlu ve noksan” olarak tanımlanır ve yoksullar da bu tanımlamaları kabul eder. Tüketici olarak yetersiz görülen yoksullar toplumsal aşağılanmaya maruz kalır ve bu durumdan kurtulmanın tek yolu ise tüketim yetersizliğinin üstesinden gelmektir. Kısacası, yazılı tarihte ilk defa günümüz yoksulları “bir dert ve bir bela” olarak görülmektedirler: Yoksullar kâr ve yarar sağlamadıklarından dolayı onlar için yatırım yapmanın hiçbir anlamı yoktur; yoksullar beladan başka hiçbir şey sunmazlar; yoksulların çekip gitmesi, dünyanın daha mutlu bir yer olmasını sağlar (Bauman, 1999, s. 60, 132-133).

3. Uluslararası Bağlamda İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk

Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulmuş olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından bu yana “İnsani Gelişme Raporu” adını taşıyan bir rapor yayınlanmaktadır. Ülkelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini karşılaştırmak amacıyla insani gelişme kavramı, “İnsani Gelişme Endeksi” (HDI) ile tanımlanmaya çalışılmıştır. UNPD’na göre bir ülkedeki milli gelirin yüksek olması ve ekonomik gelişmişliği o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak kabul edilmesinde yeterli olmamaktadır. Bir ülkedeki insanların yaşam kalitesini veya toplumsal refahı açıklamak için ekonomik büyüme kavramı dışında “sosyo-ekonomik gelişme” kavramının kullanılması daha doğrudur (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunyada-insani-gelis.pdf>).

İnsani Gelişme Raporu’nda sosyo-ekonomik olarak gelişme düzeyi üç kriterden yola çıkılarak hazırlanmıştır: 1. Ekonomi Standardı: Kişi başına düşen milli gelir. 2. Bilgi Standardı: İnsani gelişme endeksinde eğitim düzeyini tespit etmek için “yetişkinler arasındaki okuma-yazma oranı” ve “okullaşma oranı” olmak üzere iki ayrı faktörden yararlanılmaktadır. 3. Sağlık Standardı: Bir ülkedeki “ortalama yaşam beklentisi” esas alınarak sağlık standardı insani gelişme endeksine dâhil edilmektedir. UNDP, “İnsani Gelişme Endeksi”ne göre

ülkeleri yüksek, orta ve düşük düzeyde insani gelişme düzeyine sahip ülkeler olmak üzere üç kategoride toplamaktadır. Yüksek insani gelişmeye sahip olan ülkeler 0.800 ile 1; orta insani gelişmeye sahip ülkeler 0.500 ile 0.799; düşük insani gelişmeye sahip ülkeler ise 0 ile 0.499 arasında insani gelişme endeks puanına sahiptir (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunyada-insani-gelis.pdf>).

Aşağıdaki tabloda insani gelişme yönünden seçilmiş bazı ülkelerin konumuna yer verilmiştir:

Tablo 2.1 Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişme

HDI Sırası	Ülkeler	Sağlık Standardı	Bilgi Standardı		Ekonomi Standardı	İnsani Gelişme Endeksi Değeri
		Ortalama Yaşam Beklentisi, Yıl	Yetişkin Okur-Yazar Oranı (15 yaş ve üzeri), %	Okullaşma Oranı, %	Kişi Başına Düşen Milli Gelir, (\$)	
		2006	1999-2006	2006	2006	
1-75	Yüksek İnsani Gelişme					
1	İzlanda	81.6	...	96.0	35,814	0.968
3	Kanada	80.4	...	99.3	36,687	0.967
9	Lüksemburg	78.6	...	94.6	77,089	0.956
11	Fransa	80.4	...	95.4	31,980	0.955
15	ABD	78.0	...	92.4	43,968	0.950
23	Almanya	79.3	...	88.1	31,766	0.940
75	Bosna-Hersek	74.6	96.7	69.0	6,801	0.802
76-153	Orta İnsani Gelişme					
76	Türkiye	71.6	88.1	71.1	11,535	0.798
80	Kolombiya	72.5	92.3	77.8	6,381	0.787
94	Çin	72.7	93.0	68.7	4,685	0.762
107	Gabon	56.3	85.4	80.7	14,208	0.729
122	Kırgızistan	65.7	99.3	77.7	1,813	0.694
135	Myanmar	61.2	89.9	56.3	881	0.585
153	Senegal	62.6	42.0	41.2	1,592	0.502
154-179	Düşük İnsani Gelişme					
154	Nijerya	46.6	71.0	52.5	1,852	0.499
157	Angola	42.1	67.4	25.6	4,434	0.484
163	Zambiya	41.2	68.0	63.3	1,273	0.453
165	Ruanda	45.8	64.9	52.2	819	
169	Etiyopya	52.2	35.9	45.1	700	0.389
177	Kongo	46.1	67.2	33.4	281	0.361
179	Sierra Leone	42.1	37.1	44.6	630	0.329

Kaynak: UNDP, 2008, s. 29-32'de yer alan verilerden derlenmiştir.

Tablo 2.1 incelendiğinde, yüksek insani gelişmeye sahip toplam 75 ülke arasından İzlanda 0.968 insani gelişme endeksi değeri ile birinci sırada yer almaktadır. Türkiye 0.798 insani gelişme endeksi değeri ile orta insani gelişmeye sahip toplam 78 ülke arasında birinci sırada yer almaktadır. Düşük insani gelişmeye sahip toplam 26 ülke içerisinde ise Sierra Leone 0.329 insani gelişme endeksi değeri ile 179 ülke genelinde en düşük insani gelişmeye sahip olan ülkedir. İnsani gelişme endeksi sıralamasında en üstte yer alan İzlanda ile en alt sırada yer alan Sierra Leone’i karşılaştığımızda karşımıza şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: İzlanda’da ortalama yaşam beklentisi 81.6 yıl, okullaşma oranı yüzde %96.0 ve kişi başına düşen milli gelir ise 35,814 dolardır. Sierra Leone’da ortalama yaşam beklentisi (42.1 yıl) ve okullaşma oranı (%44.6) yaklaşık olarak İzlanda’daki ortalama yaşam beklentisinin ve okullaşma oranının yarısından biraz fazladır. İzlanda ve Sierra Leone arasındaki kişi başına düşen milli gelir arasındaki fark ise yaklaşık olarak elli altı kattır.

Tüm düşük insani gelişme düzeyine sahip ülkelerde ortalama yaşam beklentisi 48,4 yıl iken, orta insani gelişme düzeyine sahip olan ülkelerde 67,8 yıla ve yüksek insani gelişme düzeyine sahip olan ülkelerde ise 76,2 yıla yükselmektedir. Yüksek insani gelişmeye sahip tüm ülkelerde insani gelişme endeksi değeri 0.901, orta insani gelişmeye sahip ülkelerde insani gelişme endeksi değeri 0.690’dır. Düşük insani gelişmeye sahip ülkelerde ise bu oran 0.444’e düşmektedir (UNDP, 2008, s. 32).

Kişi başına düşen gelirin düşük olmasından veya gelirin eşitsiz bir şekilde dağıtılmasından dolayı yoksulluk oranının yükselmesi durumunda birçok hanehalkı insani gelişim üzerine - yiyecek, temiz suya erişim, eğitim ve sağlık gibi- düşük harcamalar yapmak durumunda kalmaktadırlar (Ramires, Ranis ve Stewart, 1997, s. 2). Kişi başına düşen gelirin daha eşit olarak dağıtıldığı ülkelerin, uzun ömürlülükte ve eğitimsel başarıda daha yüksek bir ortalamaya yöneldikleri ve bu nedenle de diğer ülkelere göre daha yüksek bir insani gelişme endeksi değerine sahip oldukları görülmektedir (Cashin, Mauro ve Sahay, 2001, s. 46). Tablo 2.1’de anlaşılacağı üzere düşük insani gelişmeye sahip ülkelerde kişi başına düşen milli gelir özellikle yüksek insani gelişmeye sahip ülkelere nazaran oldukça düşüktür; ve bu ülkelerin insani gelişim üzerine yaptıkları harcamalar da düşük olmaktadır.

Ancak UNPD, HDI ve kişi başına düşen milli gelir değişimlerinin oldukça farklı olabileceğine, ekonomide ilerleme kaydeden ülkelerin insani gelişmede ilerleme kaydetmesini

beklemenin zorunlu olmadığına dikkat çekmektedir. UNPD'ye göre özellikle ülkelerin doğru bir siyaset ile insani gelişmelerini ekonomik büyümeden daha hızlı bir şekilde ilerletebileceklerini savunmaktadır. Ülkelerin, yoksullara yapılan yardımları arttırmayı garanti altına alması yoluyla bu tür ülkelerin insani gelişmede çok daha fazla yükselmesi mümkün olabilmektedir (UNPD, 2001, s. 13). Örneğin, Bosna-Hersek ve Gabon'u karşılaştırdığımızda Bosna-Hersek'in yüksek insani gelişme düzeyine sahip olma başarısı Gabon'un gelirinin yalnızca yarısı ile gerçekleşmiştir. Bunu yanı sıra, kişi başına düşen milli geliri birbirine yakın olan Myanmar ve Ruanda karşılaştırıldığı zaman Myanmar'ın gelirini insani gelişmeye dönüştürmede Ruanda'dan daha başarılı olduğu görülmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, “insani gelişme” kavramına ek olarak 1997 yılında İnsani Gelişme Raporu'nda “insani yoksulluk” kavramına yer vermeye başlamıştır. İnsani yoksulluk kavramı, “İnsani Yoksulluk Endeksi” (HPI) ile tanımlanmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır (Aldemir, 2000, s. 27). İnsani yoksulluk endeksi, yoksulluğun temel boyutlarını ve gelir yoksulluğu ile ilgili olan zıtlıkları ortaya çıkartır. İnsani yoksulluk endeksi, gelir yoksulluğu ölçümünden ziyade kısa bir yaşam, temel eğitimden yoksunluk, kamu hizmetlerine ve özel kaynaklara erişim yoksunluğu gibi yoksunluğun en temel boyutlarının göstergelerini kullanır. İnsani yoksulluk endeksi tüm diğer ölçümler gibi veri, kavram ve insani yoksulluğun tüm boyutlarını ortaya koymakta zayıflıklar gösterebilmektedir (UNPD, 1997, s. 5).

İnsani yoksulluk endeksi, insani gelişme endeksinde zaten yansıtılmış insan yaşamının üç gerekli temel unsurundaki -sağlık, bilgi ve ekonomi standardı- yoksunluğa odaklanmaktadır. İlk yoksunluk, hayatta kalma ile ilgilidir ve doğuştan kırk yaşına ulaşamama olasılığı ile insani yoksulluk endeksinde temsil edilir. İkinci yoksunluk bilgi ile ilgilidir ve okur-yazar olmayan yetişkin yüzdesi tarafından ölçülür. Üçüncü yoksunluk, özellikle, genel ekonomik koşulları sağlayarak saygın bir yaşam standardına ulaşma ile ilgilidir ve sağlık hizmetlerine ve temiz suya erişemeyenlerin yüzdesi ve yetersiz beslenen beş yaşın altındaki çocukların yüzdesi ile temsil edilir (UNPD, 1997, s. 18).

Gelişmekte olan ülkelerde HPI-1 insani yoksulluğu ölçer. Ekonomik yoksunluk, “iyi suya ulaşamayan nüfus yüzdesi” ve “yetersiz beslenen beş yaşın altındaki çocuk yüzdesi”; bilgi yoksunluğu, “okur-yazar olmayan yetişkin oranı”; ve sağlıklı bir yaşam yoksunluğu, “bugün

doğan ve kırk yaşına ulaşmayı ummayan kişi yüzdesi” ile ölçülmektedir (UNDP, 2000, s. 150).

Aşağıdaki tabloda seçilmiş gelişmiş ülkelerdeki insani yoksulluk göstergeleri bulunmaktadır. Tablo 2.2 incelendiğinde, yüksek insani gelişme düzeyine sahip gelişmekte olan ülkelerde Çek Cumhuriyeti (%1.7), orta insani gelişme düzeyine sahip ülkelerde Ermenistan (%4.5) ve düşük insani gelişme düzeyine sahip ülkelerde Uganda (%32.2) kendi kategorileri içinde en düşük insani yoksulluk endeksi değerine sahip olan ülkelerdir. Sierra Leone, Nijer, Çad ve Mali’de insani yoksulluk endeksi değeri %50’nin üzerindedir. Dolayısıyla bu ülkelerde nüfusun yarısından fazlası insani yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Toplam 135 gelişmekte olan ve azgelişmiş ülke arasında en düşük insani yoksulluk endeksi değerine sahip olan ülke Çek Cumhuriyeti (%1.7) iken, en yüksek insani yoksulluk endeksi değerine sahip olan ülke Afganistan (%60.2) olmaktadır. Türkiye, 135 ülke arasında 40. sırada yer almaktadır (UNPD, 2008, s. 36).

Tablo 2.2 Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde İnsani Yoksulluk

HDI Sırası	Ülkeler	Sağlıklı Yaşam Yoksunluğu	Bilgi Yoksunluğu	Ekonomik Yoksunluk		İnsani Yoksulluk Endeksi Değeri (HPI-1), %
		Doğuşta 40 Yaşına Ulaşamama Olasılığı, %	Yetişkin Okur-Yazar Olmayanların Oranı, %	İyi Suya Ulaşamayan Nüfus, %	Beş Yaşın Altında Yetersiz Beslenen Çocuk, %	
		2000-2005	1999-2006	2006	2000-2006	
1-75	Yüksek İnsani Gelişme					
35	Çek Cumhuriyeti	2.4	1.0	0	1	1.7
40	Şili	3.5	3.6	5	1	3.3
48	Küba	3.1	0.2	9	4	4.7
51	Meksiko	5.8	8.3	5	5	6.7
34	Katar	3.7	10.2	0	6	7.2
31	Birleşik Arap Emirliği	2.1	10.2	0	14	7.8
53	Umman	3.7	16.3	18	18	15.0
76-153	Orta İnsani Gelişme					
83	Ermenistan	6.3	0.5	2	4	4.5
113	Moldova	6.5	0.8	10	4	6.0
76	Türkiye	6.5	11.9	3	4	8.7
111	Bolivya	15.5	10.2	14	8	12.6
115	Ekvator Ginesi	35.6	13.0	57	19	32.3
147	Bangladeş	16.4	47.5	20	48	36.9
153	Senegal	17.1	58.0	23	17	41.1
154-179	Düşük İnsani Gelişme					
156	Uganda	38.5	27.4	36	20	32.2
165	Ruanda	44.6	35.1	35	23	37.3
157	Angola	46.7	32.6	49	31	40.5
179	Sierra Leone	45.6	62.9	47	30	51.2
174	Nijer	28.7	70.2	58	44	55.1
170	Çad	32.9	74.3	52	37	56.2
168	Mali	30.4	77.1	40	33	56.3

Kaynak: UNDP, 2008, s. 33-35’de yer alan verilerden derlenmiştir.

Gelişmiş ülkelerde ise HPI-2 insani yoksulluğu ölçer. Ekonomik yoksunluk, “gelir yoksulluğunun varlığı”; bilgi yoksunluğu, “fonksiyonel okur-yazar¹⁰ olmayan yetişkin oranı”; sağlıklı bir yaşam yoksunluğu, “bugün doğan ve 60’ına ulaşmayı ummayan kişi yüzdesi”; ve sosyal katılım yoksunluğu “uzun dönemli işsizlik” ile ölçülmektedir (UNDP, 2000, s. 151).

¹⁰ “Modern toplumlarda geleneksel anlamı ile okur-yazarlığın yeterli olmayacağından hareketle, fonksiyonel okur-yazarlık kavramı ile kişilerin günlük hayatta karşılaşabilecekleri (bilgisayarlar, semboller vb.) durumlarla baş edebilecek bilgi ve beceri sahipliği öngörülmektedir (Aldemir, 2003, s. 30).”

Aşağıdaki tabloda seçilmiş gelişmiş ülkelerde insani yoksulluk göstergeleri bulunmaktadır. Tablo 2.3 incelendiğinde İsveç'in %6.3 ile en düşük insani yoksulluk endeksine, İtalya'nın ise %29.8 ile en yüksek insani yoksulluk endeksine (toplam 122 gelişmiş ülke arasında durum gene aynıdır) sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3 Seçilmiş Gelişmiş Ülkelerde İnsani Yoksulluk

	Sağlıklı Yaşam Yoksunluğu	Bilgi Yoksunluğu	Sosyal Katılım Yoksunluğu	Ekonomik Yoksunluk	
Ülkeler	Doğuşta 60 yaşına ulaşamama olasılığı, 2000-2005	Fonksiyonel okur-yazar olmayanların yüzdesi, 1994-2003	Uzun dönemli işsiz yüzdesi, 2006	Gelir yoksulluğu içindeki kişi yüzdesi, 2000-2004	İnsani Yoksulluk Endeksi (%), HPI-2
Yüksek İnsani Gelişme					
İsveç	6.7	7.5	1.1	6.5	6.3
Norveç	7.9	7.9	0.5	6.4	6.8
Almanya	8.6	14.4	5.8	8.4	10.3
Kanada	8.1	14.6	0.5	11.4	10.9
Fransa	8.9	...	4.1	7.3	11.2
ABD	11.6	20.0	0.5	17.0	15.4
İtalya	7.7	47.0	3.4	...	29.8

Kaynak: UNDP 2007-2008'de yer alan verilerden derlenmiştir, 2007, s. 241.

4. Yoksulluğa Etki Eden Faktörler

Yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olması, yoksulluğa etki eden faktörlerin de çoğalmasına neden olmaktadır. Yoksulluk sırf gelir yetersizliği olmayıp, insanların sağlıklarını, eğitim düzeylerini, toplumsal bütünleşmelerini de içeren karmaşık bir toplumsal sorundur. Bu nedenle yoksulluğun nedenlerini açıklarken, bir tek gelir yetersizliğini ile ele almak yerine yoksulluğa etki eden diğer boyutlarını da ele almak gerekmektedir.

Yoksulluğun nedenlerinin araştırılması oldukça eski bir uğraştır. Yoksulluğun yaşandığı zaman ve mekân yoksulluğa neden olan etmenler üzerinde önemli değişiklikler olmasına yol açmaktadır. Toplumun değişik kesimlerinde yoksulluğun nedenleri üzerine yapılan araştırmalarda, yoksulluğun nedenlerinin ülkeden ülkeye ve ülke içinde de yaş, dini inanç, ırk, dünya görüşü, eğitim, gelir düzeyi, yerleşim yeri ve gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılıklar gösterebileceği sonucuna varılmıştır (Şenses, 2001, s. 145-146).

Yoksulluğun tanımlanmasında olduğu gibi yoksulluğun nedenlerinin belirlenmesinde de farklı görüşler mevcuttur. Yoksulluk çok boyutlu bir sosyal sorun olduğu için yoksulluğun nedenlerini birçok faktöre bağlı olarak açıklamak mümkündür. Yoksulluğun bireysel nedenleri olduğu gibi toplumsal nedenleri de bulunmaktadır (Erbay, 2006, s. 323).

Bu başlık altında yoksulluğa etki eden faktörler arasında demografik unsurlar, eğitim durumu, sağlık, gelir dağılımı, göç, işsizlik ve ayrımcılık incelenecektir.

4.1. Demografik Unsurlar: Nüfus Baskısı, Hanehalkı Büyüklüğü ve Türü

4.1.1. Nüfus Baskısı

Gelişmiş ülkelerde, nüfus artış oranı çok düşükken, azgelişmiş ülkelerde nüfus artış oranı çok yüksektir. Nüfus artış oranının düşük seviyelerde olması azalan bir işgücüne yol açarak ülkelerin istikrarlı bir yapıya kavuşmasını sağlarken, nüfus baskısı işgücünün artmasına neden olmaktadır. Artan işgücünün istihdam edilememesi ya da çok düşük gelirden çalışmak zorunda kalması yoksulluğa yol açmaktadır (Şenses, 2001, s. 152-153). Örneğin, Dünya Bankası 2000 verilerine göre Fransa (%0.5), İsveç (%0.4), Portekiz (%0.1), Japonya (%0.3) gibi gelişmiş ülkelerde nüfusun yıllık ortalama artış hızı çok düşüktür ve buna bağlı olarak yıllık ortalama işgücü artış hızı da -Fransa'da %0.7, İsveç'te %0.4, Portekiz'de %0.5, Japonya'da %0.7- düşük olmaktadır. Bangladeş (%1.6), Pakistan (%2.5), Tanzanya (%2.9), Zambiya (%2.7) gibi azgelişmiş Asya ve Afrika ülkelerindeki hızlı nüfus artışı, sırasıyla Bangladeş'de %3.0, Pakistan'da %2.8, Tanzanya'da %2.6 ve Zambiya'da %2.9'luk bir işgücü artış hızına neden olmaktadır (Dünya Bankası, 2000, s. 278-279'dan aktaran: Şenses, 2001, s. 154).

4.1.2. Hanehalkı Büyüklüğü ve Türü

Yoksulluk düzeyindeki ve profilindeki değişiklikleri belirleyen temel unsurlardan bir tanesi de zaman içerisinde aile yapısında meydana gelen değişiklikler olmaktadır. Özellikle son yıllarda aile yapılarında büyük değişimler meydana gelmiştir. Azgelişmiş ülkelerde artan

nüfus oranı ile birlikte aile birleşimindeki çocuk sayısının artması; çekirdek aileye yönelimin çoğalması; üniversiteye giden öğrenci sayısındaki artışa bağlı olarak ailelerinden bağımsız olarak yaşayan öğrenci hane halkının yaygınlaşması söz konusudur. Gelişmiş ülkelerde ise yaşlı nüfusun ayrı hane halkları oluşturmaları; bireylerin tek başlarına yaşamayı tercih etmesi; boşanma sayısındaki artış; çocuksuz çekirdek ailenin yaygınlaşması; tek ebeveynen oluşan ailelerin çoğalması söz konusudur (Şenses, 2001, s. 157-158).

Hanehalkı büyüklüğü ve türü yoksullukla yakından ilgilidir. Hanehalkındaki fert sayısının artması yoksul hanehalkı ve fert oranının artmasına neden olmaktadır. Türkiye genelinde, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2007 yılı hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları verilerine bakıldığında, hanehalkı büyüklüğü 1-2 olan hanelerdeki hanehalkı yoksulluk oranı %10.89 iken, 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerde bu oran %40.66'ya yükselmektedir. Kentsel yerleşim yerlerinde, 1-2 kişinin yaşadığı hanelerdeki yoksulluk oranı %2.95 iken, 7 ve daha fazla kişinin yaşadığı hanelerdeki yoksulluk oranı %31.12'dir. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlar, kenttekilere göre daha fazla oranda yoksul hanehalkına ve ferde sahiptir. Kentsel alanda 1-2 kişinin yaşadığı hanelerde %2.95 olan yoksulluk oranı kırsal alanda %22.95'e yükselmektedir. Bu oran 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerde %49.76 olmaktadır.¹¹

Türkiye genelinde, 2007 yılı hanehalkı türüne göre yoksulluk oranı incelendiğinde ise çocuklu çekirdek aile hanehalklarının yoksulluk oranı %13.54 iken, bu oranın çocuksuz çekirdek ailelerde %8.88'e düşmekte olduğu görülmektedir. En yüksek yoksulluk oranı %20.86 ile ataerkil veya geniş aile hanehalkı türünde görülmektedir. Kentsel alanda çocuklu çekirdek aileye sahip yoksul hanehalkı oranı %7.31 iken, bu oran kırsal alanda yaşayan çocuklu çekirdek ailelerde %27.61'e yükselmektedir. Ataerkil veya geniş aile hanehalkı türünde yoksulluk oranı kentsel alanda %12.16 iken kırsal alanda %36.89'dur.¹²

Tek ebeveynli aile yapısına sahip olan ailelerde evin geçimi sadece tek bir yetişkin tarafından sağlanmaya çalışıldığından dolayı bu aileler diğer ailelere oranla daha fazla

11Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları (Türkiye-Kır-Kent) için bkz. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 (19.01.2009).

12Hanehalkı türüne göre yoksulluk oranları (Türkiye-Kır-Kent) için bkz. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 ((19.01.2009).

yoksulluk içinde yaşamaktadırlar. 2006 yılında Türkiye’de tek ebeveynli ailelerin toplam sayısı (1,268) diğer hane halkı türüne göre çok daha azdır ancak diğer aile türleri içerisinde ataerkil veya geniş aile hanehalkı türünden sonra en yüksek ikinci yoksulluk oranına %15.74 sahip olmaktadır. Bu oran 2007 yılına gelindiğinde %17.04’e yükselmiştir.¹³

Aile reisinin kadın olduğu tek ebeveynli hane halkları, aile reisinin erkek olduğu tek ebeveynli hanehalkına oranla daha yoksuldur. Özellikle Amerika’da anne reisli ailelerin, baba reisli ailelere oranla daha yoksul olmalarının nedeni kadınların hem cinsiyet hem de ırk temelli ayrımcılığa maruz kalmalarından dolayı olmaktadır. Amerika’da, 2007 yılı tek ebeveynli hanehalkı türüne göre yoksulluk oranlarına bakıldığında aile reisinin kadın olduğu hanehalkalarında yoksulluk oranı %28.3’iken, bu oran aile reisinin erkek olduğu hanehalklarında %13.6’ya düştüğü görülmektedir. Irk temelli bakıldığında ise kadın reisli ailelerde yoksulluk oranı beyazlarda %21.4, siyahlarda %39.7, Asyalılarda %17.3 ve İspanyol asıllılarda %39.6’dır (Current Population Reports, 2008, s. 13, 48-51). Kadınlar, erkeklere kıyasla daha az mesleki ve eğitimsel niteliklere sahip olmakta, bu durum kadınların iş bulma imkânlarını zorlaştırmakta, daha az beceri isteyen, düşük statülü, düşük ücretli veya kadın işi olarak tanımlanan işlerde çalışmalarına yol açmaktadır.

4.2. Eğitim

Eğitim, yoksulluğu açıklamada önemli değişkenlerden bir tanesidir. Yoksulluk, düşük eğitim düzeyi ile doğru orantılı bir artış göstermektedir: Eğitim durumunun yükselmesi yoksulluk riskini azaltmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan bireyler işgücü piyasasında yüksek ücretli işler bulabilirken, iyi eğitim almayan bireyler ya işsiz kalmakta ya da düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Buna bağlı olarak eğitim düzeyi düştükçe, gelir düzeyinde bir azalma olmakta ve yoksulluk durumu ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra, bireyler, iyi bir eğitim alamadıklarından dolayı yoksullukla karşı karşıya kalırlarken, yoksulluklarından dolayı da iyi bir eğitim alma fırsatını yakalayamazlar. Yoksulluk içerisinde yaşayan ailelerin çocuklarının eğitim masraflarını karşılayamamaları,

¹³Hanehalkı türüne göre yoksulluk oranları (Türkiye) için bkz. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 (19.01.2009).

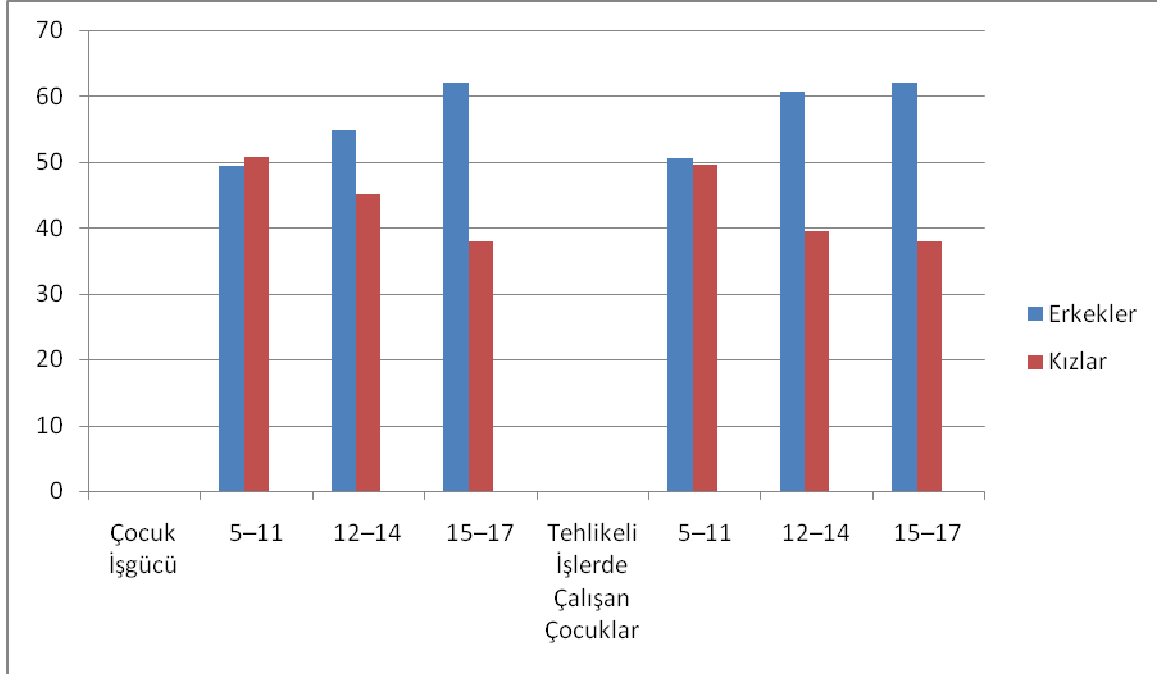
çocukların okula gönderilmemesiyle veya eğitimlerinin yarıda kalmasıyla sonuçlanır. Yoksulluk nedeniyle okula gidemeyen veya eğitimini yarıda bırakmak zorunda olan çocukların, gelecekte donanımsız bir yetişkin ve düşük gelirli vasıfsız bir iş gücü olmaları yoksulluk kısır döngüsüne yol açmaktadır (Karaman ve Özçalık, 2007, s. 38).

Aşağıdaki alıntı okul çağında olması gereken bir çocuğun yoksulluktan dolayı okula devam edememesi ve küçük yaşta çalışmaya başlamasının bir örneğidir. Bu tür hayat hikâyelerine dünyanın birçok yerinde rastlamak mümkündür.

“On dokuz yaşında bir erkeğim. Meeketoni’de yaşıyorum. Mali sorunlardan dolayı okuldan ayrıldım. Benim ailem çok fakir, onlar benim okul masraflarımı ödemeyi başaramadılar, bu yüzden okula devam etmemim çok zor olacağına karar verdim. Kahvaltı yapmadan okula gitmek zorunda kalıyordum. Öğleden sonra, öğle yemeği için geri geldiğimde hiçbir şey bulamıyordum, bu yüzden aileme, kız kardeşime ve erkek kardeşime yardım etmek için küçük bir işe başlamayı düşündüm (http://www.ilo.org/public/english/dialogue/actrav/genact/child/part2_a/tour.htm).”

Yoksulluklarından dolayı eğitim imkânlarına erişemeyen çocuklar, aile gelirine katkıda bulunmak amacı ile çalıştırılmaktadır veya yukarıda örnekte olduğu gibi genellikle kendileri çalışmak istemektedirler. Yoksulluk kısır döngüsü içerisinde sıkışıp kalmış, eğitim olanaklarından yoksun çocuklar, tehlikeli iş ortamlarında, ağır şartlar altında, kaçak işçi statüsünde çalıştırılarak en temel hakları olan eğitim, sağlık gibi imkânlardan yoksun kalmaktadırlar. Çocuk işçiler, kaçak işçi statüsünde çalıştırıldıklarından dolayı onların sayısına ve durumlarına ilişkin kesin bir araştırma yapmak ve istatistikler bulmak zorlaşmaktadır (Demirer ve Demirer vd., 1999, s. 121-122).

Şekil 2.1 Çocuk İşgücü ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocukların Yaşa ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2004, (%)

Kaynak: ILO, 2006, s. 8.

Yukarıdaki şekilde, erkek çocukların, çocuk işgücüne özellikle de tehlikeli işlere kız çocuklarından daha çok maruz kaldığı görülmektedir. Artan yaş ile birlikte fark daha da belirginleşmektedir. Yaş arttıkça kız çocuklarının daha az çalıştığı görülmektedir.

Çocuklar tarafından gerçekleştirilen “tehlikeli işler”, bu işlerin doğası ya da tipi gereği çocukların fiziksel ve zihinsel sağlıklarını, güvenliklerini ve ahlaki gelişimlerini ters yönde etkileyebilecek aktiviteler veya uğraşlardır. Tehlikeler, fiziksel çalışma koşulları ve "güvenli" ya da tehlikesiz olarak bilinen aktivite veya uğraşlarda bile karşılaşılabilecek iş saatleri açısından yoğun iş yükünden de ileri gelebilmektedir (ILO, 2006, s. 6). Yoksulluklarından dolayı iyi bir eğitim alamayan veya eğitimlerini yarıda bırakan çocukların, tüm dünyada çok düşük ücretler karşılığında, ağır çalışma koşulları altında çalıştırılmaları gerçeği bir an önce çözüme kavuşturulması gereken en önemli sorunlardan bir tanesidir.

Türkiye genelinde eğitim ve yoksulluk ilişkisine bakıldığında ise 2007 yılı toplam nüfus içinde, okul çağında bulunan nüfus içerisinde okur-yazar olmayanların %34.76 ile en yüksek fert yoksulluk oranına sahip oldukları ve daha sonra onları %26.92 fert yoksulluk oranı ile okur-yazar olup bir okul bitirmeyenlerin takip ettiği görülmektedir. Yüksekokul, fakülte ve üstü eğitim alanların toplam fert yoksulluk oranı %0.90'a düşmektedir. Cinsiyet durumuna göre ise eğitim durumunun her aşamasında erkek fertlerin yoksulluk oranının, kadın fertlerin yoksulluk oranına nazaran daha yüksek olduğu görünmektedir.¹⁴

Kentsel alanda toplam nüfus içerisinde okur-yazar olmayanların fert yoksulluk oranı %22.79, okur-yazar olup bir okulu bitirmeyenlerin fert yoksulluk oranı %16.63 ve yüksekokul, fakülte ve üstü eğitim alanların fert yoksulluk oranı ise %0.49'dur. Kırsal alana baktığımızda ise kırsal alanda yaşayan okur-yazar olmayan fertlerin %46.48, okur-yazar olup bir okul bitirmeyen fertlerin %42.04 ve yüksekokul, fakülte ve üstü eğitim alan fertlerin %2.80 ile kentsel alana göre çok daha fazla yoksullukla iç içe yaşadıkları görülmektedir. Cinsiyet durumuna bakıldığında, hem kırsal hem de kentsel alanda yaşayan okur-yazar olmayan kadınların sayısının erkeklerin üç katı olduğu görülmektedir.¹⁵ Türkiye'de kız çocuklarına erkek çocuklarına oranla daha az eğitim fırsatlarının tanınması, kadınların erkeklere göre daha düşük eğitim düzeyine sahip olmalarına ve daha çok yoksulluğa maruz kalmalarına neden olmaktadır.

4.3. Sağlık

Dünya Sağlık Örgütü, ırk, din, politik inanç, ekonomik ve sosyal durum ayrımı yapmaksızın tüm insanların sağlıklı bir şekilde yaşaması gerektiğini vurgulayarak, sağlığın tüm insanların temel hakkı olduğu görüşünü benimser. Tüm insanlar yaşamları boyunca koruyucu veya ağrıları dindirici, hastalıklarını tedavi ettirebileceği, sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlayabileceği sağlık hizmetlerinden yararlanmalı ve sağlıklarını tehdit edebilecek çevre koşullarını düzeltebilmelidir (WHO, 1992, s. V). Ancak, yoksullar, hastalandıklarında tedavi masraflarını karşılayabilecek yeterli gelirden, nitelikli bir sağlık hizmetinden, sağlıklarına olumlu etkide bulunabilecek çevre, uygun barınma ve yeterli beslenme

¹⁴Hanehalkı fertlerinin cinsiyetin ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları (Türkiye) için bkz. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 (09.10.2008).

¹⁵Hanehalkı fertlerinin cinsiyetin ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları (Kır-Kent) için bkz. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 (09.10.2008).

koşullarından yoksundurlar. Bu nedenle, yoksulluk ve sağlık ilişkisini birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Sağlıksız bir yaşam yoksulluğa neden olabilirken, yoksulluk sonucunda da sağlıksız bir yaşam ortaya çıkar.

Sağlık durumunun kötü olması yoksulluğa neden olmaktadır. Sağlık-yoksulluk ilişkisi bireysel düzeyde incelendiğinde, sağlığın bozulması ile birlikte yoksulların daha fazla yoksullaşması, yoksulluk sınırında yaşayanların da yoksulluğa düşmekte olduğu görülmektedir. Sağlığın bozulması durumunda ortaya çıkan yoksullaşma da hem hastalığın tedavi masraflarının yükünden hem hastalanan aile bireyinin bakım yükünden, hem de iş verimliliğindeki düşüşten kaynaklı gelirdeki azalmanın rolü vardır (Whitehead, Dahlgren ve Evans, 2002'den aktaran: Dedeoğlu, 2004, s. 51). Sağlık durumunun kötü olması beraberinde işsizliği ve sosyal güvencesizliği getirmektedir. Sağlık durumu kötü olan bireyler iyi gelirli bir işte çalışmadıkları gibi işe bağlı sosyal güvenceden de yoksun kalarak sağlıklarına yeniden kavuşma imkânını sağlayabilecek hizmetlerden de yoksun kalmaktadırlar.

Ayrıca, yoksulluk, insanların fiziksel ve zihinsel sağlık durumlarının kötüleşmesinde de oldukça etkilidir. Yoksullar, varlıklı insanlara göre daha ciddi ve daha uzun süreli hastalıklarla karşı karşıya kalırlar. Özellikle “yaşlılar, kadınlar, sakatlar, işsizler, eski mahkûmlar, etnik azınlıklar, çocuklar, emekliler, tek ebeveynli aileler, zaten bir hastalığı olanlar” yoksulluklarından dolayı daha çok sağlık sorunları yaşarlar. Yoksulluk ve sağlık arasındaki etkileşim hem doğrudan hem de ara faktörler aracılığı ile açıklanmaktadır (Dedeoğlu, 2004, s. 51-52). Bu ilişki aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2.4 Yoksulluk ve Sağlık Arasındaki Etkileşim

Yoksulluk Ögeleri	Ara Faktörler	Sağlık Sonucu
Parasal yetersizlik Birikim olmayışı	Yetersiz sağlık bilgisi Sık ve çok doğum	Sık hastalık Ağır hastalık (Bulaşıcı, Kronik)
Sağlıksız çevre Sağlıksız, kalabalık konut	Alkol, sigara Yetersiz beslenme	Sakatlık Sık ve erken ölüm
Sosyal güvence olmayışı Sınırlı eğitim	Yetersiz koruyucu sağlık hizmeti Sağlık hizmetine ulaşamama, kullanmama	Anne ve bebek ölümleri Kalıtsal hastalık
İşsizlik Çocuk işçiliği	Yetersiz ve niteliksiz tedavi edici hizmet İlaç alamama	DDA Ruh hastalıkları
Ağır çalışma koşulları Göç	Kimyasal maruziyet Suç, yasa dışı davranış	Alkolizm İntihar
Marjinal yaşam Yabancılaşma		Kaza Obesite
Dışlanmışlık Güçsüzlük		PEM Şiddet

Kaynak: Dedeoğlu, 2004, s. 52.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi bir yoksulluk ögesi olan parasal yetersizlik, yetersiz beslenme veya yetersiz koruyucu sağlık hizmeti gibi ara faktörler ile birleşerek sık hastalık, ağır hastalık, anne ve bebek ölümleri gibi sağlık sonuçlarına yol açmaktadır.

Kısacası sağlık durumunun kötü olması yoksulluğa, yoksullukta sağlıksızlığa neden olmaktadır; ve bunun sonucunda sağlıksız bir yaşam ve yoksulluk kısır döngüsü kırılmamaktadır.

4.4. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı ve yoksulluk birbiriyle yakından ilişkili kavramlardır. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin artması yoksullar arasındaki gelirin düşmesine, yaşam koşullarının kötüleşmesine ve yoksulluğun derinleşmesine neden olmaktadır.

2005 yılı “Hanehalkı Bütçe Araştırması” sonuçlarına göre Türkiye genelinde nüfusun gelir ve refah düzeyi bakımından en düşük seviyeye sahip birinci yüzde 20’lik grup 2005

yılında ulusal gelirin %6.1'ini almakta iken, en yüksek gelir ve refah düzeyine sahip %20'lik grup %44.4'ünü almaktadır.¹⁶

Bir ülkede gelirin ne ölçüde adaletli dağıldığını araştırırken, bölgeler arasındaki gelir farklılıklarını da dikkate almak gerekir. Özellikle Türkiye'de Doğu ile Batı arasındaki gelir dağılımı eşitsizliği çok fazladır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin diğer bölgelere nazaran milli gelirden aldıkları pay çok az olmaktadır (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/turkiyede-yoksulluk.pdf>).

Bu bölgeler, “tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal” göstergeler açısından diğer bölgelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Ekonomik açıdan kaynak dağılımında sektörler ve coğrafi bölgeler arasında dengesizlikler bulunması sosyal, siyasal ve kültürel sorunları da beraberinde getirmektedir. Türkiye'de gerek iller ve gerekse bölgeler arası gelişmişlik farkı ve gelir dağılımı gelişmiş ülkelere nazaran oldukça fazladır (Kule ve Es, 2005, s. 270).

4.5. Göç

Siyasi istikrarsızlıkların ve iç çatışmaların ekonomik büyümeyi engellemesi; büyük toprak sahipleri ile küçük toprak sahipleri arasındaki gelir dağılımındaki eşitsizlik; kamusal mal ve hizmetlerin eksik ve kalitesiz bir şekilde kırsal alana sunulması ve özellikle altyapı yatırımları, sosyal güvenlik gibi hizmetlerin sunumunda kentlere öncelik verilmesi kırsal alanda yoksulluğun ortaya çıkmasına ve artmasına neden olmaktadır (Aktan ve Vural, 2002, s. 10, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>).

Bunların yanı sıra “tarım alanlarının daralması ve bölüşülmesi, verimin düşüklüğü, tarımda makineleşme sonucu insan gücüne gereksinimin azalması” vb. faktörler ile eğitim, istihdam, sosyal ve kültürel olanaklar gibi kentin çekiciliği birleştiğinde kırdan kente yoğun bir göç olgusu yaşanmaktadır (Kule ve Es, 2005, s. 272).

¹⁶2005 yılı yüzde 20'lik grupların gelirden aldığı paylar için bkz. [http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GELIR/251206.doc_\(04.06.2007\)](http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GELIR/251206.doc_(04.06.2007)).

Kentsel yoksulluğun, ne ölçüde kırdan kente yönelen göç sonucu ortaya çıktığına dair iki ayrı tez bulunmaktadır. Kentsel yoksulluğu, kırsal yoksulluğun bir yansıması olarak değerlendiren ilk teze göre kır ve kent arasındaki gelir farklılığından dolayı kırsal kesimdeki insanlar kırdan kente göç etmekte ve kentsel alanlardaki yavaş istihdam artışı nedeniyle göç eden insanlar kayıtdışı alanlara kaymakta ve buna bağlı olarak yoksulluk ile karşı karşıya kalmaktadır (Chakrapani&Mitra, 1995, s. 380'den aktaran: Şenses, 2001, s. 161).

Özellikle Türkiye'de son yirmi yılda göç eden insanlar, kentlerde marjinal veya kayıtdışı alanlarda istihdam edilmişler ya da işsiz kalmışlardır. Özbudun ve Başokçu (2004, s. 39-40) göçün sonucunda ortaya çıkan yoksulluğu şöyle açıklar:

“Metropol varoşlarında biriken bu yeni göçmen kitleler, işsizliğin yanısıra, sağlıksız barınma ve yaşam koşulları, yetersiz beslenme, kentsel altyapı ve hizmetlere erişimsizlik, suçluluk, reaksiyoner siyasallaşma vb. pek çok olumsuzlukla yüz yüze, iç içedir. Dahası, göçmenler, gelişen iletişim araçları sayesinde, bütün bu olumsuzlukların bilincinde olarak kentlere göç etmektedirler. Bir başka deyişle, 1980'lerden sonra Türkiye kırsalından büyük kentlere yönelen göç, artık kentlerin “çekiciliğinden” değil, kırsalın içine düştüğü çaresizlikten kaynaklanmaktadır.”

Yapılan araştırmalar sonucunda, göç ile kente gelenler başarı durumuna yükselenler, izole olanlar ve yoksullar olmak üzere üç temel grubu ayrılmıştır. Kentsel alana yeni göç eden yoksul grubu içerisinde niteliksiz iş gücüne sahip veya işinde başarısız olmuş bireyler, özürllüer, iş kazası sonucu sakat kalmış olanlar, dullar ya da hemşerilik ilişkilerinden dışlanmış bireyler yer almaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden göç etmiş hane fertlerinin, çocuk sayısının fazlalığından ve niteliksiz bir iş gücüne sahip olmalarından dolayı var olan hemşerilik ilişkileri içine girmeleri oldukça zor olmaktadır. Böylece yalnızlığa itilen işsiz ve yoksul göçmenler, son çare olarak çocuklarını sokaklarda çalıştırmak zorunda kalmaktadırlar (Altıntaş, 2003, s. 39'dan aktaran: Kule ve Es, 2005, s. 273).

İkinci tez de ise yoksulluğun, göçü özendirmek bir yana göçü kısıtlayan bir etmen olduğu görülmektedir. Bu teze göre kırsal alanda yaşayan yoksullar, yoksulluklarından dolayı göç maliyetini karşılamakta zorlanmakta ve bu nedenle göçten en az yararlanan kesimi oluşturmaktadır (Chakrapani&Mitra, 1995:380'den aktaran: Şenses, 2001, s. 161-162).

Skeldon'a göre göç, hem yoksulluğun nedeni hem de yoksulluğun sonucu olmaktadır. Dünyanın bazı bölgelerinde ve belirli koşullar altında yoksulluk, göçün temel nedeni olabilirken diğer bölgelerde farklı koşullar altında yoksullar en son göç edebilecek insanlar arasındadır. Aynı şekilde bazı bölgelerde göç, yoksulluktan çıkış için bir olanak oluştururken, diğer bazılarında ise yoksulluğun genişlemesine yol açar: Yoksulluk, nüfusların hareketi tarafından şiddetlendiği gibi azalabilmektedir (Skeldon, 2002, s. 67).

Kısacası, bireyler bir yandan göçün sonucunda yoksullukla karşı karşıya kalabilirken diğer yandan da yoksulluğun sonucunda göç etmek zorunda kalabilmektedir. Bu nedenle, göç ve yoksulluk arasındaki ilişki konusunda kolay genellemelere gidilmesi zorlaşmaktadır. Göç alan ve göç veren bölgelerin demografik ve sosyo-ekonomik yapısı, göçün mevsimlik mi yoksa sürekli mi olduğu, göçmenlerin yaş, eğitim durumu gibi kişisel özellikleri ve göç sonrası istihdam edildikleri sektör gibi etmenler yoksulluk göstergelerini etkilemektedir (Şenses, 2001, s. 163-164).

4.6. İşgücü Piyasaları

İşgücü ile yoksulluk arasındaki ilişki işgücüne katılmayanlar, çalıştıkları halde yoksul olanlar ve işsizler olarak farklı kategorilerde değerlendirilebilir. Yoksul olup çalışmak isteyen bireyler, işlerin nicelik ve nitelik olarak yetersiz olmasından dolayı işgücü piyasasına dâhil olamamaktadır. Bunun yanı sıra bakıma muhtaç çocuğa sahip olanlar, aşırı yaşlılar, özürllüler veya eğitimsiz olan bireyler işgücü piyasasında yer alamamaktadır ve yoksulluğa maruz kalmaktadır (Şenses, 2001, s. 167).

Yoksulluk ve işsizlik arasında çok yakından bir ilişki bulunmaktadır. İşsizlik yoksulluğun temel sebeplerinden bir tanesidir. Yoksul insanlar, iş gücü piyasasında zor yer almakta ya iş bulamamakta ya yarım zamanlı ya da düşük gelirli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. İşsizlik veya düşük ücretli işler geliri etkilediğinden dolayı bireylerin veya hanehalkının yoksulluk ile karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olmaktadır. 2006 yılında toplam nüfus içerisindeki işsiz nüfusun oranı %2.29'dur ve fert yoksulluk oranı ise %20.05'e yükselmektedir. Kırsal alanda yaşayan işsizlerin toplam nüfus içerisindeki payları kentsel alanda yaşayan işsizlere nazaran daha az olmasına rağmen daha fazla yoksulluk içerisinde yaşamaktadırlar. Kentsel alandaki işsizlerin toplam nüfus içerisindeki oranı %2.60'dır ve fert

yoksulluk oranı %15.60 olmaktadır. Kırsal alanda ise toplam nüfus içerisindeki işsizlerin oranı %1.77'dir ve fert yoksulluk oranı %30.96'ya yükselmektedir.¹⁷

İşsizlik sonucunda yoksulluk ortaya çıkarken, yoksulluk sonucunda da işsizlik ortaya çıkabilmektedir. Özellikle yoksulluk kısır döngüsü içerisinde çıkamamış olan ülkelerde gelir yetersizliğinden dolayı yeni yatırımlar olmamakta ve bu nedenle nüfusun büyük bir çoğunluğu istihdam edilememektedir (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/issizlik.pdf>).

4.7. Ayrımcılık

Yoksulluğa neden olan ayrımcılık içerisinde ırk ayrımcılığı ve cinsiyet ayrımcılığı incelenecektir.

İrk ayrımcılığı, yoksulluğun oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, ırk ayrımına dayalı ayrımcılığın var olmasından dolayı azınlık grup üyeleri, beyazların sahip oldukları eğitim, barınma, sağlık, yüksek ücret gibi imkânlarla erişememekte ve bu nedenle yoksulluğa maruz kalmaktadırlar (Leon-Guerrero, 2005, s. 226).

Amerika Birleşik Devletleri'nde, 2006'daki nüfus sayımı verilerine göre yoksulluk oranı %12.3 ve yoksul insanların sayısı 36,460'dir. 2006 yılında %12.3 olan yoksulluk oranı içerisinde siyahlar %24.3 ile en yüksek yoksulluk oranına sahipken, onları %20.6 oranla İspanyol kökenliler takip etmektedir. Beyazlar ise %8.2 ile en düşük yoksulluk oranına sahiplerdir (Current Population Reports, 2007, s. 12). Amerika Birleşik Devletleri'nde ırk durumuna göre çocuk yoksulluğu oranına bakıldığında ise beyazlarda %10, siyahlarda %33 ve İspanyol kökenlilerde %27 oranında yoksul çocuk olduğu görülmektedir (http://www.nccp.org/publications/pub_787.html).

Cinsiyet ayrımcılığı da özellikle kadın yoksulluğunda önemli bir etkidir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre dünyanın dört bir tarafındaki birçok kadın, temel insan haklarından yararlanamamaktadır. Bu durum kadının, savunmasızlığa maruz bırakılmasından

¹⁷ Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranları (Türkiye-Kır-Kent) için bkz. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 (09.10.2008).

kaynaklanmaktadır. Kadının hayata karşı pasif duruşunun kökeni, toplumsal cinsiyet anlayışıyla ilişkilidir. Çünkü cinsiyet, kadın ve erkeğin biyolojik özelliklerine göndermede bulunurken toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin toplumsal olarak inşa edilen ayrı karakteristik özelliklerine göndermede bulunur. İki cins arasında temel farklar kişilik özelliklerinde, tutum ve davranışlarda, hislerde ve ilgi duyulan aktivitelerde kendini gösterir. Toplumsal cinsiyet farklılıkları, ayrımcılığa ve kadının dezavantajlı bir konumda olmasına yol açarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine neden olmaktadır. Bütün göstergelerde, kadın sosyal ve ekonomik açıdan erkeğin gerisinde olmakta ve erkeklere nazaran güç ilişkilerini, yaşam kalitelerini ve sağlık koşullarını değiştirmede çaresiz kalmaktadırlar (WHO, 1999, s. V). Yoksulluk konusunu toplumsal cinsiyet rollerinden, kadının toplumsal statüsünden, kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikten bağımsız olarak ele alamayız. Bu nedenle, kadın yoksulluğunu incelerken toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ele alarak incelemek büyük önem taşımaktadır.

Toplumlar arasında, cinsiyet bağlamında insani gelişme ve bazı temel göstergeler yönünden temel farklılıklar bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hangi boyutlarda olduğu Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilmiş iki ayrı endeks yardımıyla açıklanabilmektedir. Birincisi, insani gelişme kriterleri yönünden kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği ölçmek amacıyla geliştirilen “Cinsiyetlerle İlgili İnsani Gelişme Endeksi”dir. Bu endeks, “ortalama yaşam beklentisi, eğitim (kadın ve erkek okuma-yazma oranı; kadın ve erkek okullaşma oranı) ve ortalama gelir düzeyi (kazanılan gelir içerisinde kadın ve erkeğin payı)” olmak üzere üç kriter esas alınarak hesaplanmıştır. İkincisi ise kadınların siyasal ve ekonomik yaşama ne ölçüde katıldıklarını belirlemek amacıyla geliştirilen “Gender Empowerment Measure” adı verilen endekstir. Bu endeks, “kadının siyasal katılımı (parlamentodaki kadın milletvekili sayısı), yönetici pozisyonunda olan kadın yüzdesi, mesleki ve teknik işgücü içerisinde kadın işgücünün oranı ve toplam kazanılmış gelir içerisinde kadına düşen pay” gibi kriterler esas alınarak hesaplanmaktadır. Tüm kriterler göz önüne alınarak yapılan hesaplamalarda, tüm dünya ülkelerinde kadın ve erkek arasında büyük bir eşitsizliğin var olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizlikler gelişmiş ülkelerde çok ileri boyutlarda değilken, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde çok daha belirgindir (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/kadin-erkek.pdf>).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununu çözmek ve kadın hakları konusunda uluslararası bir bakış açısı geliştirmek amacıyla 1970’lerden bu yana Birleşmiş Milletler tarafından Dünya

Kadın Konferansları düzenlenmeye başlanmıştır. 1995 yılında, Pekin’de 189 ülke temsilcisinin katılımı ile gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler Dördüncü Dünya Kadın Konferansı”nda Pekin Deklerasyonu ve Eylem Platformu isimli iki belge kabul edilmiştir. Pekin Deklerasyonu’nda,

“son 10 yılda kadınların durumunda bazı ilerlemeler kaydedilmesine rağmen kadın-erkek eşitsizliğinin devam ettiği, artan yoksulluğun bu durumu şiddetlendirdiği bildirilmiş, hükümetler kadının güçlenmesi ve ilerlemesi, kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet perspektifinin ana politika ve programlara yerleştirilmesi konusunda yükümlü kılınmış ve eylem planının hayata geçirilmesi öngörülmüştür (Taşkın, 2004, s. 17).”

Pekin Eylem Platformu’nda ise, “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı üzerinde özellikle durulmuştur. Yoksulluğun kadınlaşması kavramı, yoğun olarak şu olgulara işaret etmek için kullanılmıştır: Kadınlar, erkeklere kıyasla yoksullukla daha çok karşılaşır; kadınların yoksulluğu, erkeklerin yoksulluğundan daha ciddidir; kadınlar arasında görülen yoksulluk durumu erkeklere göre zaman içinde hızla artmaktadır. Konferansa katılan hükümetler, özellikle de kalkınmakta olan ülkelerde 1985-1995 yılları arasında kadın yoksul oranının erkek yoksul oranından daha çok olduğunu ve daha hızlı arttığını kabul ederek, yoksul kadınların gereksinimlerine cevap verebilecek dört strateji belirlemişlerdir. Bu stratejiler şunlardır: “yoksul kadınların ihtiyaçlarını dikkate alan makro ekonomik politikalar ve kalkınma stratejileri benimsemek ve bunları devam ettirmek; kadınların ekonomik kaynaklara sahip olmasını ve bunlar üzerinde eşit haklarının olmasını sağlamak için yasaları ve uygulamaları gözden geçirmek; kadınların kredi mekanizma ve kurumlarına ulaşabilmelerini sağlamak; yoksulluğun kadınlaşmasını ortaya çıkaracak toplumsal cinsiyet temelli metodolojiler geliştirmek ve araştırmalar yapmak (UNIFEM’den aktaran: Ecevit, 2003, s. 85).”

Kadınların, aile reisliği, toprak sahipliği, mülkleri yönetme, iş kurma ve yürütme gibi *sosyal, siyasal, ekonomik ve yasal haklarda*; eğitim, sağlık, iş, toprak ve sermaye gibi *kaynaklara erişimde*; düşük ücretli, kötü koşullu işlerde veya kayıt dışı sektörde, geçici, gündelik, yarı zamanlı, sözleşmeli ve evde çalışmaya dayalı istihdam, pazarlık gücünden yoksun olma gibi *ekonomik alanda* ve birçok ülkede hala seçme-seçilme haklarının olmaması, siyasal partilerin yönetim organlarında ve parlamentoda temsil oranlarının çok az olması gibi *kamusal yaşam ve siyasal alanda* erkeklere nazaran eşitsiz konumda olmaları

kadın yoksulluğunun daha fazla ve daha derin yaşanmasına yol açmaktadır. Ayrıca kadın ve erkeğe dayatılan toplumsal cinsiyet rolleri sonucunda kadının ev içerisinde ücret karşılığı olmadan yaptığı işler, kadını sosyo-ekonomik dışlanmaya ve güvensizliğe iterek hem “kronik yoksulluk”¹⁸ hem de bireysel, sosyal ve ekonomik krizlerden doğan “geçici yoksulluk”¹⁹ karşı korunmasız bırakmaktadır (Ecevit, 2003, s. 83-86).

5. Yoksulluğa İlişkin Sosyolojik Yaklaşımlar

Yoksul insanlara karşı olan ilginin uzun bir tarihi olmasına rağmen yoksulluk her zaman sosyal bir problem olarak görülmemiştir. Uzun bir süre yoksulluğun, yoksul insanların beceriksiz, tembel ve ahlaksız olmaları gibi kişisel nedenlerden kaynaklı olarak var olduğu kabul edilmiştir. Ancak, toplumbilimcilere göre 1930’ların Büyük Bunalımı, yoksulluk koşullarının büyük ölçekli ekonomik, politik ve sosyal süreçler tarafından belirlendiğini göstermede yardımcı olmuştur. Günümüzde, yoksulluk sosyal bir problem olarak kabul edilmektedir, ve toplumbilimciler yoksulluğun nedenleri ve çözüm yolları hakkında farklı bakış açıları geliştirmişlerdir (Coleman ve Cressey, 1999, s. 240).

Yoksulluğa ilişkin işlevselci yaklaşım, çatışmacı yaklaşım, etkileşimci yaklaşım ve feminist yaklaşım olmak üzere dört farklı sosyolojik yaklaşımdan yararlanılacaktır.

5.1. İşlevselcilerin Yoksulluğa Bakışı

İşlevselcilere göre hızlı endüstrileşme ile birlikte ekonomik sistemde meydana gelen değişimler diğer temel fonksiyonların yerine getirilmemesine yol açarak toplumsal düzenin bozulmasına neden olmaktadır. Ekonomik sistemdeki bu gibi aksaklıklar sonucunda yoksullar ve zenginler arasındaki uçurumlar da artmaktadır. Öncelikle, endüstrileşme ile birlikte kendi meslekleri yerine yeni oluşmakta olan meslek dallarında çalışmaya zorlanan insanlar, düşük ücretli bayağı işlerde çalışmaya mecbur kalmış, daha sonra ise teknolojik ilerlemelerin otomasyon tekniğine geçişi sağlaması ile birlikte de birçoğları işsiz kalmıştır. Ayrıca, pek çok

¹⁸ Kronik yoksulluk, Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı’nın belirlemesine göre ultra yoksulların (bir bireyin gelirinin tamamını harcaması halinde bile mutlak yoksulluk kriteri içinde belirlenmiş olan günlük kalori miktarının yalnızca %80’ini karşılayabilmesi), yoksulluk durumlarının beş yıldan daha fazla sürmesi ve onların durumlarını yaşamları boyunca düzeltilmesinin imkânsızlığı olarak ifade edilir (DPT, 2001, s. 106).

¹⁹ Geçici yoksulluk, ekonomik krizler, konjoktürel dalgalanmalar gibi nedenlerle yoksullaşan ya da yoksullukları derinleşen kişileri tanımlar (http://www.gazikitabevi.com.tr/iktisadagiris/bolum_15.pdf).

endüstriyel ürünün (at arabası, buhar makinesi, süt şişeleri gibi) modası geçtiği için bu ürünleri üreten insanlar da işlerini kaybetmektedir (Coleman ve Cressey, 1999, s. 240).

İşlevselcilere göre, yasa koyucular, yoksulluk ile mücadele eden çeşitli yardım kuruluşlarına yeterli sermaye sağlamaksızın çalışma yönergeleri tayin ederek, onları, yönetmelikler, belgeler ve kurallar denizinde boğmaktadırlar. Yetersiz iletişim sistemlerinden dolayı yoksullar kendilerine verilen haklardan da habersiz olmaktadır. Ayrıca, eğitim ve çıraklık programları, tarımın, ticaretin ve endüstrinin ihtiyaçlarıyla uyum içerisinde olmadığı için becerileri daha fazla talep edilmeyen mezunlar vermeye devam etmektedir. Cinsiyet, yaş, ırk ya da etnik temelli ayırım, birçok becerikli insanın doğal yeteneklerinin ziyan olmasına neden olmaktadır (Coleman ve Cressey, 1999, s. 240).

İşlevselciler, ekonomik sistemi dengede tutmaya yarayacak iyileştirmelerin, hem yoksul insanların yoksulluktan kurtulmalarına hem de yeni yoksulların ortaya çıkmasını engellemeye yardımcı olacağını söylemektedirler. İşlevselci bakış açısına göre yoksulluğun üstesinden gelmenin en iyi yolu, ekonomik sistemi ve sosyal hizmet kurumlarını daha verimli bir şekilde yeniden düzenlemektir. Toplumdan uzaklaştırılan ve ihmal edilen yoksulların, ekonomik yaşamın ana eğilimi içerisinde yeniden bütünleşmesi gerekmektedir; toplumun geri kalan kısmı yoksulluğu ve yoksulları dikkate almalı ve yoksulluğun üstesinden gelmelerinde onlara gönüllü bir şekilde yardımcı olmalıdır (Coleman ve Cressey, 1999, s. 240-241). Hizmet içi eğitimlerden ve eğitim programlarından etkin bir şekilde faydalanılması ekonomik sistemin daha verimli olmasına ve böylelikle tarımın, ticaretin ve endüstrinin ihtiyaçlarının karşılanabilmesine yol açar (Parrillo, Stimpson ve Stimpson, 1996, s. 253).

İşlevselcilere göre yoksulluk, toplum içerisinde hem pozitif hem de negatif işlevleri yerine getirmektedir:

5.1.1. Yoksulluğun Pozitif İşlevleri

Alman sosyolog Herbert Gans, yoksulluğun, toplum ve toplumun belirli bir kesimi için daha fazla güç ve zenginlik sağlayan ekonomik, sosyal, kültürel ve politik olmak üzere on beş

pozitif işlevi olduğunu savunur. Gans'a (1972, s. 278-283) göre yoksulluğun bazı pozitif işlevleri şunlardır:

Ekonomik İşlevleri

- Birincisi, yoksullar, hiç kimsenin çalışmak istemediği “pis işler”de çalışırlar. Her ekonominin fiziksel olarak pis veya tehlikeli, geçici, ölümlle sonuçlanan, hak edilenden az para ödenen, vakur olmayan, bayağı işlere ihtiyacı vardır. Bu işler, düşük ücretli işgücü havuzunun oluşumunu sağlar.

- İkinci olarak, yoksullar, dolaylı ya da doğrudan çoğu aktivitelerle zenginlere finansal açıdan yarar sağlamaktadır. Öncelikle, yoksulların aldığı düşük ücretler hem tüketim hem de özel ekonomi yatırımlarını desteklemektedir. Bu durum, Endüstri Devrimi'nin başlarında bir Fransız yazar tarafından fark edilmiş ve açıkça ifade edilmiştir: “Endüstrilerimizin zenginliğinin güvence altına alınması ve korunması için işçilerin asla varlıklı olmamaları gerekmektedir.” Bu tür bir finansal yararın bugün hala çok sayıda örnekleri mevcuttur; örneğin ev hizmetçileri patronlarının yaşamlarını kolaylaştırır veya yoksullar zengin kadınlara profesyonel, kültürel, kentsel veya sosyal çeşitli aktivitelerle katılma fırsatı sunarlar. Ayrıca, Barry Schwartz'ın da belirttiği gibi, yoksulların düşük gelirleri zenginlerin daha yüksek bir orandaki gelirlerini birikim yapmak ya da yatırım yapmak için bir kenara koymalarına izin vermektedir. Böylelikle yoksullar ekonomik büyüme için bir yakıt işlevi görmektedir. Bu, yoksullar da dâhil olmak üzere herkes için daha yüksek bir gelir üretebilir, ekonomik büyümenin yararları eşitsizliği yaygınlaştırdığından dolayı yoksulların sosyo-ekonomik hiyerarşideki yerlerinin geliştirilmesi gerekli değildir.

Aynı zamanda, yoksullar devlet ekonomisini finanse etmektedir. Yerel mülkler, satış vergileri ve çoğu devlet tarafından zorla toplanan derecelendirilmemiş gelir vergileri yoksulların ücretlerini onlardan geri alıyor olduğundan dolayı yoksullar gelirlerinin -nüfusun geri kalanından- daha yüksek bir yüzdesini vergilere ödemek zorunda kalırlar. Böylelikle finanse edilen çoğu devlet ve yerel hükümet programları vergi ödeyen daha varlıklı kesime hizmet etmektedir. Buna ek olarak, araştırma hastanelerinde veya tıbbi deneylerde bir kobay olarak kullanılan yoksullar, tıbbi icatların ve yeniliklerin ortaya çıkması sağlarlar.

- Üçüncü olarak, yoksullar onlara hizmet edecek veya gerektiğinde nüfusun geri kalanını onlardan koruyacak bir takım meslek dallarının ortaya çıkmasını sağlar. Yoksulların

varlığı cezabilim (penology) ve polislerin ilerleme kaydetmesine ve önem kazanmasına yol açmaktadır. Yoksulluğun varlığından dolayı diğer aktivitelerin gelişmesi oyunun kuralıdır: Pentecostsal papazlar, üfürükçü hocalar, fahişeler, tefeci dükkânları, ucuz şarap, likör ve eroin satıcıları ve barış zamanında yoksulluğun pençesine düşmüş bu insanları silah altına alan ordu yoksullar üzerinden gelir sağlayabilmektedir.

- Dördüncü olarak, yoksullar diğerlerinin satın almak istemediği ve bu yüzden uzun dönemde ekonomik kullanışsızlık yaratabilecek ve aksi takdirde çöpe atılması gereken ikinci el giysiler, kötü durumdaki otomobiller ve binalar, günü geçmiş meyve, sebze ve ekmek gibi şeyleri satın alarak bu tür ürünlerin ekonomik faydalılığını uzatır.

Sosyal ve Kültürel İşlevleri

- Beşincisi, sıkı çalışmayı, tutumluluğu, dürüstlüğü ve tek eşliliği savunanlar, bu normları doğrulamak için tembel, savurgan, dürüst olmayan ve çok eşli insanlara ihtiyaç duyarlar. Ayıplanmalara ve cezalandırmalara maruz kalan ve sapkın olarak tanımlanan yoksullar, bu gibi geleneksel normların yasallaşmasını sağlarlar.

- Altıncısı, yoksulların bir diğer grubu, kötü kaderlerinden dolayı sıkıntı içinde veya çalışamaz durumda olduğu kabul edilir. Yoksul olmayan kişiler, bu yoksullara acıma, şefkat ve hayırseverlik duygusu ile yaklaşarak ve onlara yardımlarda bulunarak kendilerini iyi hissederler.

- Yedincisi, yoksulların birçok toplumsal norma aykırı yaşadığı düşüncesinden yola çıkılarak, onların cinselliği, alkol tüketimini veya madde kullanımını sınırsız ve kontrolsüz bir biçimde yaşama özgürlüğüne sahip oldukları ve bu gibi şeylerden daha fazla haz duydukları sonucuna varılmaktadır. Yoksulluk böyle bir haz anlayışı için bir olanak sunma işlevine sahiptir. Ancak, bu tip kontrolsüz davranışlara daha çok umutsuzluğun bir etkisi olarak başvurulduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur.

- Sekizincisi, yoksullar, yoksul olmayanların daha üst bir sosyal sınıfa geçmelerini garantilemeye yardım eder. Toplumsal tabakaların ve bu tabakaları oluşturan grupların, kendi konumlarını vazgeçilmez bir ölçüt olan yoksulluğa göre belirlemektedirler.

- Dokuzuncusu, yoksullar, iyi bir eğitim ve iyi bir iş fırsatına sahip olamadıkları için üst sınıftaki insanlarla rekabet etme imkânına da sahip olamazlar. Bu nedenle, hiyerarşik statünün en altında yer alan yoksullar diğerlerinin yukarıya doğru hareketliliğine yardımcı olurlar.

- Onuncusu, yoksulluk bazı meslek sahası ve uzmanlık alanlarını gerektirdiği gibi, toplumda ekonomik olmayan nitelikteki gruplaşmaların da varlığı için önemli bir işleve sahiptir. Yoksullar, zenginlerin, çıkar kurumlarından gönüllü oluşumlarına, kiliselerden hayır kurumlarına kadar her türden sosyal sorumluluk girişimlerinin tek müşterisidir veya varlıklarını pekiştirmek ve güçlendirmek adına kullandıkları temel malzemedir.

- On birincisi, yoksullar, piramitler, kiliseler, anıtlar, tapınaklar gibi uygarlığın en görkemli ifadeleri olan eserlerin yapımında yer almaktadır.

- On ikincisi, aşağı kültür olarak adlandırılan yoksulların kültürü bir süre sonra zenginler tarafından değerlendirilerek, üst kültüre adapte edilir. Örneğin, aşağı kültüre ait birçok müzik türü, şiir, mit veya efsaneler alt kültürden üst kültüre üstün edebi değerler olarak devşirilmiştir.

Politik İşlevleri

- On üçüncüsü, yoksullar birçok politik grup için seçmen ve muhalif vazifesini görür. Devrimci solun bir kısmı, yoksullar olmadan var olamazlar; ve yoksullara yardım için hükümet programları geliştirmek için çabalarlar. Sağ kesim ise yoksulları tembel, savurgan, sahtekâr ve serbest cinsel ilişkiye düşkün insanlar olarak tanımlarlar.

- On dördüncüsü, güçsüz halde bulunan yoksullar, toplumdaki değişim ve gelişme maliyetini absorbe edebilirler. 19. yüzyılda yıpratıcı işler olan demiryollarını ve şehirleri inşa eden yoksullar, bugün de tramvay yolları, otoyollar, parklar ve stadyumların inşasında çalıştırılmaktadır. Ancak, şehirleri inşa eden yoksullar, “ilerleme” adına kentsel yeniden yapılanma uygulamalarıyla kentin dışına itilirler.

- Son olarak, yoksullar, siyasal süreçlere katılmamaları, yani kendi politik partilerine sahip olmamaları, seçimlere çok düşük oranlarla katılımları gibi nedenlerden dolayı Amerikan politikasını yönetenler tarafından rahatlıkla göz ardı edilmektedirler. Bu sayede, Amerikan politikasının istikrarlı bir biçimde yürütülebilmesine katkıda bulunurlar. Eğer yoksullar politik süreçlere etkin bir şekilde katılabilselerdi, daha iyi iş imkânları ve gelir talep edecek ve bu durum çok büyük ölçekli politika değişimlerini ve uzlaşmazlıkları beraberinde getirebilecekti. Ancak bu örgütsüz haliyle yoksul yığın sessizce ve etkisizce var olarak, toplumsal düzen ve istikrar adına adeta büyük bir özveride bulunmaktadır.

5.1.2. Yoksulluğun Negatif İşlevleri

Yoksulluğun, toplum ve toplumun belirli bir kesimi için yarar sağlayan pozitif işlevlerinin yanı sıra negatif işlevleri de vardır. Yoksulluk, kadınların, erkeklerin ve çocukların hem ekonomik statülerini etkilemekte hem de onların sosyal, psikolojik ve fiziksel iyilik durumlarını ciddi şekilde etkilemektedir (Leon-Guerrero, 2005, s. 228).

Yoksulluğun çok yaygın olmasından dolayı toplumda oluşabilecek şiddetli bozulmaları engellemek amacıyla kamu harcamalarına ağırlık verilmesi ekonomide ciddi tükenmelere yol açmaktadır. Aynı zamanda, işlevselciler, düşük ücretli işler için ödenen ücretlerin kişilerin işsizlik sigortasından aldıkları ücretlerden daha az olması durumunda boş işler ve aşırı işsizlik sorunun ortaya çıkabileceğini düşünmektedirler (Parrillo, Stimpson ve Stimpson, 1996, s. 252).

5.2. Çatışmacıların Yoksulluğa Bakışı

Çatışmacı teorisyenlere göre yoksulluk, orta ve üst tabakaların çıkarlarına hizmet ettiği için mevcuttur. Yoksullar, toplumun istemediği pis, tehlikeli ve ölümlü sonuçlanabilecek fiziksel güç gerektiren, düşük ücretli, geçici ve iş güvencesi olmayan işlerde çalışırlar. Yönetici sınıf, daha çok kâr elde etmek ve daha zengin bir yaşam sürmek için onlara düşük ücretler ödemektedir (Coleman ve Cressey, 1999, s. 241). İşsizler ve yoksullar da ekonomik açıdan “yedek işgücü ordusu”nu oluşturduklarından dolayı benzer sistemin mağdurlarıdır: İşsizler ve yoksullar, geçici olarak işsiz fakat her an endüstriyel üretim süreci içerisine dâhil edilebilecek potansiyel endüstri işçi deposu olarak görülürler. Yedek işgücü ordusu önemli iki işlevi yerine getirir. İlk olarak yedek işgücü ordusunun yoksulluğu, çalışan işçilere ibret olduğu için onların işlerine dört elle sarılmalarına yol açar. İkinci olarak ise, yedek işgücü ordusunun varlığı fazla emek arzı anlamına geldiği için bir yandan ücretlerin düşük tutulmasına neden olurken diğer yandan da işçilerin patronlar karşısındaki gücünün zayıflamasına yol açar (Hardt ve Negri, 2004, s. 146-147). Bu nedenle, sermayedarlar, işsizliği azaltma amacıyla düzenlenen programlara hem işsiz insan sayısının fazla olmasını istediklerinden hem de bu programlar için alınan vergileri ödemeyi istemediklerinden dolayı karşı çıkmaktadırlar. Böylelikle çatışma teorisyenleri, kapitalist ülkelerin ekonomik

sistemlerinin, ekonomik eşitsizliği yarattığını ve sürdürdüğünü ileri sürmektedir (Coleman ve Cressey, 1999, s. 241).

Francis Fox Piven ve Richard A. Cloward'a göre yoksullara yardım politikaları, kapitalist sınıfın işçi sınıfı üzerindeki hâkimiyetini güçlendirme işlevine sahiptir. Devlet, yoksullara yardım politikaları aracılığı ile protestoları bastırmaya ve insanları mevcut çalışma normlarına koşulsuz itaate zorlamaktadır. Özellikle, ekonomik kriz dönemlerinde, ciddi bir isyan olasılığını azaltmak ve yoksulları yatıştırmak amacıyla yardım politikaları genişletilirken, ekonomik büyümenin veya ekonomik istikrarın olduğu dönemlerde ise yardım yapılacak yoksul insanların sayısını azaltma yolunda girişimlerde bulunmaktadır. Ayrıca, yardımlardan yararlanan yoksullar, sisteme bağımlılıklarından dolayı toplum tarafından kınanmakta ve damgalanmaktadır (Leon-Guerrero, 2005, s. 230).

Hardt ve Negri'ye göre, sosyalistler ve komünistler, kapitalist üretim süreci dışında kalan yoksulların, siyasal bir örgütlenmedeki merkezi rollerin dışında kalmasını savunmaktadırlar. Onlar, yoksulları ya hiç bir üretkenliği olmayan sosyal parazitler -uyuşturucu bağımlıları, sokak kadınları, hırsızlar vb.- olarak değerlendirip ahlaki açıdan ya da "örgütsüz, güvenilmez ve gericiliğe meyilli" olarak değerlendirip siyasal açıdan tehlikeli kabul ederler. Bu nedenle sosyalistler ve komünistler, partilerin yoksul işçilerden veya işsiz yoksullardan değil egemen üretim tarzında çalışan öncü işçilerden oluşmasını istemektedirler (Hardt ve Negri, 2004, s. 146).

Çatışmacı teorisyenler, yoksulluğu yaratan zincirlerin kırılmasının zorunlu olduğu görüşündedirler. Onlara göre, politik eylemler, eşitsizliğe ve dolayısıyla yoksulluk problemine en etkili tepki olduğundan, yoksulluğun azaltılabilmesi için yoksulların siyasal açıdan bilinçli, aktif ve örgütlü bir şekilde mücadele etmeleri gerekmektedir (Coleman ve Cressey, 1999, s. 241).

5.3. Sembolik Etkileşimcilerin Yoksulluğa Bakışı

İnançların ve tutumların davranışlar üzerindeki etkilerini araştıran etkileşimciler, yoksul ve zengin insanların kendi dünyalarını tanımlamalarındaki kültürel farklılıklara dikkat çekmektedirler. Yoksullar arasında olayları algılama ve tanımlama, diğerleri ile gündelik etkileşimlerinin doğal sonucunda gerçekleşir ve bu durum yoksulluğun varlığını kuvvetlendirmektedir: Yoksullar, toplum tarafından beceriksiz, ahlaksız, ilgisiz, başarısız, uyuşturucu bağımlısı ve zihinsel bozuklukları olan bireyler olarak tanımlanmakta ve kurallara uymak istememeleri veya suça yönelimlerinin nedeni olarak kişisel yetersizlikleri gösterilmektedir; yoksul bireyler bu tanımlamaları doğru olarak kabul ederek, onlardan beklenen şekilde davranmaya başlamaktadır (Coleman ve Cressey, 1999, s. 242; Parrillo, Stimpson ve Stimpson, 1996, s. 255).

Oscar Lewis, yoksulların yaşam tarzlarına ilişkin antropolojik gözlemlerde bulunarak, yoksulların toplumsal olarak dışlanmışlığa ve ekonomik yoksunluğa tepki olarak toplumun değerlerinden farklı davranış kalıpları geliştirdiğini ve böylelikle kendi aralarında ayrı bir alt kültür oluşturduklarını ileri sürmüştür. “Yoksulluk kültürü” kavramını ilk kez ortaya atan Lewis’e göre yoksul insanlar belli bir yoksulluk kültürünü paylaşmakta ve bu kültürü kuşaktan kuşağa aktarmaktadırlar (Coleman ve Cressey, 1999, s. 235). Lewis (1966) bu durumu şöyle açıklar:

“Bir kere, yoksulluk kültürü, çocukları etkilediğinden dolayı nesilden nesile devam etmektedir. Şehrin yoksul semtlerinde yaşayan çocuklar, altı-yedi yaşlarına kadar kendi altkültürünün temel değer ve tutumlarını öğrenirler ve hayatları boyunca karşılına çıkabilecek değişen koşullardan ve artan olanaklardan yararlanmak konusunda psikolojik olarak donanmamışlardır (Lewis’den aktaran: Schiller, 2003, s. 142).”

Yoksulluk kültürü, “başarı, sıkı çalışma ve kendine güvenin karşıtı olan kadercilik, tevekkül ve aylaklıkla nitelendirilen bir kültürel ortamdır (Marshall, 1999, s. 827).” Yoksul grupların kendi aralarında oluşturdukları inançlar ve davranışlar kümesi ilgisizlik, çekinme ve kadercilik tutumlarını; eğitim ve terbiye ile ilgili önemin azlığını; haz alınabilecek davranışların derhal yerine getirilmesini; erken cinsel deneyimi ve istenmeyen gebelikleri;

istikrarsız aile yaşamı, otoriter ve anne merkezli bir aile yapısını; polis, okul, hükümet ya da toplumsal kurumların otoritesine güvensizliği içermektedir (Parrillo, Stimson ve Stimson, 1996, s. 232).

Lewis'in bakış açısına göre yoksullar, işçi sendikalarına, siyasi parti üyeliğine, sosyal ve kültürel aktivitelere katılımsızlık gibi davranışlarda bulunarak kendi yoksulluklarını devam ettirmektedirler. Bu savını, yoksulları ayırt etmememizi sağlayacak en az 70 tane davranışsal özellik belirleyerek kanıtlamaya çalışmıştır. Lewis, yoksulların orta sınıfın değerlerinin farkında olduklarını ancak bu değerleri paylaşmak istemediklerini söylemekte ve bundan dolayı yoksulların davranışlarını "sapkın davranış" olarak kabul etmektedir. Ayrıca, Lewis'in ampirik araştırması çoğunlukla Meksika ve Porto Riko ile sınırlı olmasına rağmen Lewis yoksulluk kültürünün ulusal sınırları aştığına inanmıştır (Lewis'ten aktaran: Schiller, 2003, s. 142).

William Ryan ve Charles A. Valentine gibi eleştirmenler, yoksulluk problemine toplumun neden olduğunu ve düşük gelirli bireylerin suçlu olarak değil de mağdur olarak kabul edilmesiyle birlikte yoksulluğun giderilebileceğini ileri sürerler. Ryan'a göre yoksul kişilerin, genetik özellikleri bakımından eksik olduklarının kabul edilmesi onlar üzerinde sosyal bir baskının ve yoksulluk damgasının oluşmasına yol açmaktadır. Bu durum, ırkçılığın üstesinden gelmek ya da siyahlara karşı daha iyi tutumlar geliştirmek yerine "siyah" ailelerin düzeninin daha da bozulmasına neden olmaktadır. Valentine, yoksulların, orta sınıfa benzer değer ve davranışlara sahip olduklarını ancak kötü yaşam koşullarının üstesinden gelmek ve hayatta kalmak amacı ile kendilerine bazı ayrıcalık alt kültürel özellikler geliştirmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir (Parrillo, Stimson ve Stimson, 1996, s. 232).

Etkileşimciler zengin bir toplumda yoksul olmanın psikolojik etkileri üzerinde de durmaktadırlar. Televizyon ve diğer medya araçlarına erişilebilirliğin kolaylığı, yoksulların kendilerini televizyonda sunulan hayal ürünü dünyadaki daha şanslı bireylerle karşılaştırmalarına neden olmakta ve bu durum kendilerini başarısız olarak görmelerine yol açmaktadır. Ayrıca, yoksul bireyler, kendilerini adaletsiz bir toplumun kurbanları olarak tanımlayabilmektedirler. Bu tutum, umutsuzluk hissi ya da fırsatlardan yararlanmalarını engelleyenlere karşı intikam alma isteğini yaratmaktadır. Etkileşimci bakış açısı, yoksulluğun, yoksul insanları psikolojik olduğu kadar ekonomik ve toplumsal olarak da yakaladığına işaret

etmektedir. Onlara göre, yoksulluk, mutlak yoksulluğun (yeterli beslenme, barınma ve giyim yokluğu) giderilmesiyle ya da yoksul ailelerin çocukları için daha fazla fırsatlar yaratılması ve böylelikle tüm eşitsizliklerin azaltılması yoluyla sonlandırılabilir. Etkileşimciler, yoksulların, sosyal çevrelerini yeniden tanımlamaya ve yoksulluk içindeki bir yaşamdan daha iyi bir yaşam beklentisi içinde olmaya ikna edilmeleri gerektiğini söyler (Coleman ve Cressey, 1999, s. 242).

5.4. Feministlerin Yoksulluğa Bakışı

Feministler, toplum içerisinde özellikle kadınların ve çocukların, aile yapısındaki değişimlerden, çocuklarını yalnız başına büyüten annelerin sayısındaki artıştan ve kadınların ekonomik olarak güçsüz durumda olmalarından dolayı uzun dönemli bir yoksullukla karşı karşıya kaldıklarını ileri sürmektedirler; ve bu durumu “yoksulluğun kadınlaşması” terimi ile açıklamaktadırlar (Coleman ve Cressey, 1999, s. 241-242).

Diana Pearce, “yoksulluğun kadınlaşması” terimini, ilk kez 1978 yılında yayınladığı “Urban and Social Change Review” adlı makalesinde kullanmıştır. Pearce’a göre, kadınlar büyük oranda ekonomik olarak dezavantajlı durumda olmaları nedeniyle yoksullukla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yüzden yoksulluk süratle bir kadın sorunu olmaya başlamıştır (Pearce, 1978, s. 28’den aktaran: Bianchi, 1999, s. 308). Pearce, kadınların eğitim kurumlarında ve istihdam alanında fırsat eşitliğini yakaladığı bir dönemde, erkeklere kıyasla yoksullukla yaşama olasılıklarında artış olmasını ironik bulmaktadır; ve yoksulluğun kadınlaşmasına kanıt olarak şunları göstermektedir: 1976 yılında her üç yoksuldan ikisi kadındır; aile reisinin kadın olduğu aileler hızla artmaktadır ve aile reisinin kadın olduğu yoksul ailelerin sayısı 1950 ve 1974 yılları arasında ikiye katlanmıştır. Bu yıllar arasında, aile reisinin kadın olduğu ailelerin gelir oranı diğer ailelere göre azalma göstermiştir. Pearce, devamlı böyle bir eğilim olması durumunda 2000’li yıllarda neredeyse tüm yoksulların aile reisinin kadın olduğu ailelerde yaşıyor olabileceğini ileri sürmüştür (Pearce, 1988, s. 514’den aktaran: Bianchi, 1999, s. 308-309).

Amerika’da “yoksulluğun kadınlaşması” terimi ırk, etnisite ve hane yapısı ele alınarak tartışılmaktadır. Yoksulluk yardımı alanlar, siyah kadınlardan ve diğer etnik gruplara mensup

kadınlardan oluşmaktadır. Irk ve etnik ayrımcılığın fazla olması kadınların yoksulluğunu daha da şiddetlendirmektedir (Brenner ve Lewis'ten aktaran: Güneş, 2006, s. 183).

Sosyal hizmet uzmanı Mimi Abramovitz'e göre yoksulluk yardımları, yoksul kadınlar arasında, hak eden yoksullar (çocuklu dul kadınlar) ve hak etmeyen yoksullar (yalnız yaşayan ve boşanmış anneler) olmak üzere ayırım yapılmasına neden olmaktadır. 1970'ler ve 1980'lerde medya ve politikacılar, kadınların -özellikle de bekâr annelerin- yardımları kötüye kullandıklarını ileri sürerek, onlar için "Cadillac kullanıcıları, şampanya yudumlayıcıları, çatı katında yaşayan yardım kraliçeleri" imajını yaratmışlardır. Fazla sayıda çocuğa sahip olan kadınlar, işten kaçmakla ve artan yoksulluk yardımlarından yararlanmakla suçlanmışlardır. Evlilik, sıkı çalışmayı, dürüstlüğü ve düzenli bir yaşamı gerektirdiği için yoksulluğa karşı çözüm önerisi olarak gösterilmektedir. 1990'larda ise, suç, yoksulluk, evsizlik gibi birçok problemin nedeni evlilik dışı hamileliğe bağlanarak, 13-19 yaş grubu arasındaki anneler hedef gösterilmiştir. Bununla birlikte, küçük gözlemsel kanıtlar ile doğum oranları ve yardımlardan yararlanma arasında bağlantı kurulması sağlanmıştır. Hükümetler, kadınların devlet yardımlarını elde edebilmesini ve kendilerine yetebilecek gelir kazanma imkânlarını zorlaştırarak, onları cezalandırmak istemektedir (Leon-Guerrero, 2005, s. 230-231).

Feministler, yoksulluğun üstesinden gelebilmede etkili bir program yaratabilmek için yalnız anneler problemine özel bir ilgi gösterilmesi gerektiğine dikkat çekmektedirler. Örneğin, çalışan kadınların çocukları ile uygun bir şekilde ilgilenilebilmesi için hükümetin denetim ve gözetimi altında günlük bakım destekli ulusal bir sisteme ihtiyaç vardır. Ayrıca çalışan annelerin, ailelerini yoksulluktan kurtarabilecek derecede yüksek ücretler kazanabilmeleri amacıyla kadınlara karşı yapılan mesleki ayrımcılığın sonlanması için çaba sarf edilmelidir (Coleman ve Cressey, 1999, s. 242).

6. Yoksulluk İle İlgili Mücadele Politikaları

Küresel bir sorun olan yoksulluk ile mücadele etmek için ulusal ve uluslararası politikalar geliştirilmeye ve uygulanmaya çalışılmaktadır. Yoksullukla mücadele programları dolaylı politikalar ve dolaysız politikalar olmak üzere başlıca iki yaklaşım içinde toplanmaktadır. Dolaylı politikalarla, ekonomik büyüme yoluyla dolaylı olarak yoksulluğun hafifletilmesi amaçlanırken; dolaysız politikalarla yoksulluğu görece hafifletebilecek ya da yoksulluk

sorunu için çözüme ulaşılabileceği düşünülen politikalar ile dolaysız olarak yoksulluğun hafifletilmesi amaçlanır (Önder, 2004, s. 20). Bu başlık altında dolaylı ve dolaysız politikaların yanı sıra uluslararası politikalara da yer verilecektir.

6.1. Dolaylı Politikalar

Dolaylı politikalar ekonomik büyüme ile ilişkilidir. Ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasında oldukça etkili bir etmen olduğu kabul edilmektedir. Büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişki iki başlık altında toplanabilir. İlk olarak, ekonomik büyüme ile yoksulluktan yakından bağlantılı olan eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin sunum kapasitesi ve istihdam olanaklarının artışı sağlanabilir. İkinci olarak ise ekonomik büyüme ile gelir dağılımındaki eşitsizlikler azaltılabilir (Pissrides'den aktaran: Şenses, 2001, s. 222).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da bozulan ekonomilerin yeniden yapılandırılması, büyüyen ekonomiye bağlı olarak işsizliğin giderilmesi ve ülkelerin zenginleşmesi dolaylı politikaların tarihsel olarak temelini oluşturmaktadır. Hızlı büyüyen ekonomileri ile merkez kapitalist ülkeler işgücü sıkıntısı yaşadıkları dönemlerde çevre ekonomilerden bir yandan emek çekmişler, diğer yandan da merkezden çevre ekonomilere sermaye akımını gerçekleştirmişlerdir. Sermaye akımının çevre ekonomilere kaymasının nedeni merkez ekonomilerdeki aşırı sermaye birikiminin kârı geriletmesi olarak gösterilmektedir. Yüksek kâr getirecek olan çevre ekonomilere sermaye kayışı ile birlikte çevre ülkelerde istihdam oranlarında yükselme olacağı görüşü hâkim olmaya başlanmıştır. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Üçüncü Dünya yabancı sermaye akımına uğramıştır (Önder, 2004, s. 20).

Ekonomik büyümeye odaklı dolaylı politikalar pek çok yönden eleştiriye uğramıştır. İlk olarak, dünya ekonomilerinin büyüme hızı %2 veya %3'ün üzerine çıkamamakta, çoğu zaman da sıfır büyüme oranları kaydedilmektedir. İkinci olarak ise ekonomilerin yavaş büyümesi durumunda bile gelir dağılımı gittikçe artmaktadır. Uluslararasıdaki ekonomik ilişkiler sonucunda toplumların ekonomik seviyeleri birbirleri ile eşitleneceğine gittikçe artan bir kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Zengin toplumlar daha çok zenginleşirken, yoksul toplumların yoksullukları derinleşmiştir (Önder, 2004, s. 21).

6.2. Dolaysız Politikalar

Yoksullukla dolaysız olarak mücadele yolları arasında “kamu kesimi yoluyla piyasa gelir dağılımına müdahale edip, gelir ve kaynak dağılımını piyasa-dışı mekanizmalarla yoksullar lehine değiştirmek” en sıklıkla uygulanan yöntemlerden biridir. Kamu harcamaları aracılığıyla fırsat eşitliğinin sağlanarak gelir dağılımının azaltılması söz konusudur (Önder, 2004, s. 21). Önder (2004, s. 21), bu amaçla yapılan kamu harcamalarının yoksulların yaşamına etkisini şöyle özetler:

“Bu amaçla yapılan kamu harcamaları arasında, bireylerin ya da ailelerin doğrudan yarar sağladığı eğitim ve sağlık gibi harcamalara ya da benzeri sosyal nitelikli hizmet üretimine ağırlık verilerek yoksul kesimlerin yaşam düzeylerinin ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine çalışılabilir. Kamu harcamaları arasında yoksul kesimlere yönelik doğrudan mali destekler de yer alabilir. Bu bağlamda, sosyal güvenlik kurumları kanalıyla emekli, dul, yetim vb kesimlere yapılan sosyal harcamalar yoksullukla mücadelede önemli bir yer tutar.”

Ancak, kamu harcamaları özellikle neoliberal politikaların hâkim olmaya başladığı dönemlerden itibaren sınırlandırılmaya başlanmıştır.

6.3. Uluslararası Politikalar

Uluslararası düzeyde yoksulluk, özellikle, Birleşmiş Milletler ve onun alt organlarınca, önemle üzerinde durulan bir konu olmaktadır ve son yıllarda yoksulluğun azaltılması amacıyla oldukça yoğun çalışmalarda bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler kapsamında 1994 yılında Cenevre'de yapılan toplantıda, yoksulluğun azaltılmasına yönelik temel politikalar belirlenmiştir. Bu politikalar ekonomik politikalar, sosyal politikalar, makro ekonomik politikalar, kurumsal örgütlenme, kaynakların hareketliliği, uluslararası ticaret, çevre politikaları, nüfus ve göç politikaları olmak üzere sekiz başlık altında toplanmıştır (UNCTAD, 1994'den aktaran: Dansuk, 1997, s. 100-102):

1. Ekonomik Politikalar: Ekonomik politikalar içerisinde ilk olarak üretken ve emek yoğun iş olanaklarının gelişmesini sağlamak ve özellikle küçük ölçekli girişimcileri desteklemek; ikinci olarak altyapı, sermaye, toprak ve teknoloji yatırımlarında özellikle alt gelir gruplarını

gözönünde bulundurmak; üçüncü olarak da üretici faaliyetleri desteklemek, teknik eğitim, fiyat politikaları, ticaret ve üretimin genişlemesi için yasal ve idari çerçeveleri hazırlamak yer almaktadır.

2. *Sosyal Politikalar:* Sosyal politikaların içerisinde yiyecek, konut, sağlık, eğitim, altyapı, çocuk, gençlik, kadın ve özürli insanlara yapılan yatırımların ve uygulamaların genişletilmesi yer almaktadır.

3. *Makro Ekonomik Politikalar:* Makro ekonomik politikalar içerisinde üç temel politika yer almaktadır. Birincisi, bölgesel kalkınma projeleri oluşturulması gerekliliğidir. İkincisi, yapısal uyum politikalarının yoksullar üzerindeki sosyal maliyetinin azaltılması gerekliliğidir. Alt gelir grubuna yönelik ücret artışlarının reel gelir kayıplarına yol açmayacak şekilde düzenlenmesi buna örnek olabilir. Son olarak ise GAP gibi projelerin hazırlanması ve hayata geçirilmesi gibi büyük gelişme projelerinin oluşturulması gerekliliğidir.

4. *Kurumsal Örgütlenme:* Kurumsal örgütlenme içerisinde yoksullukla ilgili resmi veya gayri resmi yönetsel organların kurulması yer almaktadır. Özel vakıflar bunlara örnek olabilir. Ayrıca, yoksulların alt gruplar olarak toplumsal gelişme sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir. Türkiye'deki Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın birçok kadın örgütü ile ilişki içinde olması ve özellikle kadınlara yönelik politikalar oluşturması buna örnek olabilir.

5. *Kaynakların Hareketliliği:* Kaynakların hareketliliği içerisinde yoksulluk ile ilgili kurumsal örgütlenmelerin yerli kaynakların hareketliliğini sağlaması ve dış kaynaklardan gelen sosyal amaçlı yardımların geniş bir tabana yayılması yer almaktadır.

6. *Uluslararası Ticaret:* Uluslararası ticaret içerisinde emek-yoğun mal ve hizmetlerin ihracının teşvik edilmesi, küçük ölçekli işletmelerin uluslararası ticarete katılımının sağlanması, ihraç mal ve hizmetlerinin çeşitlenmesi gibi temel politikalar yer almaktadır.

7. *Çevre Politikaları:* Çevre politikalarının içerisinde ekolojik dengenin korunması ve doğal kaynakların rasyonel kullanımını sağlamak yer almaktadır.

8. *Nüfus ve Göç Politikaları:* Nüfus ve göç politikalarının içerisinde nüfus ve göçün planlanması ve kontrol edilmesi için yasal, ekonomik ve sosyal altyapının hazırlanması ve uygulanması yer almaktadır.

BÖLÜM 3

KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

1. Neoliberal Söylemin Yaygınlaşması: Küreselci İdeoloji

İdeoloji, yaygın bir şekilde paylaşılan bir dizi teoriler, inançlar, norm ve değerlerden oluşan ve belirli bir sosyal kesimin çıkarını tüm toplumun çıkarıymış gibi göstermeyi amaçlayan bir sistem olarak tanımlanabilir (Bello, Cunnigham ve Rau, 1998, s. 21). İdeologlar, kendi inandıkları norm ve değerleri topluma aşılama amacıyla kamuoyuna gerçekleri yalanlardan veya iyiyi kötüden ayırt etmelerini sağlayacak hikâyelerle seslenerek, onlara tartışılacak, talep edilecek ve sorgulanacak bir takım şeylere ilişkin sınırlı bir gündem oluştururlar (Steger, 2006 s. 127-128).

Steger'a (2006, s. 128-129) göre küreselleşmede de tüm toplumsal süreçlerde olduğu gibi olgunun kendisine ilişkin bir dizi normlar, talepler, inançlar ve hikâyelerle dolu bir ideolojik boyut içermektedir. Burada, küreselleşme ve küreselcilik arasında bir ayrım gerekmektedir. Küreselleşme artan karşılıklı bağımlılığa göndermede bulunurken; küreselcilik, küreselleşme kavramına neoliberal değerler ve anlamlar veren bir ideolojiye göndermede bulunmaktadır.

Günümüzde egemen olan neoliberal söylem, “esas olarak küresel Kuzey’de konumlanmış şirket yöneticileri, büyük ulus-ötesi şirketlerin üst yöneticileri, şirket lobicileri, gazeteciler ve halkla ilişkiler uzmanları, geniş bir kamuoyu kesimine hitap eden aydınlar, devlet bürokratları ve politikacılardan oluşan kudretli bir toplumsal güç topluluğu tarafından” tüm dünyaya yayılmıştır (Steger, 2006, s. 129). Küreselleşmenin belli başlı savunucuları olarak bu kişiler, kamuoyu söylemini, tüketici ve serbest piyasa dünyası görüntüleri ile doldurarak (Bello, Cunnigham ve Rau, 1998, s. 21), ülkeler arasındaki mevcut ticaret engellerinin ortadan kaldırılmasının veya azaltılmasının tüketicilere daha fazla tercih olanağı sağlayacağı; küresel refahın arttıracağı; barışçı uluslar arasındaki ilişkilerin güçleneceği; ve dünyada yeni teknolojilerin yaygınlaşacağı konusunda ikna etmeye çalışmaktadır (Steger, 2006, s. 67).

Bunu yaparken de topluma serbest piyasanın devlet tarafından konulan kısıtlamalardan kurtulması gerektiğini, bunun sadece sermayenin değil, toplumun tamamının yararına olacağına dair ifadelerde bulunurlar (Steger, 2006, s. 129).

Küreselciler, ifadelerinde, konuşmalarında ve yazdıklarında beş önemli ideolojik iddiada bulunmaktadır. Bu iddialar kısaca şu şekildedir: Birinci iddia, küreselleşme ile birlikte küresel piyasaların liberalleştirilmesinin ve bütünleştirilmesinin sağlanacağına yöneliktir. Küreselciler, bunun sağlanabilmesi için piyasayı kısıtlayan her türlü engelin kaldırılması gerektiğini savunurlar; ikinci iddia, küreselleşme kaçınılmaz ve geri döndürülemez bir süreçtir; üçüncü iddia, küreselleşmeyi kimse yönetmemektedir; dördüncü iddia, küreselleşme herkese yarar sağlar; beşinci iddia ise küreselleşme, dünyada demokrasinin yayılmasını daha da artırır.²⁰ Neoliberal bakış açısını pazarlayan küreselci ideoloji, “kendi nesnel yasalarına sahip, karşı konulamaz (karşı konulmaması gereken) ve kaçınılmaz” olan küreselleşme sürecine tüm ülkelerin katılabilmesi için “gerekli toplumsal/siyasal/iktisadi düzenlemeleri (yapısal “reformları”) başarması” gerektiğini vurgulamaktadır. Neoliberal küreselleşmenin nimetleri olarak gösterilen uluslararası sermaye ve çağdaş teknoloji gerekli yapısal düzenlemeleri başarmış ülkelere nasip olacaktır (Yeldan, 2008, s. 19).

Yeldan’a (2008, s. 20) göre küreselcilerin ortaya atmış oldukları tüm bu iddialar, “küreselleşme kavramının artık nesnel bir gerçeklikten ziyade, öznel ve iradi bir ideolojik söylem ile yüklü olduğu”nu göstermektedir:

“Neoliberal dünya görüşünün bir ideolojik söylemi olarak değerlendirildiğinde, küreselleşme kavramının aslında çağdaş teknolojinin gereklerine uyum göstermekten ibaret bir teknik süreç olmadığını, bunun ötesinde uluslararası sermayenin çıkar alanını dünya ölçeğinde genişletme projesinin somutlaşmış bir iradi ifadesini oluşturduğu görülmektedir. Bu ideolojik programın baş aktörlerini ise küresel kapitalizmin işletici güçleri olan çokuluslu şirketler ve uluslararası finansal kuruluşlar oluşturmaktadır. Dünya ölçeğinde faaliyet gösteren yaklaşık 37.000 çokuluslu şirket ve bunun yanında IMF, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşların da bulunduğu uluslararası finansal kuruluşlar küreselleşme ideolojisini bir çağdaşlık projesi olarak sunmaya çalışmakta ve bu kavramın arkasındaki sınıfsal güçleri ve dünya kaynaklarının uluslar arası kapitalist şirketler tarafından paylaşım mücadelesini gizlemeye çabalamaktadırlar.”

²⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Steger, 2006, s. 132-151.

Neoliberal politikaların savunucuları, sermayenin önündeki tüm engellerin ve kısıtlamaların ortadan kalkması ve kâr oranlarını restore etmek üzere liberalleşme, deregülasyon ve özelleştirme üçlü sloganını ön plana çıkarmıştır. *Liberalleşme*, sermayenin uluslararası arenada rahatça hareket etmesinin koşullarının yaratılması anlamına gelmektedir. Bu amaçla her türlü gümrük korumasına ve yabancı sermayeyi kısıtlayan önlemlere ve düzenlemelere karşı savaş açılmıştır. Liberalleşme sermayenin dünya ölçeğindeki hareketini kolaylaştırmayı amaçlarken, *deregülasyon* da her bir ulus-devlette sermayenin hareketini kısıtlayan düzenlemelerin ortadan kaldırılması demektir. Devlet tarafından sermayeye yönelik düzenlemelerin kaldırılması, işçi sınıfı, genel olarak emekçi çoğunluğa ve toplumun 'korumasız' kesimlerine yönelik düzenlemelerin ve kurumsal yapıların tasfiyesi anlamına gelmektedir. *Özelleştirme* ise devlet tarafından oluşturulmuş ekonomik amaçlı kamu işletmelerinin, devletin kaynakları verimli kullanmadığı, israf ettiği düşüncesinden hareketle özel sektöre satılmasını öngörmektedir. Buradaki asıl amaç dünya pazarında talebin sürekli daraldığı koşullarda hazır bir iç ve dış talebi olan işletmeleri ele geçirmekle ilgilidir. Pazar için üretim yapan kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin yanı sıra devletin geleneksel olarak üstlendiği eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, belediye hizmetleri gibi bir dizi kamu hizmeti de özelleştirilmektedir (Başkaya, 2005 (b), s. 24-25).

Çokuluslu şirketler ve uluslararası finansal kuruluşlar, çıkarları gereği sosyal devletin rolünün azaltılmasını, piyasa ekonomisinin hâkimiyetini, özelleştirmeyi, işçi örgütlerinin zayıflatılmasını, çokuluslu şirketlerin önündeki tüm yasal engellerin kaldırılmasını, uluslararası sermaye için kârlılık getirecek yeni alanların açılmasını istemektedirler (Margulies, 2003, s. 8).

Küreselleşmenin, evrensel, sınırsız ve geriye döndürülemez biçimde yayılması ve bu süreçte ülkelerin, piyasa zorunluluklarına göre kendilerini ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel olarak yeniden düzenlemeleri neoliberalizmin zafer kazandığına dair işaretlerinden birisidir. Colás'a (2005, s. 125) göre, "neoliberalizm, hem bir kuramsal ilkeler hem de toplumsal-siyasi uygulamalar kümesini kapsar. Bütün bunlar, kapitalist piyasa ilişkilerinin toplumsal yaşantımızla ilgili alanların çoğuna bulaşarak yayılmasına hizmet eder. "Kamu" tasarruflarına yönelik bu şiddetli saldırı ve bu saldırıya eşlik eden kurumlar, büyük ölçüde küreselleşme kavramına başvurarak meşrulaştırılmıştır. Genellikle kaçınılmaz olduğu

belirtilen bu süreç aynı zamanda yoksulluk, eşitsizlik ve iktisadi geriliğe karşı her derde deva bir çözüm olarak sunulur.”

Ancak birçok gözlemci, neoliberal politikaların tüm dünyaya hâkim olmaya başlaması ile birlikte yoksulluğun arttığını öne sürmektedir. Neoliberal politikaların ivme kazandırdığı küreselleşme süreci ile birlikte “devletin rolünün azaltılması, serbest piyasaların hakimiyeti, finansal liberasyon, hızlı teknolojik değişim” gibi gelişmeler yoksulluğun yaygınlaşmasına, dünyanın birçok yerinde geniş kitlelerin bu sürecin olumsuzluklarına maruz kalarak, hızla marjinalleşmesine yol açmaktadır (Şenses, 2004 (b), s. 16).

2. Küresel Yoksulluğa Yol Açan Temel Faktör: Yapısal Uyum Programları

Neoliberal politikaların dünya çapında hâkim olmasında “yapısal uyum programları” büyük bir rol oynamıştır. Belirli uluslararası kuruluşlar tarafından gelişmekte olan ülkelere uygulanan bu programlar, dünyadaki yoksulluğun artmasına ve derinleşmesine neden olmuştur. Bu nedenle, küresel yoksulluğa yol açan faktörler başlığı altında bu programların ortaya çıkış nedenleri ve gelişmiş ülkeler üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sürerken, sanayileşmiş ülkeler, dünya ticaretini serbestleştirecek, ülkeler arasında çok yanlı denkleşmeyi sağlayacak, savaşta yıkılan ekonomilerin yeniden yapılanmasını hızlandıracak bir süreç oluşturmak amacıyla 1944 yılında New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında düzenlenen bir konferansta bir araya gelişmişlerdir (Soyak ve Bahçekapılı, 1998, s. 49).

Konferansa katılanlar, uluslararası ticareti geliştirme yönünde kesin bir karara vararak uluslararası ekonomik faaliyetler konusunda bağlayıcı kurallar belirlemişlerdir. Bunun yanı sıra, her ülkenin kendi parasının ABD dolarının sabit altın değerine bağlandığı daha istikrarlı bir döviz kurunun oluşturulmasına yönelik bir karar alınmıştır. Her ülke, bu belirlenen kısıtlamalar içinde, kendi sınırlarının geçirgenliğini kontrol altında tutmakta serbest bırakılmış, -bu durum, devletlerin kendi siyasi ve ekonomik gündemlerini belirlemelerine imkân vermiştir (Steger, 2006, s. 62).

Bretton Woods, üç yeni uluslararası ekonomik örgütün oluşturulmasının temellerini atmıştır. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması bu konferansta tasarlanmıştır. Savaş sonrası döneminin en güçlü ve en zengin ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri uluslararası bu kuruluşların tasarımında aktif bir rol oynamıştır. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) amacı Avrupa ülkelerinin kısa dönemli borç ihtiyaçlarını karşılamak ve dolayısıyla parasal istikrarı sağlamaktır (Soyak ve Bahçekapılı, 1998, s. 49). Dünya Bankası da savaş sırasında yerle bir olan Avrupa'nın yeniden inşasına yardım etmek amacıyla kurulmuş, fakat daha sonraki dönemlerde Üçüncü Dünya'nın kalkınma çabasına yönelik desteği kendisine amaç edinmiştir. Alt yapıların, yolların, santrallerin, kömür işletmelerinin kurulması gibi projelerin gerçekleştirilebilmesi için Üçüncü Dünya'ya kaynak aktarmıştır (Weissman, 2004, s. 96). Son olarak ise 1947 yılında çok taraflı ticaret anlaşmalarını yapmak ve uygulamaya koymak amacıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) oluşturulmuştur. 1995 yılında GATT'ın yerine geçmek üzere Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur (Steger, 2006, s. 62-63). DTÖ'nün günümüzde ki amaçları şöyle açıklanabilir:

“DTÖ, az gelişmiş ülkelerin dış ticarete, yabancı sermaye yatırımları ve teknoloji akımlarına daha açık bir hale gelmelerini sağlayarak, çokuluslu şirketlerin hareket alanındaki engelleri kaldırarak, emek ve çevre standartları ve rekabet politikası gibi konuların bu çerçevede gündeme gelmesine yol açarak bu ülkelerin devlet müdahale alanını özellikle sanayileşme politikası açısından önemli ölçüde daraltan bir işleve sahip olduğunu kanıtladı (Şenses, 2004 (a), s. 17-18).”

Steger'a göre (2006, s. 63-64) “yaklaşık otuz yıl yürürlükte kalan Bretton Woods düzeni, bazı gözlemcilerin ‘denetim altındaki kapitalizmin altın çağı’ olarak adlandırdıkları dönemin ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki mevcut devlet denetimi mekanizmaları, tam istihdamı ve refah devletinin genişlemesini mümkün kıldı. Artan ücretler ve gelişen toplumsal hizmetler, küresel Kuzey'in zengin ülkelerinde, geçici bir sınıfsal uzlaşma sağladı. Ancak 1970'lerin başlarında Bretton Woods sistemi çöktü. Bu sistemin terk edilmesi, daha sonraları yorumcuların yeni küresel ekonomik düzenin doğum sancıları olarak belirledikleri bütünleştirici ekonomik eğilimleri güçlendirdi.”

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerinin kısa dönemli borç ihtiyaçlarını karşılamak ve sabit döviz kuru standardını korumak amacıyla kurulan IMF, 1970'lerde altın standardının terk edilmesinden bu yana dış borçlarını ödemekte zorlanan Üçüncü Dünya ülkelerine krediler vermeyi kendine amaç edinmiştir. Ekonomik açıdan zor durumda bulunan ülkeler özellikle iki nedenden dolayı IMF'ye yönelmek zorunda kalmıştır: Birincisi, bu ülkeler ihracat ve diğer kaynaklardan elde ettiği gelirleri ile dış borçlarını ödemekte zorlandıkları zaman acil ödemelerini karşılamak amacıyla IMF'den kredi almaktadırlar; ikincisi, bu ülkelerin IMF ile kredi anlaşması olmaması durumunda, borç veren özel kurumlar ile Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kamu kuruluşları onlara borç vermeye yanaşmamaktadır (Weissman, 2004, s. 95).

Üçüncü Dünya'nın büyümesini ve kalkınmasını kendilerine amaç edinmiş olan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların gelişmekte olan ülkelere borç verme biçimindeki önemli işlevleri esas olarak Soğuk Savaş yılları sırasında Batı'nın komünizm tehlikesini durdurma şeklindeki siyasi amacıyla ilişkili hale gelmiştir. 1970'lerde başlayarak ve özellikle Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra, IMF ve Dünya Bankası'nın ekonomik gündemi, dünyadaki piyasaların bütünleştirilmesi ve serbestleştirilmesi için neoliberal çıkarların birbirleriyle uyumlaştırılması olmuştur (Steger, 2006, s. 78-79).

1970'li yıllarda, giderek çok sayıda Üçüncü Dünya ülkesi, Bretton Woods kuruluşları tarafından açılan ve büyük meblağlara ulaşan kredileri ödemekte zorlanmaya başlamışlardır. 1982 Ağustos'unda Meksika hükümeti dış borç yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini açıklamış, Meksika'yı Brezilya, Arjantin ve Polonya izlemiştir (Toporowski, 2007, s. 183). Güney'de, 1982 yılında başlayan borç krizinin patlak vermesi ile birlikte neoliberal politikaların savunucularına yapısal uyum²¹ aracılığıyla Güney'i yeniden Kuzey'e tabi kılma fırsatı ortaya çıkmıştır. Borç krizi, IMF ve Dünya Bankası tarafından dayatılan ve asıl amacı, devleti ekonomik hayattan püskürtmek olan yapısal uyum programlarının yolunu açmıştır (Bello, Cunnigham ve Rau, 1998, s. 23).

²¹ Yapısal uyum, "uluslararası finansal kuruluşlar tarafından verilecek finansal yardımların koşulu olarak ülkelere dayatılan serbest piyasa yönelimli ekonomi politikaları seti" olarak tanımlanabilir (Soyak 2004, s. 37). Yapısal uyum programlarının amacı, Kuzey'den ithal edilen mallara yönelik koruma duvarlarının ortadan kaldırılması, yabancı sermayeye üzerindeki kısıtlamalara son verilmesi, az gelişmiş ülkelerdeki girişimci grupların zayıflatılması, sermayeye karşı emeği koruyan sınırlı yasal engellerin aşılması, yerel ekonominin Kuzey egemenliğindeki dünya ekonomisiyle daha çok bütünleştirilmesidir (Bello, Cunnigham ve Rau, 1998, s. 23).

Yapısal uyum, Reagancı yönetimin 1985’de Seoul’de IMF-Dünya Bankası ortak toplantısında ilan ettiği Baker Planı’nın temelinde ortaya çıkmıştır. ABD hazine bakanı James Baker, yapısal uyum programları karşılığında borçlu ülkelere IMF ve Dünya Bankası’nın kredilerini önermiştir. Borçlu ülkelerin IMF ve Dünya Bankası’ndan kaynak sağlayıp borçlarını ödeyebilmesi, ancak Reagancı bir ekonomik politikanın izlenmesi - KİT’leri özelleştirmek, sübvansiyonları kaldırmak, ekonomiyi yabancı yatırımlara açmak- ile mümkündür (Bello, Cunnigham ve Rau, 1998, s. 59-60).

1986 yılı başında en büyük 15 borçlu ülkeden, aralarında Brezilya, Meksika, Arjantin ve Filipinler’in bulunduğu 12’si, Hazine Bakanı James Baker tarafından öncelikli ülke sayılmış ve yapısal uyum programı konusunda anlaşma sağlanmıştır. 1981’de %3 düzeyinde olan Dünya Bankası’nın yapısal uyum kredileri 1986’da %19’a yükselmiştir. Beş yıl sonra söz konusu oran %25 sınırına ulaşmıştır. 1980’li yıllarda 70’in üzerinde Üçüncü Dünya ülkesi, IMF ve Dünya Bankası programlarına teslim olmuştur. 1992 sonunda onaylanan yapısal uyum program sayısı ise 267’dir (Bello, Cunnigham ve Rau, 1998, s. 59, 61-62). Neoliberal hükümetlerin güdümünde olan ya da onların çıkarları doğrultusunda faaliyet gösteren borç veren kurumlar, yapısal uyum politikalarını büyük bir şevkle desteklemişlerdir. 1990’lara gelindiğinde, belli başlı uluslararası finansal kuruluşların hiçbiri, yapısal uyum sürecini kabullenmeyen ülkelere kredi açmayı kabul etmemeye başlamıştır (Colás, 2005, s. 137).

Herhangi bir hükümetin Dünya Bankası’ndan veya IMF’den yapısal uyum kredisi alabilmesi için belli başlı koşulları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu koşullar şunlardır:

- “Enflasyonu denetim altında almak, dışarıdan sermaye talebi akışını kısmak. Bu tür önlemler pratikte, eğitim, sağlık ve refah harcamalarının kısılması anlamına geliyordu.
- Enflasyonu aşağı çekmek ve ihracatı rekabetçi kılmak üzere ücretleri düşürmek ya da daha sert önlemlerle yükselmesini durdurmak.
- Yerli sanayinin rekabetçi gücünü arttırmak ve ihracata yönelik üretimi teşvik etmek üzere, teşvikleri kurumsallaştırmak. Bunların her ikisi de, ülkenin en büyük gereksinme duyduğu döviz sağlamanın ve dış pazara dönük büyümenin daha dinamik olduğu gerekçesine dayandırılıyordu.

- Mal ve hizmet üretiminin etkinliğini artırmak ve üretimi dış rekabete açmak için, sanayi ve finansal hizmetler alanındaki yabancı sermayeye yönelik kısıtlamaları ortadan kaldırmak.
- İhracatı rekabetçi kılmak üzere, ulusal parayı dolar gibi güçlü yabancı paralar karşısında devalüe etmek. Nihayet;
- Kaynak dağılımını hükümet kararları yerine pazara bırakmak amacıyla, devlet işletmelerini (KİT) özelleştirmek ve radikal bir bürokrasiden arındırma (deregülasyon) sürecini başlatmak (Bello, Cunningham ve Rau, 1998, s. 56-57).”

Bello’ya (1998, s. 57) göre yapısal uyum kredilerinin akışı için sadece yukarıdaki koşulların kabulü yeterli değildir. Bunların dışında kredi alan ülkenin, üzerinde anlaşılan “hedeflere” ulaşma konusunda bankanın direktiflerine uyulacağı ve itaatte kusur edilmeyeceği güvencesini de vermesi gerekmektedir. Dilimler halinde verilen yapısal uyum kredilerinde, bir sonraki dilime hak kazanmak için öncekinin istenilen sonuçlar doğurmuş olması gerekir. Aksi halde, bir sonraki dilim kesilmese bile askıya alınır.

IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar yapısal uyum programları ile neoliberal ekonomi politikaların az gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmında hızla yayılmaya başlamasına yol açmıştır (Şenses, 2004 (a), s. 16). Bu kuruluşlar verdikleri uyum kredileri karşılığında, borçlu ülkelere mal ve faktör piyasalarında fiyat müdahalelerinin kaldırılmasını; doğrudan yabancı yatırımların ve dış finansal akımların serbestleştirilmesini; çokuluslu şirketlerin işgücü ve doğal kaynaklardan yararlanmasını; ticaretin ve finans piyasalarının önündeki yasal engellerin azaltılmasını ve serbestleştirilmesini; devletin rolünün küçültülmesini ve kamu sektöründe kitlesel işten çıkarmalarla giderlerinin azaltılmasını; kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesini; devletin ve devletin sağladığı eğitim ve sağlık başta olmak üzere temel toplumsal hizmetlerde kesintiler yapılmasını ve hizmetlerin dağılımı işinin piyasa güçlerine bırakılmasını talep ederek bu ülkeleri dışa açık serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda dönüştürme yolunda etkili olarak, borçlu ülkelerin ekonomilerini yönetmeye başlamıştır (Şenses, 2004 (a), s. 16-17; Weissman, 2004, s. 95; Ellwood, 2003, s. 45).

Steger’e (2006, s. 80-81) göre “bu kuruluşların sağladığı ‘kalkınma fonları’nın önemli bir bölümü ya otoriter siyasi liderlerin ceplerine girmiş ya da yerel işletmeleri ve bunların

genellikle hizmet sundukları Kuzeyli şirketleri zenginleştirmiştir. Bazen, üzerinde iyi düşünülmemiş inşaat projelerine çok büyük miktarda paralar harcanmıştır. Ancak, en önemlisi, yapısal uyum programlarında arzu edilen, borçlu ülkelerin ‘geliştirilmesi’ biçimindeki sonucun pek ender durumda gerçekleşmesidir. Bunun nedeni, kamu harcamalarında zorla gerçekleştirilen kısıntıların toplumsal programların azalmasına, eğitim olanaklarının kısıtlanmasına, çevre kirliliğinin artmasına ve insanların büyük çoğunluğu için daha fazla yoksulluğa dönüşmesidir. Genel olarak, ulusal bütçenin büyük bölümü mevcut borçların geri ödenmesine ayrılmaktadır. Örneğin, 1997’de gelişmekte olan ülkeler yeni borç olarak yalnızca 269 milyar dolar almışken, 292 milyar dolarlık borç geri ödemesi gerçekleştirmişlerdir. Bunun anlamı, küresel Güney’den Kuzey’e 23 milyar dolarlık bir net servet aktarımıdır.”

3. Küresel Yoksulluğun Somut Göstergeleri

Küreselleşme sürecinden yarar sağlayan küçük bir azınlık grup ve kişiler olmakla birlikte bu sürecin dışladığı grup ve kişiler çok daha fazladır. Küreselleşme sürecinin dinamiğini oluşturan neoliberal politikaların dünya çapında hâkim olmaya başlaması sonucunda her geçen gün daha büyük bir kitle yoksulluk içerisinde yaşamaya başlamıştır. 1980 sonrası dönemde IMF ve Dünya Bankası güdümünde dış borçların yeniden görüşülmesinin bir koşulu olarak uygulanan yapısal uyum programları aracılığıyla az gelişmiş ülkelerde giderek yaygınlaşmaya başlayan neoliberal politikalar, bu ülkelerin temel kurumlarında ve ekonomi politikalarında köklü değişimlere yol açmıştır. Bu uluslararası kuruluşların neoliberal ideolojiyi Üçüncü Dünya’da yaygın bir söylem haline getirme çabalarından dolayı küresel çaplı bir yoksulluktan veya “yoksulluğun küreselleşmesi” olgusundan bahsetmek mümkündür.

Yapısal uyum programlarının uygulandığı ülkelerde yapılan araştırmalar sonucunda bu ülkelerde beklenen büyümenin gerçekleşmediği ortaya çıkmıştır. Özellikle borç krizinden çıkmak ve ekonomide istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan politikalar bu ülkelerin yaşadıkları krizin daha da derinleşmesine, ekonomilerinin bozulmasına ve istikrarsızlığa yol açmıştır (Kablay ve Aka, 2008, s. 81-82).

Ellwood'a (2003, s. 45-46) göre Üçüncü Dünya'nın büyük bir kısmı için 1980'ler "kayıp on yıl" olmuştur. Bu ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma hızlarında önemli bir değişiklik olmamış; vergi gelirleri dış borç faizlerini ödemeye yetmediği için tekrar borçlanmak zorunda kalmışlardır. Başka bir deyişle, yeni alınan borçlar üretken yatırımlar için kullanılmak yerine borçların faizlerini ödemek için kullanılmıştır. Üçüncü Dünya ülkelerinin, IMF ve Dünya Bankası'ndan, aldıkları borç miktarından daha fazlasını ödeme yapmak zorunda olduğu gerçeği ve yapısal uyum politikalarının ortaya çıkarttığı olumsuzluklar, bu kurumların borç verilen ülkelere yardım için faaliyette bulunduğu düşüncesinde olanların bu kurumlara karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerine yol açmıştır. Harvard Üniversitesi'nden "*ekonomik şok terapisi*" taraftarı olan Jeffrey Sachs, 1999 yılında uluslararası kuruluşlar hakkında şöyle yazmıştır:

"Dünyadaki en yoksul üç milyar insanın çoğu, hükümetlerin yabancı hükümetler, bankalar, Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlara olan geçmiş borçlarından ötürü çok uzun zamandan beri iflas halinde olduğu ülkelerde yaşıyor. Bu ülkeler, IMF'in çaresiz bağımlıları haline geldiler... Borçları derhal iptal edilmeli ve IMF'e yollanmalı (Sach'tan aktaran: Ellwood, 2003, s. 47)."

Diğer yandan da yapısal uyum politikalarını tüm olumsuzluklarına rağmen savunmaya devam edenler, Üçüncü Dünya'yı bu politikaları uygulamada kusurlu ve yetersiz bularak neoliberal küresel ekonominin kök salması yönündeki amaçlarını devam ettirmişlerdir (Şenses, 2004 (a), s. 18).

Sürekli borçlandırılan ülkelerin gelişmiş ülkelere olan bağımlılıkları, onlar tarafından sömürülmeleri ve birer "çevre ekonomisi" olarak kalmaları devam etmiştir (Aldemir, 2004, s. 143). Dünya kaynaklarının ve ülke içindeki kaynakların paylaşımı eşitsiz bir şekilde olmuştur: Bir yandan, Kuzey ve Güney arasında gelir dağılımı açısından uçurum diğer yandan da ülke içerisindeki toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlikler artmıştır. Özbudun'a (2002, s. 54) göre "küreselleşen yoksulluğun Kuzey ve Güney ülkelerindeki ve aynı kesim içinde farklı bölgelerdeki tezahürleri farklıdır. Yeni yeryüzü yoksulluğunun tek ve ortak kaynağı, artan ölçülerde yeni vahşi kapitalizm olarak da tanımlanabilecek neoliberal politikalarıdır."

Neoliberal politikaların dünya ölçeğinde yaygınlaşması ile birlikte sermaye giderek daha az elde toplanmaya başlamış, bu durum sonucunda, “mülksüz, işsiz ve geçim araçlarından yoksun” olan kitlelerin sayısı çoğalarak yaşam koşulları gittikçe daha da ağırlaşmıştır (Özdek, 2002, s. 40).

Fidel Castro (2004, s. 85-86), neoliberal küreselleşme sürecinin neden olduğu zengin ve yoksul arasındaki eşitsizlikleri şu şekilde betimler:

“Küreselleşme, hepimizin aynı gemide yol alan yolcular olduğumuz gerçeğinin altını çizen nesnel bir gerçekliktir. ... Ama gemideki yolcular çok farklı koşullarda seyahat etmektedir. Çok küçük bir azınlık, ... lüks kameralarda yolculuk yapıyorlar. Temiz su kaynaklarından yararlandıkları gibi bol, besleyici ve dengeli bir beslenme rejiminden de yararlanıyorlar. Çağdaş tıbbi hizmetlere ve kültürel olanaklara ulaşabiliyorlar. Ezici bir çoğunluğa sahip ama sefalet içinde sürünen kesimler, sömürgeci geçmişimizde Afrika’dan Amerika’ya köle götüren gemilerdekine benzer koşullarda yolculuk yapıyorlar. Bu gemideki yolcuların %85’i, pis bir ambara tıka basa doldurulmuşlar, açlık, hastalık ve çaresizlik içinde kıvranıyorlar.”

Günümüzdeki küresel eşitsizlik, IMF ve DB gibi kuruluşların kurulduğu tarih olan II. Dünya Savaşı sonrasında bu yana daha da çok artmıştır. Neoliberal küreselleşme sürecinin yaratmış olduğu kazanımlar ve kayıplar dünya ölçeğindeki devletler, şirketler, toplumlar ve bireyler tarafından eşit bir şekilde paylaşılmamıştır. Ülkelerin en zengin %20’si ile en yoksul %20’si arasında gelir, dünya kaynaklarının paylaşımı, uluslararası üretim, ticaret ve yatırım açısından ciddi ölçüde eşitsizlik ve farklılıklar bulunmaktadır (Selamoğlu, 2000, s. 37-39). Birleşmiş Milletler’e göre 1960 yılında dünyanın en zengin ülkelerindeki insanların % 20’sinin gelirleri, en yoksul insanların % 20’sinin gelirlerinden otuz kat fazlayken, bu oran 1997’de yetmiş dört kata ulaşmıştır (Dickson, 2001, s. 229). Dünya kaynaklarının paylaşım oranına bakıldığında, dünya nüfusunun en zengin %20’sinin dünya kaynaklarının %86’sını tüketirken, en yoksul %80’nin dünya kaynaklarının sadece %14’ünü tükettiği görülmektedir (Danaher, 2005, s. 29). 1997 yılı itibarıyla ülkelerin en zengin %20’si uluslararası üretimin %86’sına sahip olurken, en yoksul %20 ise yalnızca %1’ne sahip olmuştur. En zengin %20, uluslararası ticaretin %82’sini gerçekleştirirken, en yoksul, ancak %1’ini gerçekleştirebilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar açısından bakıldığında da, en zengin %20, yatırımların %68’ini alırken en yoksul sadece %1’ini kendine çekmiştir (Ülsever, 1999’dan aktaran: Selamoğlu, 2000, s. 39).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) adlı kuruluş, neoliberal küreselleşmenin yol açtığı eşitsizlikleri ve yoksulluk olgusunu “Küreselleşmenin Yedi Günahı” başlığı altında, 1997 yılında yayınladığı Ticaret ve Kalkınma Raporu’nda şu şekilde ortaya koymuştur:

“1. Ülkeler düzeyinde bazı istisnalar bulunmasına rağmen dünya ekonomisi çok yavaş büyümektedir. Bu büyüme hızı ile tatminkâr bir ücret düzeyine dayalı yeterli istihdam sağlanamamakta ve yoksulluk hafifletilememektedir.

2. Kuzey ile Güney arasındaki fark daha da açılmaktadır. 1965’te dünya nüfusunun en zengin yüzde 20’sinin ortalama adam başına geliri, en yoksul yüzde 20’inin 30 misli üzerindedir. 25 yıl sonra, yani 1990’da bu fark ikiye katlanmış; 60 misline çıkmıştır.

3. Zenginler her yerde kazançlı çıkmıştır. Bu durum sadece toplumun en yoksul kesimleri aleyhine gerçekleşmemiştir. Ülkelerin pek çoğunda gelir dağılımındaki dönüşümlerin bir diğer belirgin özelliği orta sınıfların görece durumlarının bozulması olmuştur.

4. Her yerde finans sanayinin, rantiyeler de yatırımcıların önüne geçmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin bazılarında kamusal ve özel borçtan ödenen faizler GSYİH’nın yüzde 15’ine ulaşmıştır. Var olan menkul değerlerin el değiştirmesi, yatırım yoluyla yeni servet yaratılmasına göre çok daha kazançlı bir faaliyet haline gelmiştir.

5. Gelir paylaşımında sermayenin kârı artarken emeğin geliri düşmüştür. Kar payları hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde yükselmiştir. 1980’li yılların başları bugünle karşılaştırılırsa gelişmekte olan ülkelerin beşte dördünde sınaî katma değerde ücret payının belirgin bir biçimde düşmüş olduğu ortaya çıkmaktadır.

6. İş ve gelir güvencesi hemen her yerde azalmıştır. Artan faiz maliyetleri şirket kazançlarını aşındırmakta ve buna karşı hem Kuzey’de, hem de Güney’de şirketler yeniden yapılanarak istihdamı ve ücretleri baskı altında tutma yolunu seçmektedirler.

7. Nitelikli ve niteliksiz emek arasında ücret eşitsizlikleri genel bir sorun haline gelmektedir. Bu eğilim gelişmiş ülkelerde uzunca bir süredir geçerlidir. Gelişmekte olan ülkelerde ise niteliksiz işçilerin ücret düzeylerindeki mutlak -ve bazı durumlarda yüzde 30’lara yaklaşan boyutlarda- gerilemeler yaygınlaşmıştır (UNCTAD, 1997, s. 6-7’den aktaran: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>).

1980’lerin sonunda, yoksulluğu aşırı derecede arttıran yapısal uyum politikalarının uygulandığı birçok ülkede –özellikle de Latin Amerika ve Afrika’da- iki tür yoksulluk türü ortaya çıkmıştır. Birincisi, gelirlerinde bir türlü artış olmayan yani gelir yoksulluğuna dayanan

geleneksel yoksullar; ikincisi ise önceden yoksul olmayıp, yeni ekonomik ve sosyal değişimlerden dolayı dışlanan yoksullardır. Bu ikinci yoksulluk türü içerisinde, ekonomik dalgalanmalara göre zaman zaman yoksulluk sınırı altına düşenler ya da emekli maaşlarının reel olarak düşmesi sonucunda onarılamaz şekilde yoksullaşanlar yer almaktadır (İnsel, 2001, s. 62-63).

Üçüncü Dünya ülkelerinin dış borçları nedeniyle IMF ve Dünya Bankası'nın dayattığı yapısal uyum politikalarına mahkûm olması sonucunda sağlık, eğitim, barınma gibi insanların temel hak ve ihtiyaçları olan hizmetlerde özelleştirmelere gidilerek sosyal refah devletinin tasfiye edilmesi, dünyanın birçok bölgesinde yüz milyonlarca insanın yoksulluk içerisinde yaşamaya başlamasına yol açarak işsizlik, açlık, evsizlik, bulaşıcı hastalıklar, zorunlu göçler, ekonomik krizler, savaşlar gibi problemlerle karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur (Soyak, 2004, s. 38).

Buradan da anlaşılacağı üzere, yoksulluk sadece gelir yoksulluğundan ibaret olmayıp bu çalışmanın ikinci bölümünde “uluslararası bağlamda insani gelişme ve insani yoksulluk” başlığı altında incelendiği gibi, sosyal boyutu da olan bir olgudur. Bu sebeple, yoksulluk olgusuna küresel bağlamda karşımıza çıkan göstergeler açısından değinmek faydalı olacaktır. Birleşmiş Milletler'in verilerine göre dünyada hâlâ 1 milyar civarında insan, 1 dolardan daha az bir gelir ile yaşam mücadelesi vermektedir. 2,6 milyar insan -dünya nüfusunun %40'ı- günde iki dolardan daha az bir gelir ile yaşamaktadır (UNPD, 2007, s. 25). Dünyada 1,3 milyar insan, yani dünya nüfusunun yaklaşık altıda biri, içecek su ve yiyecek yemek sıkıntısı çekmekte, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yoksun olarak yaşamaktadır. Benzer bir şekilde günde 26 bini aşkın çocuk beslenme yetersizliğinden ya da açlıktan ölmekte, 120 milyon insan geçimini sağlamak amacı ile ülkesini terk ederek başka ülkelerde iş aramak zorunda kalmaktadır (Keskin, 2002'den aktaran: Soyak, 2004, s. 39).

Yapısal uyum programlarının en sert şekilde uygulandığı Afrika'da, yetersiz beslenme düzeyinin 1980'li yıllarda %26'ya çıktığı gözlenmiştir. Ağır fiziksel işlerde çalışmak zorunda kalan kadınların gündelik kalori ihtiyaçlarını karşılayamamaları bebeklerin düşük kilolu doğmalarına, artan ölü doğum risklerine ve çocuk ölümlerinin artmasına neden olmuştur (Bello, Cunnigham ve Rau, 1998, s. 97-98).

Ekonomik yıkım, sosyal yıkımı da beraberinde getirmiş, yapısal uyum programlarının uygulandığı birçok bölgede şiddet, suç, uyuşturucu kaçakçılığı vb. kendini göstermiştir. 1990'lı yıllarda afyon üretimi üç kattan daha fazla artış gösterirken, kokain üretimi de dört kat artış göstermiştir (Başkaya, 2005 (c), s. 18).

Uygulandıkları ülkelerde ekonomik yaşamı, hatta bunun da ötesinde sosyal ve siyasal yaşamı birçok açıdan önemli ölçüde etkileyen bu programların yoksulluk üzerindeki temel etkilerini, kamu harcamaları, üretim yapısı/işgücü piyasaları ve gelir dağılımı başlıkları altında incelemek mümkündür (Şenses, 2001, s. 190).

3.1. Kamu Harcamaları

Neoliberal politikaların orta ve uzun dönemli yapısal uyum programları, “özelleştirme yoluyla ekonomi içinde kamu kesiminin ağırlığının (...) ve kamu açıklarının azaltılmasını” amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, programların uygulandıkları ülkelerde “sağlık, eğitim ve konut gibi sosyal sektörlere ve altyapı hizmetlerine yapılan kamu cari ve yatırımlarının ve çeşitli alanlarda uygulanan sübvansiyonların kısılması” söz konusu olmuştur (Şenses, 2001, s. 195).

“Dünya Bankası verilerine göre, sağlık, eğitim ve gıda sübvansiyonları gibi alanlarda devletin kişi başına sağladığı destek, 1980-85 döneminde Güney Sahra ülkelerinde %26, Latin Amerika ülkelerinde ise %18 oranında düşmüştür. IMF'nin verilerine göre, 1986-90 döneminde IMF desteği ile uygulanan 48 programın %92'sinde üç sosyal harcama kaleminin (sağlık, eğitim ve ekonomik hizmetler) en az birinde, %67'sinde ise her üçünde birden azalma görülmüştür (Brand, 1993, a. 503'ten aktaran: Şenses, 2001, s. 197-198).”

Sağlıkta kişi başına harcama, Jamaika'da %40, Gana'da %23, Brezilya'da %8 düşüş göstermiştir (Yıldırım, 2000, s. 14). Kamu harcamalarındaki kısıtlamalar yüzünden Afrika'da koleranın yeniden ortaya çıkışı söz konusu olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre Afrika'da yaygınlaşan kolera, su ve kanalizasyon sisteminin çökmesinden kaynaklanmıştır. Bunun yanı sıra, kıta, özellikle 20-45 yaş grubunu yok etmekle tehdit eden AIDS salgını ile karşı karşıyadır. AIDS ile mücadele için gerekli kaynaklarsa –örneğin, dış ticaret gelirinin,

Zimbabve'de %24'ü, Zambia'da %13'ü ve Uganda'da %71'i- dış borç ödemelerine tahsis edilmektedir (Bello, Cunningham ve Rau, 1998, s. 99).

Eğitimdeki kamu harcamalarına bakıldığında ise örneğin Türkiye'de 2006 bütçesinde eğitime ayrılan pay GSYH'nin yalnızca %4,1'dir. Gelişmiş ülkelerde ise eğitime ayrılan pay %5 ile %10 arasında değişmektedir. Bu ülkelerin kişi başına düşen GSYH büyüklükleri düşünüldüğünde Türkiye eğitimde kişi başına harcamada en yoksul ülkeler arasında yerini almaktadır (http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3846).

Aşağıdaki tabloda sağlık ve eğitim harcamaları yönünden gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıklara yer verilmiştir.

Tablo 3.1 Toplam Sağlık Harcamaları (Kamu-Özel) ve Eğitim İçin Yapılan Kamu Harcaması (Sadece İlk ve Orta Öğretim Hizmetleri)

En ileri 5 ülke	Kişi başına sağlık harcaması (Dolar)		En ileri 5 ülke	Öğrenci başına harcama (Dolar)
ABD	2,765		Lüksemburg	15,514
İsviçre	2,520		Finlandiya	11,720
İsveç	2,343		ABD	11,329
Finlandiya	2,046		Avusturya	9,065
Kanada	1,945		Belçika	8,143
En Geri 5 Ülke			En Geri 5 Ülke	
Vietnam	3		Sri Lanka	38
Sierra Leone	4		Nepal	44
Tanzanya	4		Mozambik	46
Laos	5		Çin	57
Mozambik	5		Madagaskar	60

Kaynak: UNDP, 1998, s. 50-51'den aktaran: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>.

Gelişmiş ülkelerin kişi başına yıllık sağlık harcaması 2000 ile 3000 dolar arasında değişmekteyken, bu rakam az gelişmiş ülkeler içinde geri beş ülkede 5 dolar ve aşığındadır. Yıllık öğrenci başına eğitim harcaması için de benzer bir durum söz konusudur. Tabloda yer alan Sri Lanka, Nepal, Mozambik, Çin, Madagaskar gibi ülkelerde yıllık eğitim harcaması 40-60 dolar arasında iken başlıca gelişmiş ülkelerde söz konusu harcamanın 10.000 ile 15.000 dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Uygulanan yapısal uyum programları sonucunda eğitim ve sağlık harcamalarının azalması yoksulları görece daha olumsuz biçimde etkilemiştir. Özellikle de yoksul kadınlar, ailelerinin geçimi için artık hem ev içinde hem de dışarıda daha fazla yükün altına girmek zorunda kalmışlardır. 1990 yılında Tayland'ın Jomtien kentinde gerçekleşen “Herkes İçin Eğitim Dünya Konferansı”nda, en yoksul ülkelerde çocukların eğitim hakkının sürekli olarak ihmal edildiği sonucuna varılmış, ayrıca 1980’li yıllar boyunca süren yapısal uyum programları sonucunda, özellikle de kız çocukların eğitim haklarına yönelik ihmalin daha da ağırlaştığı belirtilmiştir (UNICEF, 2004, s. 4).

3.2. Üretim Yapısı ve İşgücü Piyasaları

Yapısal uyum politikaları sonucunda, üretimin ve istihdamın küresel olarak yeniden yapılanmasına paralel olarak özellikle 1980 sonrası dönemde birçok Üçüncü Dünya ülkelerinin, üretim yapısında ve bununla beraber işgücü piyasalarında önemli yapısal dönüşümler gözlemlenmiştir. Yapısal uyum programlarının uygulandığı birçok ülkede sanayileşme hedefi rafa kaldırılmaya başlanarak bir sanayisizleşme sürecine girilmiş ve sanayi istihdamında önemli düşüşler olmaya başlamıştır (Şenses, 2001, s. 190).

Bu dönemde, “sanayi üretimi gerilerken, hizmet sektörü, yeni teknolojiler kullanan, nitelikli işçi çalıştıran, yüksek verimlilik düzeyine sahip sektörlerle, düşük verimlilik/düşük ücret ekseninde gelişen ve enformelleşen sektörlerden oluşan ikili bir yapı görünümü sergilemeye başlamıştır (Şenses, 2001, s. 190).” Yapısal uyum sürecinde, enformel sektörün formel sektöre göre giderek önem kazanması, birçok Üçüncü Dünya ülkesinde gözlenmekle birlikte bu süreç bazı ülkelerde hızlı ve şiddetli gerçekleşmiştir. Örneğin, Meksika’da formel sektörün duranlığı karşısında enformel sektör istihdamı hızla artış göstermiştir. Nitekim, formel sektörde işin kaybedilmesi veya ücretlerin düşmesi hanehalkı gelirinin düşmesine yol açmış, bu düşüşün telafi edilmesi ise başta kadınlar olmak üzere insanların enformel sektöre kaymalarına neden olmuştur (Latapi&Delarocha, 1995, s. 70’den aktaran: Şenses, 2001, s. 194-195).

Küreselleşme ile beraber sermaye hareketliliğinin hız kazanması ile birlikte sermayedarlar yatırımlarını, hammadde ve işgücünün daha ucuza satın alınabileceği, vergilerin daha düşük ve sendikal örgütlenmenin daha az olduğu Üçüncü Dünya ülkelerine doğru kaydırmıştır.

Günümüzün değişen koşullarında şirketlerin kazançlarını veya üretimlerini arttırmaları amacıyla, yedek işgücüne ihtiyaç duymamaları, daha fazla işgücüne ihtiyaç duyulması durumunda da onları Üçüncü Dünya ülkelerinden daha ucuz ücretler karşılığında bulabilmeleri, kendi ülkelerindeki işgücünün atıl kalmasına ve yoksullaşmasına neden olmaktadır (Özbudun, 2002, s. 54; Hardt ve Negri, 2004, s. 147; Bauman, 1999, s. 94). Üçüncü Dünya’da düşük ücretlerle çalışan yoksul işçilerin herhangi bir hak talebi girişiminde bulunmaları durumunda ise uluslararası şirketler yatırımlarını ucuz işgücüne sahip alternatif diğer ülkelere kaydırmakta veya taşeron şirketlere başvurabilmektedirler. Bu nedenle, ucuz işgücü arzını gerçekleştiren “yedek ülkeler”in fazlalığı işçi hareketlerinin bastırılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır (Chossudovsky, 1999, s. 95).

Sermaye ve teknoloji sıkıntısı çeken Üçüncü Dünya ülkeleri, yabancı yatırımları ülkelere çekebilmek amacıyla “özel sermaye için koruyucu iş hukuku mevzuatının çalıştırılmaması, sendika ve toplu iş mücadelesinin yasaklanması, özel yatırımcının her türlü imtiyazlarla korunması, vergi muafiyeti ve vergi indirim uygulamaları, çevre koruma masrafinin alınmaması, sanayi bölgelerinin parasız olması gibi teşvik tedbirleri” getirmektedir (Kutal, 1996, s. 35-64’den aktaran: Yalınpala, 2002, s. 265).

Yabancı yatırımları ülkelere çekebilme yarışı içerisine giren Üçüncü Dünya ülkeleri, bu yarışta, yabancı sermayeye daha cazip koşullar yaratabilmek için kendi ülkelerinde yatırım yapılmasının ucuz ve avantajlı; kendi ülkesindeki insanların “bol ve ucuz işgücü” olduğuna dair ilanlarla ülkelerini pazarlayarak iç pazarlarını yabancı tekellerin sömürüsüne açmaktadır (Yeldan, 2008, s. 44). Örneğin, Meksika, ABD gazetelerine işçi maliyetinin saati 1 dolar olduğu, işletme yöneticilerinin o bölgede çok iyi şartlarda yaşabileceğini belirten bir ilan vermiştir (Yalınpala, 2002, s. 264). Buna benzer bir örnek olarak Türkiye’de de “Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı”, yabancı sermayenin ilgisini sıcak tutmak amacıyla “The Economist” dergisine “HSBC Türkiye’yi, Türkiye HSBC’yi seviyor” başlıklı bir ilan vermiştir (Yeldan, 2008, s. 42). Bu ilanda, yabancı sermaye Türkiye’ye davet edilerek, Türkiye’nin şu özellikleri ön plana çıkarılmıştır:

- “Yaş ortalaması 29 olan 70 milyonluk bir nüfus
- Her yıl 400 bin üniversite mezunu

- Genç, eğitimli ve motivasyonu yüksek profesyoneller
- Rekabetçi yatırım koşulları
- Avrupa Birliği, Orta Asya ve Orta Doğu'ya giriş kolaylığı
- Dünya'nın en büyük 17'inci ekonomisi ve yabancı sermaye girişi açısından dünyadaki 13'üncü ülke
- 2002 yılından bu yana yıllık ortalama yüzde 7.4'lük büyüme... (Yeldan, 2008, s. 43)''

Yabancı sermayeyi ülkelerine çekmeyi amaçlayarak ulusal yatırım, teknolojik planlama ve istihdam politikalarını kendi ekonomik gündemlerinden çıkartan gelişmekte olan ülkeler bunların yerine sermayenin çıkarlarını güvence altına alacak politikalar üzerinde yoğunlaşmakta, işsizlik, eksik yatırım gibi sorunlarını yabancı sermaye üzerinden çözmeye çalışmaktadır (Yeldan, 2008, s. 44).

Neoliberal küreselleşme süreci ile beraber işgücü piyasalarında meydana gelen değişimler küresel yoksulluğun artışında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle, yapısal uyum programlarının uygulandığı Üçüncü Dünya ülkelerinde, bu programların yol açtığı sanayisizleştirme, özelleştirme ve devletin küçültülmesi politikaları sonucunda başta düşük ücretlerle çalışanlar olmak üzere, çok sayıda insanın işini kaybetmesi ve açık işsizliğin alışılmadık ölçüde artışı söz konusu olmuştur (Şenses, 2001, s. 191). Petras ve Weltmeyer'de sunulan verilere göre günümüzde toplam resmi açık işsiz sayısının 120 milyonu geçtiği, gizli işsizler ordusunun ise 700 milyona ulaştığı görülmektedir (Petras ve Weltmeyer'den aktaran: Yeldan, 2003, s. 441). ILO kayıtlarına göre, kalkınmakta olan ülkelerde işgücünün yarısından fazlası enformel sektörlerde, iş güvencesinden ve sosyal sigorta haklarından yoksun olarak çalışmaktadır (Yeldan, 2003, s. 441).

Çokuluslu şirketler, yatırım yaptıkları ülkelerde genel olarak iş yaratmaktan çok işsizlik yaratmıştır. Dünya genelinde 600 ile 800 milyon arasında işsiz bulunmaktadır; ve 2025 yılına kadar iş piyasasına girecek olan kadın ve erkekleri istihdam edebilmek için 1 milyar 200 milyon iş yaratılması gerektiği hesaplanmaktadır (Gorz, 2001, s. 40).

Birçok insan ya işsiz kalmış ya da sosyal güvencesi olmadan, düşük ücretli, geçici veya yarım günlük işlerde çalışmak zorunda kalmıştır (Kumar 1999, s. 69). Gorz'a (2001, s. 77) göre, günümüz toplumunda bizler "fiilen işsiz olduğumuzu, fiilen yeteneklerinin sadece bir kısmını kullanan kişiler olduğumuzu, fiilen geçici, dönemlik ve "yarım günlük" işçiler olduğumuzu" az çok kavramaya başlamış bulunmaktayızdır. Bir gün sonra bir işe sahip olup olamayacağımızı veya bir işe sahip olabileceksen de bunun ne türden bir iş olacağını bilememe hali olan işgücünün esnekleştirilmesi durumu güvensiz bir işgücüne yol açmış, çalışan nüfus ücret artışı talep etmekten ve haklarını aramaktan korkar hale gelmiştir (Chomsky, 2004, s. 31).

Şenses'e (2001, s. 195) göre üretim yapısında ve istihdamda meydana gelen bu gelişmeler "işgücü piyasalarıyla zayıf bağları olan ve çoğu kez ücretli tatil, sağlık ve işsizlik sigortası ve emeklilik gibi sosyal haklardan mahrum olan bir çalışanlar grubunun oluşmasına yol açtı. Formel istihdamın duraksaması karşısında bu durum sosyal güvenlik sistemi dışında kalan "korumasız" kesimin toplam nüfus içindeki payının artması anlamına geldi."

Sermaye dünya ölçeğinde serbest dolaşım olanağına kavuşup, kendisine en yüksek kâr sağlayan bölgeye akabilme özgürlüğü sağlayabilmiş iken, emeğin serbest dolaşımı hükümetlerin göç politikaları nedeniyle imkânsızlaşmaktadır (Yeldan, 2008, s. 38). Üçüncü Dünya ülkelerinde niteliksiz emeğin üzerindeki dış kaynaklı baskı şiddetini arttırırken, nitelikli emek gücü üzerindeki engeller azalmıştır.

"Yüksek nitelikli emek üzerindeki engellerin ise niteliksiz emekle kıyaslanmayacak kadar düşük olması ve beyin göçü olarak adlandırılan bu yolla gelişmiş ülkelere doğru bir başka kaynak aktarımı yolunun açılmış olması güçler dengesine ve çıkara dayalı bu tek yönlü işleyişi daha da belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki 25 yılda dünya nüfusunun %10'u ülkeler arası göçe konu olmuşken son 25 yılda bu oranın ancak % 2 düzeyinde gerçekleşmiş olması 18 uluslararası göçlerin dünya gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkilerinin çok büyük ölçüde azalmasına yol açarken, beyin göçü olgusu dikkate alındığında göçlerin gelir dağılımı üzerindeki toplam etkisinin olumsuz dönüşme olasılığını gündeme getirmektedir (Şenses, 2004 (b), s. 16)."

Kısacası, neoliberal küreselleşme sürecinin, yapısal uyum programları aracılığı ile işgücü piyasalarında ve üretim yapısında meydana getirdiği değişimler işsiz kitlelerin hayatta kalma

mücadelesini şiddetlendirmiş, bir işe sahip olmak isteyenler arasındaki rekabeti arttırıp ücretlerin daha da düşmesine yol açmış (Ercan, 2003, s. 202-203); işsiz nüfusun fazlalığı yüzünden çalışan nüfusun örgütlenmesini ve ücret artışı talebini engellemiş; insanları, işsiz ya da güvencesiz, düşük ücretli, esnek işlerde çalışmaya mahkûm bırakarak yoksulluğun, yoksul dışlanmış kesimin kuşaklar boyunca içinden çıkamayacağı kısır bir döngüye dönüşmesine yol açmıştır (Özbudun, 2002, s. 53-54, 58).

3.3. Gelir Dağılımı

Yapısal uyum programları sonucunda hem zengin ve yoksul ülkeler arasında hem de ülke içindeki gelir dağılımında büyük eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Bu süreç içerisinde zengin daha zenginleşirken, yoksul daha da yoksullaşmıştır.

Ülkeler arasındaki gelir dağılımı, ortalama ya da kişi başına düşen ulusal gelirdeki farklılıklara bakarak incelenebilir. Ülkeler arasındaki ortalama gelirden bir yakınlaşmanın var olması eşitsizliğin azaldığı anlamına gelmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ölçülürken kullanılan metod, ülke içindeki gelir dağılımındaki değişiklikleri ve ülkelerin nüfus açısından büyüklüklerini dikkate almaz. Örneğin, Çin gibi büyük bir ülke ile Lüksemburg gibi küçük bir ülkenin yapılan gelir dağılımına ilişkin ölçüme katkısı eşittir (Subaşat, 2008, s. 2, http://listweb.bilkent.edu.tr/bsb/2009/Jan/att0067/KURESELLESME_VE_ESITSIZLIK.doc).

Tablo 3.2 Ülkeler Arasında Kişi Başına Düşen Gelir

Ülkeler	Kişi Başına Düşen Milli Gelir, (\$), 2006
Lüksemburg	77,089
ABD	43,968
Kanada	36,687
Fransa	31,980
Gabon	14,208
Türkiye	11,535
Bosna-Hersek	6,801
Çin	4,685
Senegal	1,592
Myanmar	881
Etiyopya	700
Kongo	281

Kaynak: UNDP, 2008, s. 29-32'de yer alan verilerden derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında kişi başına düşen gelir açısından bir uzaklaşma söz konusudur. Görüldüğü gibi ülkeler arasında gelir dağılımı eşitsizliği büyüktür. Kişi başına düşen gelirin en yüksek olduğu Lüksemburg'da (77,089 \$) gelir, bu göstergenin en düşük olduğu Kongo'dan (281 \$) yaklaşık 274 kat fazladır.

Kişi başına düşen gelir açısından en yoksul ve en zengin on ülkenin karşılaştırılmasına bakıldığında, en zengin on ülkedeki kişi başına düşen ulusal gelir, en yoksul ülkelerdekinden 1960'da 92 kat fazlayken, bu oran 1970'de 113'e, 1980'de 129'a, 1990'da 151'e ve 2000'de 203'e yükselmiştir. Burada dikkati çeken nokta 1990 ile 2000 arasındaki artışın, diğer zaman dilimlerine oranla daha yüksek olduğudur (Subaşat, 2008, s. 2, http://listweb.bilkent.edu.tr/bsb/2009/Jan/att0067/KURESELLESME_VE_ESITSIZLIK.doc).

Bölgeler arasındaki gelir dağılımındaki eşitsizliğe bakıldığında ABD, Japonya, İsviçre, İngiltere ve Norveç gibi gelişmiş ülkelerde ortalama kişi başına düşen yıllık gelirin 30 bin doların üstünde, tüm gelişmekte olan ülkelerde ortalama kişi başına düşen gelirin ise 4 bin dolar civarında olduğu görülmektedir.

Tablo 3.3 Bölgelere Göre Kişi Başına Düşen Milli Gelir, 2006

Gelişmekte Olan Ülkeler	4,572
Az gelişmiş Ülkeler	1,125
Arap Ülkeleri	7,760
Doğu Asya ve Pasifik	5,110
Latin Amerika ve Karayipler	9,051
Güney Asya	2,671
Sahra-altı Afrika	1,873
Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri	10,827
OECD	30,879

Kaynak: UNDP, 2008, s. 32'de yer alan verilerden derlenmiştir.

Ülke içerisindeki gelir dağılımına bakıldığında son yirmi yılda, neoliberal küreselleşmenin etkisiyle birçok ülkede eşitsizliğin artışına işaret eden çalışmalar mevcuttur. Cornia ve Kiiski (2001, s. 19) gelir dağılımı üzerine yaptıkları bir araştırmada toplam 73 ülkenin 48'inde ülke içerisindeki eşitsizliğin artışı gözlenmiştir. Çalışmada ele alınan 73 ülkeden 16'sında eşitsizlik aynı kalmış, 9 ülkede de bir azalma söz konusu olmuştur. Tablo 3.3'teki 73 ülke için 1960'lardan 1990'lara gelir eşitsizliği değişimleri gösterilmektedir.

Tablo 3.4 1960-1990 Yılları Arası 73 Ülkede Gelir Eşitsizliği Değişimleri

Eşitsizlik	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Geçiş Ekonomileri	Toplam
Artıyor	12: Avustralya, Kanada, Danimarka, Finladiya, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, İngiltere, Amerika	15: Arjantin, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Guatemala, Hong Kong, Meksika, Pakistan, Panama, Güney Afrika, Sri Lanka, Tayvan, Tayland, Venezuela	21: Ermenistan, Bulgaristan, Azerbaycan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Gürcistan, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya, Sloveky, Slovenya, Ukrayna, Yugoslavya	48
Aynı	3: Avusturya, Beçika, Almanya	12: Bangladeş, Brezilya, Cote d'Ivoire, Dominik Cum., El Salvador, Hindistan, Endonezya, Porto Rico, Senegal, Singapur, Tanzanya, Türkiye	1:Belarus	16
Azalıyor	2:Fransa, Norveç	7: Bahamalar, Honduras, Jamaika, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Tunus	0	9
Tümü	17	34	22	73

Kaynak: Cornia and Kiiski, 2001, s. 4. (Çevrimiçi) <http://www.wider.unu.edu>. 04.05.2002.'den aktaran: Aldemir, 2003, s. 159.

Aşağıdaki tabloda ise dünyada, kişisel gelir dağılımı yönünden göreceli olarak eşitsizliğin en kötü ve göreceli olarak en iyi olduğu 10 ülkeye yer verilmiştir.

Tablo 3.5 Dünyada Gelir Dağılımındaki Eşitsizliğin Göreceli Olarak En Kötü ve En İyi Olduğu 10 Ülkenin Karşılaştırılması

	En Yoksul % 20'lik Kesimin Milli Gelirden Aldığı Pay	En Zengin % 20'lik Kesimin Milli Gelirden Aldığı Pay
Eşitsizliğin En Kötü Olduğu 10 Ülke		
Guatemala	2,1	63,0
Paraguay	2,3	62,4
Brezilya	2,5	63,8
Sierre Leone	1,1	63,4
Güney Afrika	2,9	64,8
Merkezi Afrika Cumh.	2,0	65,0
Lesetho	2,8	60,1
Nijer	2,6	53,3
Swaziland	2,7	64,4
Kolombiya	3,0	60,9
Eşitsizliğin Göreceli Olarak Daha Adil Dağıldığı 10 Ülke		
Slovakya	11,9	31,4
Japonya	10,6	35,7
Avusturya	10,4	33,3
Finlandiya	10,0	35,9
Çek Cumh.	10,3	35,9
Beyaz Rusya	11,4	33,3
Norveç	9,7	35,8
Mısır	9,8	39,0
İsveç	9,6	34,5
Belçika	9,5	34,5
Laos	9,6	40,2

Kaynak: World Bank, World Development Report, 2000/2001, s.282-284'den Aktaran: <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunyada-gelir-dagilimi.pdf>.

Yapılan gelir dağılımı araştırmaları sonucunda ortaya çıkan tabloya bakıldığında, gelir dağılımı eşitsizliğinin en kötü olduğu ülkelerde nüfusun en alt %20'lik kısmının milli gelirden aldığı pay ile nüfusun en üst %20'lik kısmının milli gelirden aldığı pay arasında ciddi bir uçurum bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Guatemala'da en yoksul %20'lik kesimin milli gelirden aldığı pay %2.1 iken, en zengin %20'lik kesimin milli gelirden aldığı pay %63'dür.

Dünyada zengin ile yoksul arasındaki gelir eşitsizliğinin göreceli olarak daha iyi olduğu başlıca 10 ülkede ise en yoksul ile en zengin arasında milli gelirden aldıkları pay oranı yönünden farkın giderek kapanmakta olduğu gözlenmektedir. Örneğin, Slovakya'da en yoksul %20'lik kesimin milli gelirden aldığı pay %10.6 iken, en zengin %20'lik nüfusun milli gelirden aldığı pay %35.7'dir.

SONUÇ

Küreselleşme süreci ile birlikte giderek artan ve derileşen yoksulluk, dünyanın büyük bir kısmını oluşturan yoksul ülkelerin sosyal yapılarına büyük ölçekli zararlar vermektedir. Bireyler, bir yandan gelir yetersizliği, açlık, barınaksızlık, sosyal güvence yokluğu, işgücüne katılamama, eğitimsizlik, sağlıksız bir yaşam, sağlıksız çevre koşulları, kamu hizmetlerinden faydalanamama gibi sorunlarla karşılaşırken, diğer yandan sosyal olarak dışlanma, özgüven yitimi, kendini değersiz görme gibi sosyal ve psikolojik sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Üçüncü Dünya ülkelerinin borç yüklerindeki fazlalıklar, bu ülkelerin merkez ülkelere olan bağımlılıklarının artmasına, eşitsizliklerin ve yoksulluğun derinleşmesine neden olmaktadır. Uluslararası finans kuruluşlarından yardım alan ülkeler, aldıkları yardımların büyük bir kısmını kamu harcamaları yerine borçlarını geri ödemek için kullanmakta, bu kuruluşların kalkınmaya yönelik “yapısal uyum programı” kapsamında dayattığı ekonomi politikaları ise kamuya yapılan yatırımların azalmasına yol açmaktadır. Bundan dolayı yoksulların zaten sınırlı olarak yararlandıkları eğitim, sağlık, alt yapı gibi kamu yatırımları sınırlandırılmaktadır. Tüm bunları göz önüne aldığımızda daha sağlıklı bir toplumsal yapının oluşturulmasının başlıca ön koşulunun yoksullukla mücadele olduğu ve bunun için en etkin yöntemlerinden bir tanesinin de borçlara mahkûm bir yaşam süren az gelişmiş ülkelerin borçlarının tamamen silinmesi ve daha dengeli bir küresel politika izlenilmesi gerektiği görülmektedir.

Yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik mevcut küresel politikaların uzun vadede amacından uzaklaştığını ve yoksulluğu daha da arttırarak yaygınlaştırdığını elimizdeki istatistikler de kanıtlamaktadır. Günümüzün küresel ekonomi politikalarının şekillendirildiği en önemli platform olan “Dünya Ekonomik Forumu”nun gerek hakkında politikalar ürettiği kitlelere olan uzaklığı, gerekse katılımcıların yalnızca devlet başkanları ve parayı kontrol eden küresel aktörlerle sınırlandırılmış olması nedeniyle anti-demokratik bir yapı sergilediği görülmektedir.

Hardt ve Negri'ye (2004, s. 215) göre küresel İmparatorluk²² düzeninin kurbanı olan yoksullar, yeterli bir gelirden, gıdadan, barınaktan, eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum kalmaktadır. Bu mahrumiyetin giderilmesi ve küresel yoksulluğa son verilmesi için küresel bir mücadele gerekmektedir.

1990'ların başından bu yana yeni dünya düzeninin ne anlama geldiği ve ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar hem Batı'da hem de yapısal uyum programlarının acımasızca uygulandığı Üçüncü Dünya ülkelerinde giderek büyüyen kitleler tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Kitleler, küresel neoliberal uygulamaların ortaya çıkardığı yoksulluk, işsizlik, açlık gibi sorunlar karşısında büyük bir öfke içerisinde ayaklanmaya başlamışlardır. Küreselleşme karşıtı hareketlerin ilk çıkış yeri 1999 yılında Seattle'da olmuştur. Seattle, yeni bir dönemin ve yeni bir hareketin çıkışını müjdelediği için çok büyük bir önem taşımaktadır. Seattle'dan sonra "kapitalizmin bir dünya sistemi olduğu ve dolayısıyla onunla ancak dünya çapında bir mücadeleyle başedilebileceği, hemen her yerde artık bir veri olarak" kabul edilmeye başlanmış (Margulies, 2003, s. 9-11) ve heterojen bir yapıya sahip gruplar, küresel liderlerin toplandıkları ülkelere giderek, toplantıları protesto etmek ve mümkünse engellemek yoluyla ve seslerini tüm dünyaya duyurmayı başarmışlardır.

Neoliberal küreselleşmenin yıkımlarını gözler önüne sermeye çalışan aktivistler siyasal bir perspektife duyulan ihtiyacı gidermek için adımlar atmaya başlamışlardır. Bunlardan en önemlisi Dünya Sosyal Forumu'dur (Çoban, 2002, s. 379). Barış ve sosyal adalet için "kadın ve erkek, yetişkin ve genç, yerli halklar, kır ve kentliler, işçiler ve işsizler, evsizler, yaşlılar, öğrenciler, göçmenler, çeşitli meslek sahipleri, her inanç, renk ve cinsel tercihten" insanlar bir araya gelerek "servetin az elde birikmesine, yoksulluk ve eşitsizliğin artmasına, yeryüzünün tahrip edilmesine karşı mücadele" etmektedirler (Şensever, 2003, s. 51).

Küresel çapta acil bir politik değişimin gerekliliği "Dünya Ekonomik Forumu" ile eşzamanlı düzenlenen ve katılımcılarının küresel politikalardan en çok etkilenen insanlar ve

²² Hardt ve Negri (2003, s. 14), imparatorluk terimini, "çağdaş küresel düzeni" adlandırmak için kullanmaktadırlar.

onların temsilcilerinin olduğu “Dünya Sosyal Forumu”nun varlığından da görölmektedir. Dünya Sosyal Forumu’nun gösterdiği bir diğer önemli olgu da “küreselleşme” kavramının kuramsal anlamda yeniden tartışmaya açılması gerekliliğidir. Özellikle Dünya Ticaret Örgütü’nün Seattle’daki toplantısını protesto eden, binlerce kişinin yarattığı ve bugüne kadar süre gelmiş olan “bir diğer küreselleşme” ya da yaygın söylemle “karşı küreselleşme” yadsınamayacak bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bundan önce küreselleşme terimi, politik liderlerin ve piyasaları yönlendiren küçük azınlığın çıkar birliğine ve ortaklığına göndermede bulunurken, bugün bu politikaların sonuçlarından en dramatik şekilde etkilenen büyük kitlelerin birleşerek seslerini duyurmaya çalışmalarına ve yürüttükleri örgütlü mücadelelere de göndermede bulunmaktadır.

Dünya Sosyal Forumu’na katılımın giderek artması, başka bir dünyanın mümkün olabilirliliğine duyulan inanç, küresel sorunların dile getirilmesi ve bu sorunlara karşı çözüm arayışları içerisinde olunması gelecek açısından önemli bir adımdır. Daha adil ve demokratik bir dünya için büyük kitleleri içine alan bu sese kulak vermeli ve yoksulluk olgusunun yalnızca tablolarda yer alan istatistiksel bir veri olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Yoksulluk, dünya üzerinde her üç saniyede bir çocuğun ölmesine neden olan ahlaki; günde bir doların altında çalışmaya zorlanan milyonların emek gücü bağlamında ekonomik; küresel sistemin gerekliliklerinden doğan savaşlar bağlamında politik; ve mikro ölçekte gündelik yaşamda artık kanıksadığımız intiharlardan kişisel dramlara kadar uzanan sosyo-psikolojik boyutlara sahip çok yönlü bir toplumsal sorundur.

KAYNAKÇA

Açkgöz B., Kök R. ve İspir S., “Küreselleşme Kurgusuna Yönelik Hipotez Testleri: Yoksulluk Olgusu Üzerine Seçilmiş Ülkeler Deneyimi (1997-2003)”, SDÜ İİBF Dergisi, Cilt. 13, No.1, (2008), 351-376.

Akkaya Y., ““Küreselleşme” Versus Sendikasılaştırma ve Yoksullaştırma”, Çalışma ve Toplum, No. 3, (2004), 93-122.

Aktan C.C. ve Vural İ.Y., “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, edi. Aktan C.C., Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002. (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf> (08.09.2008).

Aldemir Ş., Küreselleşme Aşamasında Yoksulluk ve Refah Politikaları, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

Altan M, “Ekonomik Yönüyle Küreselleşme”, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, edi. Uşak C., 73-78, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002.

Aydın M.S., “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, edi. Uşak C., 11-23, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002.

Baskan E., “Küreselleşme: Dinamikleri, Avantajları, Dezavantajları”, 2003. (Çevrimiçi) <http://www.irarec.org/mk/TurkceMakale/7.pdf>.

Başkaya F., Azgelişmişliğin Sürekliliği, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2005 (a).

Başkaya F., Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2005 (b).

Başkaya F., Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2005 (c).

Bauman Z., Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, çev. Öktem Ü., Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

Bauman Z., Küreselleşme, çev. Yılmaz A., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.

Bello W., Cunningham S. ve Rau B., Karanlık Zafer, çev. Başkaya B., İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Bianchi S.M., “Feminization and Juvenilization of Poverty”, Annual Review of Sociology, Vol. 25, (1999), 307-333.

Birkök C., “Modernizmden Postmodernizme: Yeni Problemler”, 1998. (Çevrimiçi) <http://birkok.net/mod/resource/view.php?r=12>.

Bolay S.H., “Küreselleşme ve Milli Kültürler”, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, edi. Uşak C., 57-69, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002.

Bozkurt V., Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Bozkurt V., “Küreselleşme”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, der. Bozkurt V., 17-31, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

Buğra A., Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Cashin P., Mauro P. and Sahay R., “Macroeconomic Policies and Poverty Reduction: Some Cross-Country Evidence”, Finance and Development, Vol. 38, Iss.2, Washington, (June 2001), 46-50.

Castro F., “Ya Birleşeceğiz ya da Yok Olacağız”, Küresel Ekonomi ve Demokrasi, yay. haz. Danaher K., çev. Çölgeçen B., 85-94, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Chomsky N., “Küreselleşme”, Küresel Başkaldırı, der. Welton N. ve Wolf L., çev. Savran A.E., 30-32, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Chossudovsky M., Yoksulluğun Küreselleşmesi, çev. Domaniç N., Çiviyazıları Yayınları, İstanbul, 1999.

Colás, A., “Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler”, Neoliberalizm, yay. haz. Saad-Filho A. ve Johnston D., çev. Başlı Ş. Ve Öncel T., 123-139, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

Coleman J.W. and Cressey D.R., Social Problems, Addison-Wesley Educational Publishers, United States, 1999.

Cornia G. A. and Kiiski S., “Trends in Income Distribution in the Post-World War II Period:Evidence and Interpretation”, WIDER Discussion Paper, No. 89, 2001. (Çevrimiçi) <http://www.wider.unu.edu> (08.02.2008).

Çabuklu Y., Toplumsalın Sınırında Beden, Kanat Kitap, İstanbul, 2004.

Çoban T., “Yoksulluk Karşıtı Sosyal Hareketler”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, edi. Özdek Y., 351-379, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No:19, Ankara, 2002.

Danaher K., IMF ve Dünya Bankası’na Karşı 10 Neden, çev. Doğan B., Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Dansuk E., Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, Mayıs 1997.

Dedeoğlu N., “Sağlık ve Yoksulluk”, Toplum ve Hekim, Cilt. 19, No. 1, (Ocak-Şubat 2004), 51-53.

Demirer G.N., Demirer T., Duran M., Görgün T., Orhangazi Ö., Özgür G. ve Yapıcı K., Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsanlık, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999.

Dickson M., "Global Inequality", Sociology: Introductory Readings, edi. Giddens A., 229-230, Polity Press, Oxford, 2001.

Dumanlı R., "Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri", Yeni Türkiye, (1995), 211-229.

Durugönül E., "Küreselleşme ve Toplumlar", Sosyolojiye Giriş, edi. Sezal İ., 749-779, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2002.

Dünya Çocuklarının Durumu 2004, UNICEF. (Çevrimiçi)
http://www.unicef.org/turkey/pdf/_dcd04.pdf (11.03.2009).

"Dünyada Gelir Dağılımında Adaletsizlik", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, edi. Aktan C.C., Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002. (Çevrimiçi)
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunyada-gelir-dagilimi.pdf>
(08.09.2008).

"Dünyada ve Türkiye'de İnsani Gelişme", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, edi. Aktan C.C., Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002. (Çevrimiçi)
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/dunyada-insani-gelis.pdf>
(08.09.2008).

"Dünyada ve Türkiye'de Kadın-Erkek Eşitliği ve Cinsiyetlerarası Yoksulluk", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, edi. Aktan C.C., Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002. (Çevrimiçi)
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/kadin-erkek.pdf>
(08.09.2008).

Ecevit Y., "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?", C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi 25 (4), (2003), 83-88.

Ellwood W., Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu, çev. Genç B.D., Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Erbay E., “Bir Sosyal Sorun Olarak Yoksulluk ve Diğer Sosyal Sorunlarla İlişkisi”, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003: Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, 2. Cilt, 321-325, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara, 2006.

Ercan F., Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003.

Erdoğan M., “Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme”, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, edi. Uşak C., Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s.27-43.

Eroğlu N., “Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri”, Küreselleşme, der. Soyak A., 13-50, Om Yayınevi, İstanbul, 2002.

Friedman T.L., Küreselleşmenin Geleceği, çev. Özsayar E., Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 2001.

Foucault M., Toplumunu Savunmak Gerekir, çev. Aktaş Ş., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

Foucault M., “Büyük Kapatılma”, Büyük Kapatılma, çev. Ergüden I., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005 (a).

Foucault M., “İktidarın Halkaları”, Özne ve İktidar, çev. Ergüden I., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005 (b).

Foucault M., Ders Özetleri, çev. Hilav S., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.

Fox J., Chomsky ve Küreselleşme, çev. Kılıç E., Everest Yayınları, İstanbul, 2002

Gans H. J., “The Positive Functions of Poverty”, The American Journal of Sociology, Vol. 78, No. 2, (September 1972), 275-289.

Giddens A., Elimizden Kaçıp Giden Dünya, çev. Akınhay O., Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

“Globalleşme ve Yoksulluk”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, edi. Aktan C.C., Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002. (Çevrimiçi)
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf> (08.09.2008).

Gorz A., Yaşadığımız Sefalet, çev. Tural N., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Gökal İ., “Global Değişim, Stratejik Ticaret Politikası ve Türkiye için bir Ticaret Seneryosu”, Dış Ticaret Dergisi, Nisan 1997. (Çevrimiçi)
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/4sayi5.doc>
 (03.03.2009).

Griffiths A. and Wall S., Applied Economics, Prentice Hall, London, June 2007.

Güneş F., “Kadın ve Yoksulluk”, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003: Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, 2. Cilt, 183-195, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara, 2006.

Haralambos M. ve Holborn M., “Yoksulluk Kuramları”, Felsefe Logos Dergisi, çev. Oktik N., Yıl. 4, Sayı. 14, Bulut Yayıncılık, İstanbul, (Nisan 2001), 85-94.

Harvey D., Postmodernliğin Durumu, çev. Savran S., Metis Yayınları, İstanbul, 1997.

Hardt M. ve Negri, A., İmparatorluk, çev. Yılmaz A., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Hardt M. ve Negri A., Çokluk, çev. Yıldırım B., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

Hirst P. ve Thompson G., Küreselleşme Sorgulanıyor, çev. Erdem Ç. ve Yücel E., Dost Kitabevi, Ankara, 2003.

Hobsbawn E., Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılikler Çağı, çev. Aloğan Y., Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

Human Development Report 1997, UNDP, Oxford University Press, New York, Oxford, 1997.

Human Development Report 2000, UNDP, Oxford University Press, New York, Oxford, 2000.

Human Development Report 2001, UNDP, Oxford University Press, New York, Oxford, 2001.

Human Development Report 2007-2008, UNDP, Oxford University Press, New York, Oxford, 2007.

Human Development Indices, UNDP, United Nations Development Programme, New York, 2008.

Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States: 2006, Current Population Reports, U.S. Government Printing Office, Washington, 2007.

Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States: 2007, Current Population Reports, U.S. Government Printing Office, Washington, DC, 2008.

İnsel A., “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, Toplum ve Bilim, Sayı. 89/Yaz, (2001), 62-72.

Jargowsky J.A and Bane B.J., “Ghetto Poverty in the United States 1970-1980”, The Urban Underclass, edi. Jencks C. and Peterson P. E., 235-273, Published by Brookings Institution Press, 1991.

Karaman B. ve Özçalık M., “Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü”, Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Cilt. 14, No. 1, s.25-41.

Koray M., “Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış”. (Çevrimiçi)
<http://merichrd.wordpress.com/2007/05/19/kuresellesmeye-elestirel-bir-bakis/> (27.02.2008).

Kule H. ve Es M., “Türkiye’de Kentsel Yoksulluk: Kocaeli Örneği”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı. 50, İÜİF Yayını, İstanbul, (2005), 259-300.

Kumar K., Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma, çev. Küçük M., Dost Kitabevi, Ankara, 1999.

Leon-Guerrero, A., Social Problems, Sage Publications, California, 2005.

Margulies R., “Sunuş”, Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu, çev. Genç B.D., 7-11, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Marshall G., Sosyoloji Sözlüğü, çev. Akınbay O. ve Kömürcü D., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

Murray, R., “Fordizm ve Post-Fordizm”, Yeni Zamanlar, der. Hall S. ve Jacques M., çev. Yılmaz A., 46-62, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

Offe C., “Yeni Sosyal Hareketler”, Yeni Sosyal Hareketler, yay. haz. Çayır K., Kaktüs Yayınları, İstanbul, 1999.

Önder İ., “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, Toplum ve Hekim, Cilt. 19, Sayı. 1, (Ocak-Şubat 2004), 19-22.

Özbudun S., “Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü?”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, edi. Özdek Y., 53-69, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No. 19, Ankara, 2002.

Özbudun Ö. ve Başokçu Kanca E., “‘Bizim Köyde Yoksulluk Yok Ki!’ ya da Yoksunluktan Yoksulluğa Türkiye Kırsalı Üzerine Notlar”, Toplum ve Hekim, Cilt. 19, No. 1, (Ocak-Şubat 2004), 39-47.

Özdek Y., “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, edi. Özdek Y., 1-44, TODAİ İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No. 19, Ankara, 2002.

Özpinar Ö. ve Şimşek E., “Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXII, Sayı 2, (2003), 1-11.

Parrillo, V., Stimpson J. and Stimpson A., Contemporary Social Problems, Allyn&Bacon A Simon&Scuster Company, Massachusetts, 1996.

Ranis G., Stewart F. and Ramirez A., “Economic Growth and Human Development”, Center Discussion Paper, No. 787, (1997), 1-45. (Çevrimiçi)
http://aida.econ.yale.edu/growth_pdf/cdp787.pdf (17.01.2009).

Ritzer G., Toplumun McDonaldlaştırılması, çev. Kaya Ş.S, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

Sarıbay A.Y., “Kültürel Bir Olgu Olarak Globalleşme”, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, edi. Uşak C., 47-54, Ufuk Kitapları, İstanbul, Temmuz 2002.

Schiller R.B., The Economics of Poverty and Discrimination, Prentice Hall, New Jersey, 2003.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara, 2000.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara, 2001.,

Selamoğlu A., “Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, der. Bozkurt V., 33-69, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

Skeldon R., “Migration and Poverty”, Asia-Pacific Population Journal, Vol. 17, No. 4, (December 2002), 67-82.

Soyak, A., “Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı. 125, (Kasım 2004), 36-45.

Soyak A. ve Bahçekapılı C., “İktisadi Krizler, IMF Politikaları İlişkisi ve Finance and Development Dergisindeki Yansımaları”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Sayı. 144, (1998), 48-61.

Steger M.B., Küreselleşme, çev. Ersoy A., Dost Kitabevi, Ankara, 2006.

Subaşat T., “Küreselleşme ve Eşitsizlik”, 2008. (Çevrimiçi)
http://listweb.bilkent.edu.tr/bsb/2009/Jan/att-0067/KURESELLESME_VE_ESITSIZLIK.doc
 (06.05.2009).

Şahin M. ve Gümüş M., “Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri”, 2008. (Çevrimiçi)
http://www.mulkiyederigi.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=208&&Itemid=2

Şenses F., “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?”, Kalkınma ve Küreselleşme, der. Dedeoğlu S. ve Subaşat T., 13-54, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004 (a).

Şenses F., “Yoksulluğun Küreselleşmesi mi? Küreselleşmenin Yoksulluğu mu?”, Toplum ve Hekim, (Ocak-Şubat 2004 (b)), Cilt. 19, Sayı. 1, 13-18.

Şenses F., Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Şensever F.L., Dünya Sosyal Formu, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Şeylan G., Postmodernizm, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Taşkın L., “Uluslararası Sözleşmeler Işığında Kadının Durumu, C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 8 (2), (2004), 16-22.

Tekeli İ., “Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, Devlet Reformu: Yoksulluk, edi. Akder A.H. ve Güvenç M., 139-161, TESEV Yayınları, İstanbul, 2000.

The End of Child Labour: Within Reach, ILO, International Labour Office, Geneva, 2006.

Toporowski, J., “Parasal Uygulamanın Tanıdık Sanığı: Neoliberal Uluslararası Para ve Finans Rüyası”, Neoliberalizm, yay. haz. Saad-Filho A. ve Johnston D., çev. Başlı Ş. Ve Öncel T., 179-190, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

“Türkiye’de Gelir Dağılımında Adaletsizlik Sorunu”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, edi. Aktan C.C., Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002. (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/turkiyede-yoksulluk.pdf> (08.09.2008).

Uysal A., “Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması”. (Çevrimiçi) <http://sbe.dpu.edu.tr/12/165-171.pdf> (13.04.2009).

Yalınpala J., “Küreselleşmenin Emek Piyasası ve İstihdam Üzerindeki Etkileri”, Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, der. Soyak A., 263-304, Om Yayınevi, İstanbul, 2002.

Yeldan E., Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Yeldan E., “Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, der. Köse A.H, Şenses F., Yeldan E., 427-451, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Yeldan E., Küreselleşme, Kim İçin?, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Yetim N., “Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel?”, Doğu-Batı Dergisi, Yıl. 5, Sayı. 18, Ankara, (Şubat-Mart-Nisan 2002), 129-139.

Yıldırım H.H., “Yapısal Uyum Programları ve Sağlık Reformları: Türk Sağlık Reformları İçin Çıkarılacak Dersler”, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt. 5, Sayı. 1, (Kış 2000), 1-25.

“Yoksulluğun Kaynağı Olarak İşsizlik sorunu ve İşsizliğin Önlenmesine Yönelik Stratejiler ve Politikalar”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, edi. Aktan C.C., Hak-İş Konfederasyonu

Yayınları, Ankara, 2002. (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/issizlik.pdf> (08.09.2008).

Wagner P., Modernliğin Sosyolojisi, çev. Küçük M., Sarmal Yayınevi, İstanbul, Ocak 1996.

Weissman, R., "IMF Hakkında Yirmi Soru", Küresel Ekonomi ve Demokrasi, yay. haz. Danaher K., çev. Çölgeçen B., Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s.95-110.

Women's Health: Across Age and Frontier, WHO, Universal Copyright Convention, Geneva, 1992.

Zengingönül O., Küreselleşme, Barış Yayınevi, İzmir, 2007.

http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3846.

http://www.ilo.org/public/english/dialogue/actrav/genact/child/part2_a/tour.htm (29.01.2009).

http://www.nccp.org/publications/pub_787.html (09.06.2008).

http://www.gazikitabevi.com.tr/iktisadagiris/bolum_15.pdf (11.09.2008).

[http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GELIR/251206.doc_\(04.06.2007\)](http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GELIR/251206.doc_(04.06.2007)).

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 (19.01.2009).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Begüm KÖSE
Doğum Tarihi ve Yeri : 05.04.1983, Eskişehir
Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Eskişehir Atatürk Lisesi
Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji
Yükseklisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji
Tez Konusu : Küreselleşen Dünyada Yoksulluk Olgusu
Yabancı Dil / Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

1. Aldemir N.C. ve Köse B., “Kim İçin ve Ne İçin Bilim?”, Karaburun Bilim Kongresi, 7-9.Eylül.2007, (Yayına Hazırlanıyor).
2. Köse B., “Yoksulluğun Küreselleşmesi”, ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Sayı: 1/4, Ekim 2008.
3. Köse B., “Sosyal Bir Problem Olarak Yoksulluk”, Çağdaş Sosyal Problemler, edi. Adak N., (Yayına Hazırlanıyor).

İş Deneyimi

Stajlar : ---
Projeler : ---

Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi, 2006.

Adres : Akdeniz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kampüs/ANTALYA

Tel. no : 05442822626